

Sisekaitseakadeemia
Sisejulgeoleku instituut

Eve Noor-Feldmann

**ELANIKE MÕJUTATAVUS KUI LATENTNE OHT RIIGI
JULGEOLEKULE JA PÕHISEADUSLIKULE KORRALE
MASSIKÄITUMISE KONTEKSTIS**

Magistritöö

Juhendaja:
Martin Purre, MA

Kaasjuhendaja:
Anne Valk, MBA

Tallinn 2023

SISEKAITSEAKADEEMIA LÕPU- VÕI MAGISTRITÖÖ ANNOTATSIOON

Sisejulgeoleku instituut	06/2023
Töö pealkiri eesti keeles: Elanike mõjutatavus kui latentne oht riigi julgeolekule ja põhiseaduslikule korrale massikäitumise kontekstis	
Töö pealkiri võõrkeeles: Influenceability of the population as a latent threat to national security and constitutional order in the context of mass behaviour	
<p>Magistritöö tegeleb uurimisprobleemiga, kuidas tuvastada massikäitumise kontekstis elanikkonna mõjustatavusest tulenevat latentset ehk potentsiaalset ohtu riigi julgeolekule ja põhiseaduslikule korrale. Uurimistöö eesmärk on välja selgitada elanikkonna mõjutamise tulemusena ilmnevad peamised latentse ohu indikaatorid, mis võivad viia riigi julgeolekut ja põhiseaduslikku korda ohustava massikäitumiseni. Töö on kvalitatiivne empiiriline uuring, mille uurimisstrateegiaks on mitme juhtumi uuring. Andmekogumise meetodina kasutasin dokumendianalüüsi ja poolstruktureeritud ekspertintervjuusid, sisu analüüsiks kvalitatiivset sisuanalüüsi meetodit ning materjalide tõlgendamisel suunatud kodeerimist. Töö teoreetiline raamistus tugineb sotsiaalsühholoogia masside mõjutamise teoreetilistele lähtekohtadele ja mõjutatavusega seotud julgeolekuohtudele. Töötasin välja elanikkonna mõjutamise tulemusena ilmnevad peamised latentse ohu indikaatorid, mis võivad viia riigi julgeolekut ja põhiseaduslikku korda ohustava massikäitumiseni, ja praktilise töövahendi, mida praktikud saavad kasutada hindamaks massikäitumise ohtu riigi julgeolekule ja põhiseaduslikule korrale. Uuringu tulemustele tuginedes annan kuus soovitusi massikäitumisest tulenevate latentsete julgeolekuohtude tuvastamiseks ja prognoosimiseks. Töö on 125 leheküljel (põhiosa 76 leheküljel), sisaldab 10 joonist, 3 tabelit ja 17 lisa. Töö on eestikeelne ja sisaldab ingliskeelset resümeeid.</p>	
Lisad:	
Võtmesõnad: latentne oht, mõjutatavus, massikäitumine, riigi julgeolek, riigi põhiseaduslik kord	
Võõrkeelsed võtmesõnad: latent threat, influenceability, mass behaviour, national security, constitutional order	
Säilitamise koht: Sisekaitseakadeemia raamatukogu	
Töö autor: Eve Noor-Feldmann	
Olen koostanud magistritöö iseseisvalt. Kõik magistritöö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, seisukohad, kirjalikest allikatest ja mujalt allikatest saadud info on nõuetekohaselt viidatud. Olen nõus oma magistritöö avaldamisega elektroonilises keskkonnas.	
Allkiri: /allkirjastatud digitaalselt/	Kommentaar (soovi korral)
Vastab magistritöö nõuetele	
Juhendaja: Martin Purre	Allkiri: /allkirjastatud digitaalselt/
Kaasjuhendaja: Anne Valk	Allkiri: /allkirjastatud digitaalselt/
Kaitsmisele lubatud	
Kolledži direktor/instituudi juhataja:	Allkiri:

SISUKORD

MÕISTETE LOETELU	4
SISSEJUHATUS	5
1. MASSIKÄITUMISE TEOREETILISED LÄHTEKOHAD	11
1.1. Massikäitumise olemus	11
1.2. Masside juhtimine, juhi roll, masside mõjutamine ja manipulatsioon	16
1.3. Massikäitumise prognoosimise mudelid	23
1.4. Riigi julgeoleku ja põhiseadusliku korra mõiste ning julgeolekuohud massikäitumise juhtumites	30
1.4.1. Kapitooriumi rünnak	33
1.4.2. Maidani rahutused	35
2. MASSIKÄITUMISE MÕJUTATAVUSE UURING	38
2.1. Metoodika ja valim	38
2.2. Dokumendianalüüsi tulemused	42
2.2.1. Kapitooriumi rünnak	42
2.2.2. Maidani rahutused	53
2.3. Ekspertintervjuude tulemused	60
2.4. Uuringutulemuste analüüs	66
2.5. Järeldused ja ettepanekud	74
KOKKUVÕTE	78
SUMMARY	80
VIIDATUD ALLIKATE LOETELU	81
TABELITE JA JOONISTE LOETELU	94
LISADE LOETELU	95
LISAD	96

MÕISTETE LOETELU

Latentne ehk potentsiaalne või varjatud oht – olukord, kus konkreetset ohtu veel ei eksisteeri, kuid uute asjaolude lisandumisel võib see tekkida (Laaring, 2015, lk 61).

Mõjutatavus – mõjutatav olek, vastuvõtlikkus mõjutamisele (Eesti Keele Instituut, 2009).

Mõjutustegevus – osa meetmetest, mida riigid omavahelises suhtluses rakendavad. Olenevalt info kasutamise viisist nimetatakse mõjutustegevust eesti keeles ka vaenulikuks propagandaks või infosõjaks (Virks & Sinisalu, 2020, lk 90).

Oht – Eesti Vabariigi korrakaitseaduse § 5 sätestab ohuna olukorra, kus ilmnenud asjaolude objektiivsel hinnangul võib lähitulevikus piisava tõenäosusega toimuda korrarikumine (Korrakaitseadus, 2014).

Põhiseaduslik kord – riigi suveräänsus, põhiseaduse aluspõhimõtted ja põhiseaduslike institutsioonide toimimise olulised tingimused. Põhiseaduslik kord on osa avalikust korrast, mille tagamiseks ja kaitseks on kehtestatud tavapärastele meetmetele täiendav eriregulatsioon (nt julgeolekuasutuste tegevus, erakorralise seisukorra või sõjaseisukorra ajal kohaldatavad meetmed). (Eesti Vabariigi Põhiseadus, kommenteeritud väljaanne, 2020, § 129 kommentaar 4)

Rahvahulk – (suur) hulk inimesi ühes kohas (Eesti Keele Instituut, 2009).

Rahvamass – suur rahvahulk (Eesti Keele Instituut, 2009).

Riigi julgeolek – seisund, kus riigi suveräänsust ja tema põhiseaduslike institutsioonide demokraatlikku toimimist ei rikuta põhiseadusega vastuolus oleval viisil (Eesti Vabariigi põhiseadus, kommenteeritud väljaanne, 2020, § 129 kommentaar 3)

SISSEJUHATUS

Demokraatlik riigikord ja vaba ühiskond tunduvad iseenesestmõistetavad, aga vabadusega kaasnevad ka õigused ja kohustused, sealhulgas õigus uskuda uskumusi, narratiive, ebatõdesid, kuuluda erinevatesse gruppidesse, võidelda oma väärtuste ja ideede nimel, kuid ka kohustus vastutada sellega kaasnevate tagajärgede eest. Näiliselt üllaste väärtuste kaitsmise taustal võib toimuda tegelikult kellegi teise kavandatud varjatud plaanide elluviimine ehk eksitamine. See tõstatab küsimuse, kui laiaulatuslik võib olla ja kuidas mõjutab nähtamatu mõjutustegevus inimeste otsuseid demokraatias ning sellega kaitstud rahvaüritustel, demonstratsioonidel ja massimeeleavaldustel, kui suur võib olla üksikisiku roll ning millised ohud võivad halbade asjaolude kokkulangemisel sellest tuleneda riigi julgeolekule ja põhiseaduslikule korrale praegu ja tulevikus.

Riigi elanikkond on mõjutatav (Narits, 2015, lk 68) ja eksisteerivad erinevad mõjutustegevusega tegelevad huvigrupid (Sazonov, *et al.*, 2020, lk 8). Selleks, et prognoosida mõjutustegevusest tulenevaid julgeolekuohte, vajame teadmist, mis mõjutab ja millistele mõjutustele ollakse kõige vastuvõtlikumad. Sisekaitseakadeemia uuringust (Puusalu & Marnot, 2021, lk 59) selgub, et 10–15% Eesti elanikest ei taju välisriikidest tulenevat mõjutustegevust julgeolekuohuna ning neil puudub huvi julgeolekuteemade vastu, millega võib kaasneda mõjutatavusest tuleneva mõju ja vastuvõtlikkuse suurenemine.

Latentse ohu puhul konkreetset ohtu veel ei eksisteeri, kuid see võib realiseeruda konkreetseks ohuks täiendavate asjaolude lisandumisel (Laaring, 2015, lk 60–61). Manipulatsiooni ja mõjutustegevuse tulemusena võivad lisanduda konkreetset ohtu tekitavad asjaolud. Omades ülevaadet elanikkonna mõjutatavuse aspektidest, on võimalik prognoosida täiendavate asjaolude lisandumisel võimalike ohtude teket ja mõista paremini, kui laiaulatuslik võib olla erisuunalisest mõjutustegevusest tulenevalt sellega kaasnev oht ja mõju Eesti julgeolekule ning põhiseaduslikule korrale.

Massikäitumise ja rahvamasside psühholoogia üks ajaloo mõjukamate uurijate hulka kuuluv Le Bon kirjeldas oma raamatus „Hulkade psühholoogia“ tsivilisatsioonide ajalooliste muutuste põhjustajana muudatusi inimkonna mõttemaailmas – inimeste vaadetes, mõistetes ja uskumustes. Rahvahulgad on Le Bon'i hinnangul impulsiivsed ja võivad olenevalt mõjutustest käituda vastandlikul viisil – nii suuremeelselt kui ka julmalt –

, kuid neid iseloomustab alati ettearvamatus. (Le Bon, 1936, pp. 6, 29) Erinevad massikäitumise uurimisele keskenduvad teooriad ja mudelid aitavad tuvastada ning selgitada masside meelsuse mõjutamise ja kujundamise võimalusi (La Macchia & Louis, 2016, p. 2).

Rahvamasside teoreetiliste käsitluste abil uurin, kuidas toimus rahumeelse massikäitumise põhiseaduslikku korda ohustavaks olukorraks eskaleerumine ja millised võisid olla eelnevad tuvastatavad latentse ohu tegurid. Rünnak Ameerika Ühendriikide parlamendihoonele 6. jaanuaril 2021 on üks ajaloolistest episoodidest, kus olukord eskaleerus konkreetseks ohuks, mida Kydd (2021, p. 3) nimetab ennenägematuks vägivaldseks katseks muuta Ameerika Ühendriikide presidendivalimiste tulemusi. Ukraina Maidani revolutsiooni massilised protestid lõpetasid aga riigi autoritaarse valitsemise ning viisid kehtiva režiimi langemise ja poliitilise süsteemi täieliku ümberkujundamiseni (Shveda & Park, 2016, p. 90). Keskendusin uuringus valitud kahe juhtumi põhjal võimalike latentse ohu tegurite tuvastamisele.

Teema **aktuaalsus** seostub Eesti julgeolekupoliitika aluste (2023) põhimõttega: riik pöörab rohkem tähelepanu põhiseadusliku korra kaitsele ja ennetustegevustele, mis eeldab asjakohase teabe kogumist ning töötlemist vaenuliku luure- ja mõjutustegevuse tõkestamiseks. Vahetu oht Eesti julgeolekule tuleneb Venemaa suurenenud sõjalisest aktiivsusest ja agressiivsusest, mille tõttu ei saa välistada ka sõjalist rünnakut Eesti vastu. Keeruline ohupilt ja ohuallikate mitmekesisus, poliitiline radikaliseerumine ja polariseerumine võimendavad ebastabiilsust ning tingivad olulise vajaduse osata hinnata erinevaid julgeolekuohte ja julgeolekut mõjutavaid tegureid, millele see töö keskendubki. Eesti julgeolekupoliitika alustes kirjeldatakse vajadust jälgida kiiresti muutuvast julgeolekukeskkonnas julgeolekutegureid, mille alged juba eksisteerivad, kuid mõju võib avalduda alles aastakümnete pärast. (Eesti julgeolekupoliitika alused, 2023, lk 4-20)

Elanike mõjutatavuse ja sellest tuleneva julgeolekuohu temaatika **aktuaalsust** toetavad riigikaitse arengukava 2022–2031 ja siseturvalisuse arengukava 2020–2030, kus tuuakse esile põhiseadusliku korra tagamise vajadus – teadvustades, mõistes, prognoosides ja ennetades põhiseaduslikku korda ohustavaid konflikte, aga ka elanike mõjutatavust kui ohtu julgeolekule. Riigikaitse arengukava 2022–2031 (lk 6, 23) rõhutab vajadust elanikkonna olulisemate julgeolekuga seotud hoiakute regulaarseks seireks ning eri tegurite

omavaheliste seoste väljaselgitamiseks ja analüüsiks ning Eesti põhiseaduslikku korda ja iseseisvust ähvardavate ohtude ennetamiseks ja lahendamiseks, aga ka informatsioonilise mõjutustegevuse vallas akadeemilise uurimistegevuse arendamiseks, et suurendada ühiskonna vastupanuvõimet. Sisejulgeolekut mõjutavatele teguritele on siseturvalisuse arengukava 2020–2030 (lk 17) andmetel lisandunud välised ohud, nagu vägivaldsete ideoloogiate ülemaailmne levik, vaenulike eriteenistuste tegutsemine, hübriidohud, mistõttu on oluline ohustavate tegurite hea teadvustatus ja maandatus mitmesuguse riigisisese tegevuse kaudu ning ühe tegevussuunana on välja toodud põhiseadusliku korra tagamine. Seega on oluline tuvastada ja kaardistada latentse ohu indikaatoreid. Ühe võimaliku indikaatorina saab välja tuua emotsionaalse seisundi, sest Naritsa (2015, lk 35) uuringust selgus, et inimesed on kõige mõjutatavamad ja manipuleeritavamad emotsionaalse sisuga sõnumite poolt, ning ta on pakkunud ühe vaenuliku informatsioonilise mõjutustegevuse vastumeetmena riigi elanike emotsionaalse seisundi jälgimist.

Magistritöö **uudsus** seisneb mõjutatavusest tulenevate ohtudega seonduvate indikaatorite välja töötamises Eesti julgeoleku jaoks, aidates mõista ning täiendada varem selles valdkonnas uuritud. Eesti õigusteoorias ja -praktikas on latentse ehk varjatud ohu mõiste käsitlemata (Laaring, 2015, lk 61), seega toimub uudne lähenemine latentse ohu mõistele elanike mõjutatavuse indikaatorite vaates ning selle võimalik rakendamine Eesti julgeoleku ohuennetuslikus analüütikas. Julgeolekuohu teemasid käsitlevad erinevad rahvusvahelised ja riiklikud institutsioonid, teadusasutused ja valdkonna spetsialistid. Eestis on psühholoogilise kaitse temaatikat käsitlenud oma magistritöös Narits (2015) ja Arold (2021), ohuennetusõigust doktoritöös Laaring (2015), ohutõrjeõigust doktoritöös Jäätma (2015), massilisi korratusi magistritöös Kaljula (2015). Puudub aga uuring, mis selgitaks välja, kas rahumeelse massikäitumise julgeolekut ja põhiseaduslikku korda ohustavaks olukorraks eskaleerumisele eelnevad tuvastatavad latentse ohu indikaatorid.

Sellest tulenevalt püstitasin **uurimisprobleemi**: kuidas tuvastada massikäitumise kontekstis elanikkonna mõjustatavusest tulenevat latentset ehk potentsiaalset ohtu riigi julgeolekule ja põhiseaduslikule korrale? Tulenevalt uurimisprobleemist sõnastasin kolm **uurimisküsimust**:

- 1) Mis mõjutab masside käitumist?
- 2) Mis on masside mõjutamise eeldused ja käivitajad?

- 3) Millised tegurid võivad viidata sellele, et massikäitumist on mõjutatud ning see võib ohustada riigi julgeolekut ja põhiseaduslikku korda?

Magistritöö **eesmärk** on selgitada välja elanikkonna mõjutamise tulemusena ilmnevad peamised latentse ohu indikaatorid, mis võivad viia riigi julgeolekut ja põhiseaduslikku korda ohustava massikäitumiseni. Praktikud, kes hindavad ohte, mis võivad kaasneda massimeeleavaldusega, peavad esitama õigeid küsimusi, et tunda need indikaatorid ära konkreetse ürituse, gruppide ja isikute puhul, ning tegema vastavad prognoosid ja vajalikud järeldused – ohuhinnangud. Siinne töö leiab ja kirjeldab indikaatoreid, kuid soovitusel ohuhinnanguteks võiks jääda edasiarendamiseks samateemalistes uurimustes tulevikus.

Magistritöö eesmärgi saavutamiseks ja uurimisküsimustele vastamiseks püstitasin neli **uurimisülesannet**:

- 1) Analüüsida teoreetilisi allikaid masside mõjutatavusest, ohtliku massikäitumise reaktiivsetest käivitajatest ja sellega seostuvaid tegureid;
- 2) Hinnata valitud näidisjuhtumitega seotud materjale (aruanded, dokumendid), tuvastamaks ebaseaduslikuks kulmineeruvale olukorrale eelnenud tegureid;
- 3) Analüüsida ekspertarvamusi, kaardistamaks massikäitumisest tulenevad elanikkonna mõjutatavusega enim seonduvad latentse julgeolekuohu tegureid;
- 4) Sünteesida teoreetilise baasi ja uuringu tulemusi ning töötada välja massikäitumisega seotud elanikkonna mõjutatavusest tulenevad latentse ohu indikaatorid, mida praktikud saavad kasutada hindamiseks massikäitumise ohtu riigi julgeolekule ja põhiseaduslikule korrale.

Töö on kvalitatiivne empiiriline uuring, Kvalitatiivne seletuslik uuring võimaldab mõista, millel põhinevad subjektide otsused ja hoiakud ning kuidas on need seotud inimeste mõtlemise ja käitumisega (Ritchie, 2013, p. 32). Uurimisstrateegiaks on mitme juhtumi uuring (Yin, 2003, p. 46). Juhtumiteks valisin rünnaku Ameerika Ühendriikide parlamendihoonele 6. jaanuaril 2021 ja Ukraina Maidani revolutsiooni, mis toimus ajavahemikul november 2013 – märts 2014. Valitud juhtumid on uurimistöö eesmärgi saavutamiseks olulised ning nendel põhinevad üksteisest sõltumatud analüütilised järeldused võimaldavad üldistada ja laiendada uuringu tulemusi (Yin, 2003, p. 53).

Andmekogumise meetodina kasutan dokumendianalüüsi, mis on juhtumiuuringu eelistatud uurimisstrateegia (Yin, 2003, p. 6; Flick, 2009, p. 156) ning sobilik sündmuste puhul, kus on olulisel kohal ajaline kujunemine või kogemused (Ritchie, 2013, p. 37). Dokumendianalüüs keskendub sündmustele eelnenud ja nende käigus toimunud tegevust kajastavatele aruannetele ning olulisemale teemat käsitlevale publitsistikale. Lisaks dokumendianalüüsile viisin läbi poolstruktureeritud ekspertintervjuud, mis võimaldavad intervjuueeritavatel ekspertidel ennast vabalt väljendada ja avaldada arvamust neile olulise teema kohta (Flick, 2009, p. 156). Ekspertintervjuud saab kasutada lisateabe kogumiseks (Flick, 2009, p. 166) kas eraldiseisvana või ka teiste meetodite täiendamiseks (Flick, 2009, p. 168). Intervjuueeritavad valisin sihipärase valimina (Teddlie & Yu, 2007, p. 77; Flick, 2009, p. 448).

Analüüsitehnikana kasutasin juhtumiuuringu analüüsi (ingl *cross-case analysis*) (Yin, 2003, p. 136), mis võimaldab vaadelda ja hinnata kahte analüüsitava juhtumit eraldi. Magistritöö dokumendianalüüsi ja ekspertintervjuude tekstide sisu analüüsisin kvalitatiivse sisuanalüüsi meetodil (ingl *qualitative content analysis*), mille üheks oluliseks tunnuseks on kategooriate kasutamine. Meetod võimaldab teoreetilistest mudelitest kategooriaid tuletada, aga ka kategooriaid hinnata ja neid vajaduse korral muuta. (Flick, 2009, p. 323) Materjalide tõlgendamisel kasutasin tekstide kodeerimiseks suunatud kodeerimist (ingl *thematic coding*), sest see sobib fokuseeritud uurimisküsimustel põhinevaks kodeerimiseks (Ezzy, 2002, pp. 84–94; Flick, 2009, pp. 318–319). Kontrollitavuse ja korratavuse tagamiseks teostasin sisuanalüüsi analüüsitarkvaraga Nvivo 12.7 for Mac. Tulemustes kuvasin mõlemat juhtumit eraldi ja mitme juhtumiuuringut koos (Yin, 2003, p. 49).

Töö kuulub julgeoleku-uuringute valdkonda, kuid on seotud sotsiaalteaduslike (sotsiaalpsühholoogia) lähenemisviisidega, mis aitab selgitada massikäitumise ajendeid ja loogikat.

Magistritöö koosneb kahest peatükist. Esimeses peatükis vaatlesin sotsiaalpsühholoogia masside mõjutamise teoreetiliste lähtekohti – massikäitumise olemust, masside mõjutamist, manipulatsiooni, juhtimist ja juhi rolli ning avasin julgeoleku mõistet ja julgeolekuohte massikäitumise juhtumites. Toetusin peatükis teaduskirjandusele. Teises peatükis kirjeldasin meetodikat, keskendusin uuringutele, analüüsisin mõjutatavusest

tuleneva massikäitumise ohtlikuks eskaleerumise võimalikke tegureid, sünteesisin tulemi ja esitasin oma arusaama selle praktilisest rakendamisvõimalusest.

1. MASSIKÄITUMISE TEOREETILISED LÄHTEKOHAD

1.1. Massikäitumise olemus

Massikäitumine on keeruline kompleksne sotsiaalne nähtus, mis on seotud inimühiskonna arenguga ja mille uurimise muudab keeruliseks massikäitumise ettearvamatus. Indiviidile tavapäraselt omane käitumine ja hoiakud võivad grupis muutuda, samuti toimub grupis pidev vastastikune suhtlus, mis mõjutab omakorda indiviidi ja grupi dünaamikat ning võib seeläbi muuta massikäitumise ettearvatuks. (Ibrahim & Hassan, 2017, p. 951) Massikäitumist saab La Macchia & Louis arvates (2016, pp. 17–18) vaadelda kui kollektiivse tegevuse vormi, kus toimub inimeste rühmadesse kogunemine ühiste väärtuste ja eesmärkide nimel tegutsemiseks.

Uurimisküsimustele vastuste saamiseks vaatlen massikäitumise valdkonna tunnustatud teoreetikute vaateid, nende kujunemist ning ajaloolist arengut, et tuvastada ja mõista massikäitumist mõjutavaid põhielemente. Massikäitumise kontekstis kasutatud terminite üheselt mõistmiseks on vaja avada töös kasutatavate sõnade „rahvamass“ ja „rahvahulk“ mõisted. „Rahvahulk“ määratleb inimeste hulka ühes kohas (Eesti Keele Instituut, 2009), kus hulk võib, aga ei pea tingimata olema suur, „rahvamassi“ (ingl *crowd*) määratleb suur rahvahulk (Eesti Keele Instituut, 2009). Mõistete peamine erinevus seisneb aspektis, et rahvahulk kui kogum ei pea olema suur ja selle võivad moodustada erinevad indiviidid, aga ka väiksemad või suuremad grupid, sõna „rahvamass“ aga väljendab, vastupidi, just rõhutatult suurt rahvahulka.

Massikäitumise algse arusaama kohaselt käsitleti rahvahulki kui inimesi, kes on ühises „mõtteväljas“, kui homogeenset entiteeti, kuhu sisenedes kaob nii individuaalne mõtlemisvõime kui ka isiksus, aga ka kui arvukaid üksteisest sõltumatuid indiviide rahvahulga sees. Arvati, et rahvahulga liikmed võivad muutuda eristamatuks ja barbaarsusele kalduvaks rahvamassiks. (Le Bon, 2002, pp. 6–9) Teisalt vastandusid individualistid oma väitega, et grupid ja rahvahulgad on pigem üksikisikute kogumid, kus sotsiaalse kaasamise teel kutsutakse esile indiviidile juba omane käitumine (Allport, 1924, p. 691). Mõlemad käsitlused jagasid seisukohta kollektiivse käitumise olemuslikust primitiivsusest, irratsionaalsusest ja valimatule vägivallale kaldumisest. (Templeton, *et al.*, 2015, p. 216) Rahvahulkade irratsionaalsust iseloomustab Breweri ja Wollamni (2011)

hinnangul üldisem motiivide puudumine, mis osutuks liiga kalkuleerivaks ja ratsionaalseks, aga rahvahulkade käitumine on siiski ettearvamatul viisil dünaamiline – rahvahulkade ettearvamatu liikumise korral kaovad nii selle põhjus kui ka motiiv.

Erinevad koolkonnad ja teadlased on uurinud rahvamasside käitumist, püüdes muu hulgas mõista ning selgitada, milline on ja millest tuleneb üksikisiku käitumise muutus rahvahulgaga liitudes. Üheks ajalooliselt oluliseks teooriaks võib pidada Le Bon'i (1895) klassikalist rahvahulkade teooriat (ingl *crowd theory*), mis on Reicheri (2017, p. 594) järgi säilitanud oma aktuaalsuse tänapäevani ja mida on kasutatud näiteks Donald Trumpi massidele mõjumise põhjuste selgitamiseks. Rahvahulgad on massid, kelle tegevusest võib tuleneda potentsiaalne oht olemasolevale korrale ning kes rahvamasside teooria kohaselt muutuvad primitiivsemateks, vähem kaalutlevateks ja vähem moraalseteks. Agressiivsus ja meeletus iseloomustavad rahvamasside olemust. (Reicher, 2017, pp. 594–595) Klassikaliste mudelite kohaselt on rahvahulgad seotud valdavalt kaotustega nagu identiteedi, sotsialiseerumise, ratsionaalsuse ja moraali kaotus (Reicher, 2017, pp. 593–594). Rühma kuulumine mõjutab rühmaliikmete käitumist, Ibrahim ja Hassan (2017, p. 951) toovad välja, et see vähendab isiklikku vastutust ja tagab anonüümsuse, mistõttu kaotavad inimesed oma teadliku isiksuse ning muutuvad eriti vastuvõtlikuks ja avatuks rahvamassides tekkivatele ideedele ja ettepanekutele.

Rahvahulkade olemust on ajalooliselt mõtestatud erinevalt, näiteks arvati, et rahvahulgad on ohtlikud elanikkonna nn organismi ohustajad, millest lähtuvalt rõhutab Borch (2009, pp. 271–272), et Le Boni rahvahulkade teooria (1895) järgi tuleneb sellest ka ülioluline vajadus massikäitumise vastu võidelda. Rahvahulki nähti kui ühiskonna destabiliseerijat ja individuaalsuse õõnestajat (Borch, 2009, pp. 271–272). Arusaam rahvamasside ohtlikkusest põhineb ajaloolistel kogemustel, millele vastanduvad hilisematel empiirilistel uuringududel põhinevad arusaamad, et enamik rahvahulkadest ei ole siiski vägivaldsed ning isegi mässumeelse ja vägivaldse rahvahulga käitumine on pigem ratsionaalne ning näitab sageli mustrit, mis on kooskõlas jagatud legitiimsuse kontseptsiooniga (Stott & Drury, 2000, p. 265; Templeton, *et al.*, 2015, p. 216). McPhaili (1991, pp. xxxiii-xxxiv) järgi on rahvahulk ja kollektiivne käitumine lähemal vaatlusel ratsionaalsed, rahvahulk võib pigem moodustuda konkreetsete eesmärkide saavutamiseks ning eesmärgid ei tähenda ühiskonna hävitamist, nagu uskusid konservatiivsed Euroopa teadlased.

Huvitava vaatenä lisab Borch (2009, pp. 271–272) massikäitumist mõjutavatele teguritele kehalis-anatoomilise (ingl *bodily-anatomic*) aspekti, leides, et see on vajalik seniste sotsioloogiliste uuringute täiendamiseks ja rahvahulkade täielikumaks mõistmiseks, võimaldades hinnata ümber masside poliitilist rolli, tagajärgi individuaalsusele ning nende võimalikele sotsiaalsetele funktsioonidele. Rahvahulga käitumise kehalised aspektid on tema hinnangul ratsionaalses pöördes unarusse jäetud ning kollektiivse käitumise teooriad pole pööranud piisavalt tähelepanu kehalise kontakti mõjule, kus teesklusel, erutusel, rõõmul ja seksuaalsusel võib olla seos rahvahulga käitumisega ja mida irratsionaalse naudinguna pole võimalik käsitleda ratsionaalsuse kategoorias. Probleemaatiliseks osutub sõltumatu indiviidi mõistel põhineva seisukoha pidev kaitsmine, välistades võimaluse, et üksikisik võib tegelikult massikäitumises osaledes saada lisajõudu ja tugev kehaline kokkupuude võib olla transformeeriva või vabastava mõjuga. (Borch, 2009, pp. 275–277)

Teadlaste arvamused rahvamasside kogunemisel tekkivast kehalise kontakti mõjust on vastandlikud. Harvardi psühholoog Sidis (1895, p. 8) peab rahvahulga kehalise kokkusuurumise tulemuseks individuaalsuse peatamist, sest füüsiliselt on rahvahulk kui individid, kelle kehad on nii tihedalt üksteise vastu surutud, et vaba liikumine osutub võimatuks, ja see põhjustab individuaalsuse kahanemise. Kõrvutades Sidise ja Canetti seisukohti, kellest viimane näeb kehalises kokkupuutes, vastupidi, positiivset mõju, rõhutab Borch (2009, pp. 286–288) nende vastandlikku iseloomu. Ta märgib, et kui Sidis näeb tihedalt üksteise vastu surutud rahvahulga puhul individuaalsuse kahanemist vaba liikumise võimatuse tõttu, siis Canetti vastandub nii sellele kui ka Le Bon'i analoogselle kehapoliitika teooriale ja rõhutab pigem individuaalsuse vabastamist rahva poolt, mis tuleneb tihedast kehalisest kontaktist saadavast omamoodi naudingust. Samuti ei määratle ta juhti rahvahulga tekkeks ja tegutsemiseks vajaliku tingimuse ja olulise elemendina. Borch järeldeb sellest, et kehaline kokkusurutus võib avaldada küll vabastavat mõju, soodustada demokraatlikku transformatsiooni, kuid võimu olemusega kombineerituna võib tuua siiski kaasa kalduvuse vägivallale. Kuigi Borch positsioneerib kehalist vaatenurka rahvahulga ja kollektiivse käitumise ratsionaalsest sotsioloogilisest aspektist, siis näeb ta ka Laclau (2005) rahvamasside teooriat kui tõhusat võimalust kaasaegsete poliitiliste teemade uurimisel. (Borch, 2009, pp. 286–288) Laclau (2005, pp. 153–154) kollektiivse identiteedi kujunemise uurijana toob välja, et juhi karisma on see, mille abil saab temast sümbolite looja ja rahva arvates tõhus juht ning igasugune muutus, sealhulgas poliitiline ümberkujundamine, toob kaasa rahva uued nõudmised. Rahvamasside teooria kehalise

tõlgenduse poliitilise teoretiseerimise potentsiaalne tähtsus seisneb Borch'i arvates tugevalt mõjutatud rahvahulkade seksuaalse ja kehalise olemuse kokkusurumisega kaasnevates muundumistes (Borch, 2009, pp. 286–288). Vaatamata teadlaste eriarvamustele kehalise kokkupuute mõjust rahvamassidele, ilmneb üksmeel selles, et kehalise kokkupuute aspekt võib osutada üheks massikäitumise mõjutajaks ja soodustada seega ka massikäitumises erinevaid arenguid, näiteks vägivaldseks muutumist.

Massikäitumise selgitamiseks ja uurimiseks on erinevaid lähenemisi. Rahvamassiteooriad keskenduvad konkreetsetele sündmustele (näit Stott & Drury, 2000), näiteks protestidele ja rahutustele, uurides käitumuslikku arengut reaalselt. Kollektiivse tegevuse uuringud huvituvad aga põhiliselt pikemaajalistest kampaaniatest ja arengust (näiteks Thomas *et al.*, 2009), kus kaardistatakse hoiakuid ja veendumusi, kuid ei hinnata võimalikke hüpoteetilisi arenguid. (La Macchia & Louis, 2016, p. 14)

Masside mõjutatavuse, ohtliku massikäitumise reaktiivsete käivitajate ning sellega seostuvate latentse ohu indikaatorite välja selgitamiseks on tähtis uurida nii sündmuste toimumise aegsete süstemaatiliste empiiriliste uuringute tulemusi, aga ka pikemaajal uuritud hoiakuid ja veendumusi ning nende võimalikku mõju. Massikäitumise teooriate põhiteesid on välja toodud järgnevas tabelis (tabel 1), mis võtab kokku peatükis ilmnunud põhilised massikäitumise teoreetilised seisukohad.

Tabel 1. Massikäitumise teoreetilised põhiteesid (autori koostatud)

Teoreetilised põhiteesid	Autorid
Rahvamassid on ohtlikud, primitiivsed, agressiivsed, identiteedi kaotanud	Le Bon (1895), Borch (2009), Reicher (2017)
Rühmas kaob teadlik isiksus ning tekib vastuvõtlikkus ideedele ja ettepanekutele	Ibrahim ja Hassan (2017)
Rahvahulgad on pigem ratsionaalsed, mitte vägivaldsed	McPhail (1991), Stott & Drury (2000), Templeton <i>et al.</i> , (2015)
Kehalis-anatoomiline positiivne mõju massikogunemistes osalejatel	Borch (2009)
Individaalsuse peatumine kehalise kokkusurutuse mõjul	Sidis (1895), Le Bon (1895)
Kehalise kokkusurutuse ja võimu olemuse kombinatsiooni võimalik mõju vägivaldsele kaldumiseks	Borch (2009)
Juhi karisma on põhiline tegur, mis aitab tal saada rahva arvates tõhusaks juhiks ja sümbolite loojaks	Laclau (2005)
Protestidel osalemine tekitab positiivse sotsiaalpsühholoogilise transformatsiooni, toimub gruppide vastastikune suhtlus, muutused grupipiirides, kokkupuuted võimuesindajatega võivad viia radikaliseerumiseni	Drury & Reicher (2009)
Eelnev sage protestikogemus suurendab ebaseaduslikes protestides osalemise võimalust; seos sotsiaalmeediauudiste tarbijate ja ebaseadusliku protestikäitumise vahel	Inguanzo <i>et al.</i> , (2022)
Rahulolematuse võimalik muutumine revolutsiooniks, populistlike mässude teke	Reicheri (2017)
Poliitiline polariseerumine ja radikaliseerumine, valmisolek poliitilise äärmusluse massiaktideks, äärmusrühmituste arvu kasv ja mobiliseerumine poliitiliselt äärmuslikuks võitluseks	Rich (2021)
Kokkupuude vägivaldse meediaga võib mõjutada uskumusi ja hoiakuid ning suurendada agressiooni tõenäosust, kumulatiivne seos vanuse tõusu ja vaenulike hinnangute vahel, sotsiaalse keskkonna mõju võtmetähtsus	Bushman (2016), Anderson & Bushman (2018)

Massikäitumist uurivate autorite teooriad ja vaated sisaldavad erinevaid, tihti vastandlikke arvamusi ning seisukohti – näiteks massikäitumise ratsionaalsusest või irratsionaalsusest, rahvahulkade vägivaldsusele kalduvusest või mittekalduvusest, kehalise kokkupuute mõjul massikäitumises individaalsuse kahanemisest või, vastupidi, indiviidi vabastamisest ning grupikäitumises indiviidi muutuste avaldumisest. Vaadeldud teoreetilised lähenemised on

vajalikud pigem ülevaate saamiseks kui nendel põhinevate järelduste tegemiseks või hinnangute andmiseks.

1.2. Masside juhtimine, juhi roll, masside mõjutamine ja manipulatsioon

Masside juhtimise ja juhi rolli mõju massikäitumises on olulised elemendid, mille seotust masside mõjutatavuse ning sündmuste eskaleerumisega aitavad mõista ja avada järgnevad teoreetilised lähenemised.

Juhi rollist ja tähtsusest massikäitumises valitsevad vastandlikud arusaamad. Ühelt poolt nendib Borch (2009, pp. 286–88) Le Bon'i, Tarde ja Freudi seisukohtadele toetudes, et rahvamassid on seotud nende juhi individuaalsusega, toetades seega juhi tähtsusega seostuvaid seisukohti. Juhi mõju ilmneb ka juhtide suutlikkuses vormida rahva meelsust lihtsaid lausungeid ikka ja jälle korrates (Le Bon, 2002, p. 72). Rahva juhtidel on ajalooliselt olnud vajadus ja soov rahvamasse valitseda, milleks sobivad pigem ahvatlus ja retoorilised tehnikad kui teadmiste rakendamine, järeldeb Borch (2013, pp. 587–588) Le Bon'i analüüsile viidates. Le Bon'i lähtekohtade austajate seas on läbi ajaloo olnud erinevaid poliitilisi liidreid, nagu näiteks USA endine president Theodore Roosevelt, Benito Mussolini ja Adolf Hitler (Borch, 2013, p. 589). Rahvamassidega manipuleerimine ja poliitilistel eesmärkidel mobiliseerimine on üks poliitiliste juhtide kasutatavaid meetodeid, mida on kasutanud näiteks Hitler võimule saamiseks, võttes abiks ignorantsete rahvamasside psühholoogia, uued strateegiad ja suunad vajaliku poliitilise toetuse mobiliseerimiseks ning masside moodustamiseks. (Borch, 2013, pp. 589–591)

Mõjutatavuse uuringu kontekstis on oluline aspekt, et propagandistlik mõjutustegevus oli suunatud vähiklikele massidele, keda ei ole võimalik ratsionaalsete argumentidega mobiliseerida, aga ka massikoosolekutel inimeste füüsiline kohalolek. Eeldati, et propaganda peab põhinema emotsioonidel ning erisuunaliste emotsioonide esinemise tõttu on masside kohalolek juhile vajalik talle sobivas suunas emotsioonide juhtimiseks ja poliitiliselt seatud eesmärkide saavutamiseks (Borch, 2013, pp. 589–591) Seega võib rahvamasside juhtimist ja valitsemist vaadelda kui omavahel seotud ja teineteisest sõltuvaid nähtusi.

Borchi seisukohalt puudub küll otsene seos sotsioloogilise rahvamasside teooria ja praktiliste rahvamasside valitsemise strateegiate vahel, kuid rahvamasside teooria mitmekihilisus on toonud kaasa väga erinevad rahvamasside juhtimise strateegiad. Vaatamata selle teaduslikule populaarsusele ei ole garantiid, et ratsionaalse rahvamassi põhimõtete praktiline rakendamine osutub edukaks. Ühelt poolt toimub jätkuv areng, mis muudab ratsionaalsete lähenemisviiside kasutamise keeruliseks, teisalt ei arvesta ratsionaalsed lähenemisviisid kollektiivse emotsionaalse erutusseisundiga ja on seetõttu piiratud käsitlemisega rahvamasside juhtimise strateegiate vaates. Rahvahulkade irratsionaalsus ei välista nende käitumise mõjutamist, aga nad ei ole juhitavad ratsionaalse tahtega, vaid pigem kontrollitavad emotsionaalse vastuvõtlikkusega apelleerimise kaudu. (Borch, 2013, pp. 584–586)

Teisalt möönab Borch-Jacobsen (1988, pp. 156–157), et on ka teistsuguseid lähenemisi, viidates eespool juba mainitud Canetile, kes ei näe juhte määrava ja olulise elemendina rahvahulkade juhtimisel ega pea liidri kohalolekut rahvahulkade tegutsemise eeltingimuseks. Kui rahvahulgad võivad osutada ratsionaalseks vahendiks konkreetsete eesmärkide saavutamiseks (Borch, 2013, p. 593), siis olenemata sellest, kas lähtuda rahvahulkade ratsionaalsest või irratsionaalsest käitumisest, saab vaadelda juhi rolli kui ühte määrava tähtsusega elementi rahvamasside mõjutamisel.

Juhi mõju massikäitumises võib avalduda nii otseselt aga ka kaudselt, sealhulgas näiteks grupikäitumisele, uskumustele või väärtustele. Identiteet ja kontroll käitumise üle ei kao, leiab Reicher (2017, p. 598), vaid pigem nihkub rahvahulga liikmete isiklik identiteet sotsiaalse identiteedi suunas ning vastavalt sellele ka kontroll käitumise üle isiklikelt standarditelt jagatud väärtustele, uskumustele ja normidele, seoses selle sotsiaalse kategooriaga, millega liikmed end samastavad. Seega võib juhtidel olla huvi rahvamassi uskumuste ja jagatud väärtuste suunamiseks neile sobivas ning vajalikus suunas.

Massikäitumise aspektist on oluline roll ka grupidünaamikal, samuti juhi osal selle loomisel ja muutmisel. Tähtis on mõista, et erinevate rühmasiseste osalejate mõju tasakaal sõltub rühmadevahelise dünaamika olemusest ning grupiväline tugev surve võib soodustada grupi radikaalsemate liikmete poolt vastasseisu ja vägivalda soosiva mõju suurenemist. Parim viis välisrühmale mõju avaldamiseks on enda käitumise muutmine. Grupisisese mõju saavutamiseks on vaja, et välisgrupp muudaks oma senist viisi siserühma liikmete

kohtlemisel. (Reicher, 2017, pp. 599–600) Inimesed ei mõtesta oma elukogemust individuaalselt, pigem mõjutavad neid erinevad mõjuallikad, kes interpreteerivad seda kogemust erineval viisil, esitavad sellest oma arusaama ning mõjutavad ja põhjustavad sellega erinevaid käitumismustreid. Võtmeküsimus on see, kelle häält inimesed kuulavad, mis on omakorda ka narratiivide ja kogemuste vahelise sobivuse funktsioon. Määravaks saab, kelle argumendid on grupi sees kõige usaldusväärsemad, millega arvestatakse ja millest lähtutakse ka oma igapäevastes toimetustes. (Reicher, 2017, p. 600) Kui juht osutub hääleks, keda inimesed usuvad ja kuulavad, siis võivad tema loodud narratiivid osutada mõjusaks, põhjustades käitumismustreid ning kujundades sellega ka sotsiaalset identiteeti.

Rahvamasside juhtimise kui grupisese protsessi, aga ka laiemalt rahvahulkade psühholoogia ning juhtimise aspekti mõistmiseks on vaja vaadelda sellega seotud teoreetilisi lähtekohti. Massikäitumise uuringutes on La Macchia & Louisi (2016, p. 19) arvates vaja pöörata senisest rohkem tähelepanu juhtimisele kui grupisesele protsessile, sest nende hinnangul võivad gruppidesse kuuluvad mõjukad inimesed osutada erinevate konfliktide ja ühiskondlike muutuste mõjutajateks. Rahvahulkade psühholoogias võib Reicher (2017, pp. 595–596) arvates aga märgata üldisemalt kalduvust vaadelda tavainimeste hinnanguid olemuslikult puudulikena, mistõttu vajavad nad endast targemaid inimesi juhendama ja suunama. Sellest tulenevalt on rahvamasside juhtimise põhiaspektiks oma identiteedi kehtestamine, mis ei ole tavainimestele võimetekohane. Eriti oluliseks osutub see juhtudel, kui juht püüab mobiliseerida liikumist enda loodud grupiidentiteedi versiooni ümber, mille eesmärk on uute sotsiaalsete reaalsuste loomine, mitte eksisteeriva tegelikkuse peegeldamine, näiteks natsionalistid uue rahvusriigi loomisel või olemasoleva uuel määratlusel. Juhi rolliks kujuneb siis inimeste veenmine visiooni elujõulisuses, sest visioon peab muutuma reaalsuseks ja inimesi on vaja motiveerida looma seda uut reaalsust laiemalt. (Reicher, 2017, p. 601) Oluline on mõista, et juhi loodud visioon võib osutada ka põhiseadusliku korra vastaseks või seda ohustavaks ja juhust võib saada visiooni elluviimisel rahvamasside suunaja.

Masside juhtimise ja juhi rolli ei saa massikäitumise ning mõjutatavuse kontekstis alahinnata. Kui rahvahulkade irratsionaalsus ei välista nende käitumise mõjutamist (Borch, 2013, pp. 584–586), aga rahvamassi liikmete identiteet ja kontroll käitumise üle nihkub isiklikelt standarditelt jagatud väärtustele, uskumustele ja normidele, mis on seotud selle sotsiaalse kategooriaga, millega liikmed end samastavad (Reicher, 2017, p. 598), siis

tähtsustub juhi roll jagatud väärtuste, uskumuste ning normatiivide kujundajana ja rahvahulkade võimaliku mõjutajana. Eriti juhtudel, kui toimub liikmete mobiliseerimine juhi loodud grupiidentiteedi versiooni ümber (Reicher, 2017, p. 601), mille eesmärgid võivad olla ebaseaduslikud või julgeolekut ohustavad ning rahvamasse on kasutatud ja kasutatakse ilmselt ka edaspidi seatud eesmärkide saavutamiseks (Borch, 2013, p. 593). Seega võib juht ja juhi mõju osutada üheks oluliseks teguriks massikäitumise suunamisel ja juhtimisel ning seostuda massikäitumise kontekstis ohuga riigi julgeolekule ja põhiseaduslikule korrale.

Masside juhtimise ja selle mõju prognoosimiseks võib lähtuda empiirilisest nähtusest, mida tuntakse kui 20-60-20 reeglit. Jaworski & Pitera (2015, p. 1) on matemaatiliselt tõestanud, et eksisteerivad viited teatud populatsiooni globaalsele tasakaalule, kus suhe 20%, 60% ja 20% osutub üldjuhul tõhusaks jaotuseks. Populatsiooni jagamine kolmeks rühmaks mõne valitud võrdluskriteeriumi järgi viitab konkreetsele suhtele ja mingisugusele tasakaalule, millega kaasneb praktilisest vaatenurgast võimalus tõhusaks juhtimiseks või kontrolliks. Inimesed jaotatakse tavaliselt kolme gruppi, keda nimetatakse vastavalt positiivseks, neutraalseks ja negatiivseks: esimene grupp suhtub vaadeldavasse subjekti positiivselt ja nõustub kohe kõigega, teine grupp on äraootaval seisukohal, olles seetõttu enim mõjutatav ja vastuvõtlik erinevatele mõjutustele, ning kolmas suhtub negatiivselt, näidates üles kohest vastuseisu. See reegel on leidnud laialdast kasutust juhtimise valdkonnas. (Jaworski & Pitera, 2015, pp. 1–2) Nähtuse kasutamisalala on võimalik laiendada ning rakendada reeglit ka massikäitumisega seotud uuringutes, nii masside juhtimise, kui ka mõjutamise ja mõjutatavuse kontekstis. Masside juhtimise ja juhi rolliga seotud teoreetilised lähtekohad on kokkuvõtlikult välja toodud alljärgnevas tabelis (tabel 2).

Tabel 2. Masside juhtimise ja juhi rolliga seotud põhiteesid (autori koostatud)

Teoreetilised põhiteesid	Autorid
Juhtide ajalooline rahva valitsemise soov, sobivaimad ahvatlus ja retoorilised tehnikad	Borch (2013)
Lihtsate lausungite kordamisega rahva meelsuse vormimine	Le Bon (1895)
Rahvamassidega manipuleerimine ja poliitilistel eesmärkidel ärakasutamine, massikogunemistel vajalik füüsiline kohalolu, propaganda emotsioonidel põhinemine	Borch (2013)
Juht pole määrav element rahvahulkade juhtimisel	Borch-Jacobsen (1988)
Isiklik identiteet ja kontroll käitumise üle ei kao, vaid võib nihkuda sotsiaalsele identiteedile	Reicher (2017)
Grupidünaamika võtmeküsimus on, kelle häält inimesed kuulavad	Reicher (2017)
Massikäitumise uuringutes on vaja pöörata rohkem tähelepanu juhtimisele kui grupisisesele protsessile	La Macchia & Louis (2016)
Juht kui enda loodud grupiidentiteedi versiooni ümber mobiliseerija ja uute sotsiaalsete reaalsuste looja	Reicher (2017)
20-60-20 reegel tõhusaks kontrolliks ja juhtimiseks (alati nõustuv, neutraalne ehk mõjutatav ja alati vastanduv grupp)	Jaworski & Pitera (2015)

Üheks masside juhtimise ja mõjutamise vahendiks võib osutuda manipulatsioon, sest inimesed on manipuleerimise suhtes eriti haavatavad, aga ka võimsad, kui nad ühendada ühtseks rühmaks (Reicher, 2017, pp. 595). Erinevaid grupe on seeläbi võimalik manipuleerida ja vajaduse korral protestikäitumisse kaasata. Kui grupiliikme enesemääratlus muutub isiklikust identiteedist sotsiaalseks identiteediks, siis suureneb van Stekelenburg & Klandermansi (2013, p. 897) uuringu kohaselt enda grupiga samastamine ja soov osaleda grupi tegevuses, mis võimaldab grupi jagatud kaebuste teadvustamise ehk rahulolematusega politiseerida grupi identiteeti ning alustada seeläbi vaenlase süüdistamist grupi raskes olukorras. Politiseeritus võib lihtsustada gruppide kaasamist protestidesse ja soodustada edasist protestitegevust, sest Drury & Reicher (2009, p. 708) väidavad, et protestidel osalemine tekitab positiivse sotsiaalpsühholoogilise transformatsiooni, tugevdab identiteeti, kutsub esile kollektiivse mõjuvõimu, ühtsustunde, millega kaasneb aga ka arvamus, et võimuesindajate solvamine on õigustatud. Selles kontekstis tekib Drury & Reicheri (2000, p. 579) arvates vajadus vaadelda protestikäitumise sotsiaalseid muutusi ja gruppidevahelist suhtlust. Drury & Reicheri (2000, p. 599) hinnangul võivad võimuesindajatega kokkupõrked viia meelevaldajate radikaliseerumisele, muutudes

opositsioonilisteks ja ühtseks võimuvastase „äärmuslaste“ rühmaga, mis muudab nii grupipiire kui ka tegutsemise soove.

Seaduslikesse protestidesse kaasamist saab vaadelda kui protsessi ja ühte olulist manipulatsiooni instrumenti, mille järelmiks võib osutuda ebaseaduslikes protestides osalemine, sest Inguanzo *et al.* (2022, p. 7) uuring tuvastas, et eelnev sage seaduslikus protestitegevuses osalemine võib prognoosida suuremat ebaseaduslikes protestides osalemise võimalust. Ebaseadusliku ehk inimeste seadusevastase käitumisega seotud protestitegevusena käsitlevad Inguanzo *et al.* (2022, p. 1) seaduslike protestide vägivaldseks eskaleerumist, kus tekib oht avalikule või põhiseaduslikule korrale, aga ka meelevaeldusi, mille korraldamiseks võimud ei ole luba andnud. Eesti Vabariigi Riigikohus on aga põhiseaduslikule õigusele viidates, ilma eelneva loata rahumeelselt koguneda ja koosolekuid pidada, langetanud ka õigeksmõistva otsuse ilma vajaliku loata läbi viidud ebaseaduslike koosolekute korraldamise kohta (J. M., L. K., E. Š. ja H. T. süüdistuses KrK § 76¹ järgi, 2000).

Üks võimalikest mõjutamise instrumentidest võib olla teadlik ja sihipärane tegevus rahulolematuse tekitamiseks, eesmärgiga manipuleerida masse ja massikäitumist ning soodustada protestikäitumist, Reicheri (2017, p. 595) hinnangul võib rahulolematust aga kergesti revolutsiooniks muutuda. Massiühiskonna teooria järgi muudab võitlus erinevad arusaamad ühiskonnakorraldusest valikuks korra ja kaose vahel. Ühelt poolt *status quo*'d ja teiselt poolt võrdsust taotlevate süsteemide vahel, kus kindlaid norme määratlev poliitiline eelistus muudetakse sotsiaalseks ja tunnetuslikuks hierarhiaks. Pidev infantiilsuse ja ignoreerimise kogemus võib soodustada populistlikke mässe „eliidi“ vastu nii Euroopas kui ka Ameerika Ühendriikides ning „eliidi“ süüdistused valijate irratsionaalsusest ja erapoolikusest on probleemi süvendava mõjuga. „Eliidi“ valitsemist õigustavad elitaarsed psühholoogid sellega, et elanikkonda ei saa teavitada ohtudest ja riskidest, sest nad ei tuleks toime nendeks valmistumisega. Seega tähendab „valmidus“ ja „vastupidavus“ valitsusaparaadi suutlikkust ning toimetuleku tagamist. (Reicher, 2017, pp. 595–596) Eelnevast tulenevalt saab järeldada, et vastuolude võimendamise ning võimendamist soodustava mõjutustegevusega on võimalik tekitada ja süvendada rahulolematust.

Viimasel kümnendil toimunud poliitilise polariseerumise ja radikaliseerumise suundumusega on Richi (2021, pp. 1, 4) hinnangul kaasnenud demokraatliku elanikkonna kasvav valmisolek poliitilise äärmusluse massitegevuseks, sealhulgas protestideks, rahutusteks, terrorismiks ja isegi ülestõusudes osalemiseks. Esile on tõusnud ka oluline suundumus erinevate äärmuslike rühmituste arvu kasvule, kes Richi (2021, pp. 1, 4) arvates mobiliseeruvad vaatamata oma erisustele ja ideoloogilistele eelistustele ühtselt ja järjepidevalt poliitiliselt äärmuslikuks võitluseks. Erinevad poliitilised väärtused ja eelnevad protestikogemused soodustavad Inguanzo *et al.* (2022, pp. 2–3) hinnangul ebaseaduslikes protestides osalemist, aga veelgi olulisem on, et eelnev protestikogemus on üks võtmelementidest ebaseadusliku protestitegevuse prognoosimisel.

Vägivaldne meedia ehk meedias kajastatav vägivald võib osutada üheks masside mõjutamise ehk manipuleerimise vahendiks. Vägivaldse meedia mõju uurinud Anderson & Bushman (2018, p. 386) järeldavad, et vägivaldse meediaga kokkupuude võib mõjutada paljusid kognitiivseid, arengu-, emotsionaalseid ja sotsiaalseid protsesse, mis võivad suurendada agressiooni tõenäosust. Nende üldine agressioonimudel GAM (ingl *The General Aggression Model*) käsitleb isiklike ja situatsiooniliste muutujate rolli agressiivses käitumises, alates bioloogilistest kuni kultuurilisteni. Tegemist on dünaamilise teooriaga, kus sotsiaalse keskkonna mõju on võtmetähtsusega ning mis võtab arvesse elukogemuse ja sellega kaasnevad mõjutused – sotsiaalsete kohtumiste mõju ja tunnetuse, mis võivad mõjutada agressiivse või mitteagressiivse käitumise tõenäosust. (Anderson & Bushman, 2018, p. 386) Bushmani (2016, p. 611) ning Andersoni & Bushmani (2018, p. 388) uuringutes tuvastati vägivaldse meedia võimalik mõju uskumustele, hoiakutele ning võimalikud emotsionaalsed reaktsioonid vägivaldsele, aga ka vaenulike hinnangute andmisele ja agressiivsele käitumisele. Bushman (2016, p. 611) järeldas, et vaenulike hinnangute andmine võib tuleneda vägivaldse meediaga kokkupuutest ning see võib avaldada pikaajalist ja kumulatiivset mõju inimese soost olenemata, näidates vanuse kasvades suurenemise tendentsi. Vägivaldse meediaga kokku puutunud inimesed tajusid teiste mitmetimõistetavat tegevust agressiivsena ja eeldasid, et teised reageerivad võimalikele konfliktidele agressiooniga (Bushman, 2016, p. 611).

Mõjutamise ja manipulatsiooni kontekstis tõuseb esile sotsiaalmeediauudiste rolli olulisus. Inguanzo *et al.*, (2022, p. 8) uuringust ilmnes sotsiaalmeediauudiste tarbijate ja ebaseadusliku protestikäitumise vahel statistiliselt oluline seos, mida aga teiste

meediauudiste tarbimisel selliselt ei tuvastatud: sotsiaalmeediauudiste tarbijad osalevad tõenäolisemalt seda tüüpi poliitilises käitumises. Seetõttu on eriti tähtis mõista vägivaldse meedia, aga ka sotsiaalmeediauudiste rolli olulisust ning meediumite eesmärgistatud kasutamisest tulenevaid massikäitumise mõjutatavusega seotud julgeolekuohte. Uuringus tuvastatud kumulatiivne seos vanuse kasvu ja vaenulike hinnangute vahel (Bushman, 2016, p. 611) viitab vajadusele vaadelda agressiivse käitumise uurimisel ka erinevaid vanusegrupe.

Kokkuvõtteks saab välja tuua, et puudub ühtne teoreetiline arusaam juhi rollist ja tähtsusest massikäitumises. Juht võib avaldada mõju grupikäitumisele, aga ka grupi sees võib toimuda isiklike tõekspidamiste mõju nõrgenemine ning grupi poolt jagatud väärtustele üleminek (Reicher, 2017, p. 598). Grupiliikme enesemääratluse muutusest võib suureneda grupiga samastumine ja soov grupi tegevustes osaleda (van Stekelenburg & Klandermans, 2013, p. 897). Oluliseks osutub siis see, keda inimesed kuulavad ja usuvad (Reicher, 2017, p. 600). Manipulatsiooni saab kasutada mõjutusvahendina (Reicher, 2017, pp. 595) ning rahvamassidega manipuleerimine ja poliitilistel eesmärkidel mobiliseerimine on üks poliitiliste juhtide kasutatavaid meetodeid (Borch, 2013, pp. 589–591). Viimasel kümnendil on suurenenud poliitilise polariseerumise ja radikaliseerumise osakaal, millega on kaasnenud demokraatliku elanikkonna kasvav valmisolek poliitiliselt äärmuslikuks massikäitumiseks, sealhulgas ka protestideks, rahutusteks ja isegi terrorismiks (Rich, 2021, pp. 1, 4). Protestidel osalemine tekitab aga omakorda positiivse sotsiaalpsüholoogilise muundumise, tugevdab identiteeti ning kutsub esile kollektiivse mõjuvõimu ja ühtsustunde (Drury & Reicher, 2000, p. 579), mis võib veelgi suurendada äärmusliku massikäitumisega kaasneva võivaid ohte.

1.3. Massikäitumise prognoosimise mudelid

Massikäitumise prognoosimiseks on loodud erinevaid mudeleid, valiku kriteeriumideks said võimalikult laia spektriga ning julgeoleku ja massikäitumisega haakuvad mudelid, mis kaasaksid suures ulatuses erinevaid aspekte ja elemente ning aitaksid tuvastada massikäitumise mõjutajaid, eeldusi, käivitajaid ning massikäitumisest ja mõjutatavusest tulenevaid julgeolekut ning põhiseaduslikku korda ohustavaid tegureid.

Saifi *el al.* on modelleerinud käitumisreeglitele tuginedes rahvamassis tekkivaid emotsioone, käitumist ja mõju, võttes eelkõige arvesse rahvahulga liikmete isiksust. Mudel modelleerib tõenäosusteooria abil avatusel, teadvusel, ekstravertsusel, vastuvõetavusel, neurootilisusel ja emotsioonidel põhineva käitumise ja kalduvuse tegutsemisel, mida on võimalik kasutada ka ebatavaliste sündmuste esinemisel. (Saifi *el al.*, 2016, p. 428) Papelis *el al.* näitavad, et on võimalik hinnata emotsionaalselt juhitud reaktsioonide võimalikku mõju rahvamassidele. Emotsioonidel põhinev mudel on ühendatud liikumismudeliga, mille parameetrid varieeruvad vastavalt rahvahulga liikmete emotsionaalsele seisundile. Mudeli tulemustest lähtub, kuidas erinevad emotsionaalsed tasemed võivad mõjutada rahvamasside liikumisdünaamikat. (Papelis *el al.*, 2017, p. 567)

Masside protestikäitumise indiviidi tasandi ajendeid on uuritud põhiliselt õiguslikust aspektist, vähem teatakse aga seda, mis sunnib inimesi ebaseaduslikes protestides osalema. Tuginedes varasemale kirjandusele vägivaldsete ja kõrge riskiga sotsiaalsete liikumiste sotsialiseerumise ja poliitilise psühholoogia kohta, võib eeldada, et ebaseaduslike protestide sagedus varieerub isikute autoritaarsuse erinevatel tasanditel. Ameerika Ühendriikides läbi viidud paneeluuring keskendus autoritaarsete väärtuste ja ebaseaduslikul protestil osalemise vahelistele seostele. Erinevate regressioonimudelite tulemustest lähtus, et keskmise autoritaarsuse tasemega isikute puhul saab ennustada sagedasemat ebaseaduslikes protestides osalemist, vastupidiselt madala või kõrge autoritaarsuse tasemega isikutele. (Inguanzo *et al.*, 2022, p. 1)

Rahvamassid on fenomen, kus inimestevaheline mõju tekitab irratsionaalset käitumist ja mõnikord ka vägivalda. Rahvamasside käitumise simuleerimiseks valiti mudelisse kaks vaimset aspekti – isiksus ja emotsioon, millel on oluline roll inimese tegutsemises ja reaktsioonides. Mudeli simulatsiooni on võimalik vajaduse korral lisada veel elemente, mis võivad põhjustada inimeste murrangulist käitumist massikogunemisel. (Saifi *el al.*, 2016, p. 428) Rahvamasside kogunemistel võib omavaheline kontakt põhjustada ideede, tunnete ja isegi käitumise levikut, mida saab nimetada mõjutamiseks. Mudel käsitleb emotsionaalset ja käitumuslikku mõju, kus esimene käivitab teise. Eeldatakse, et rahvamassis on esindatud üldjuhul kolm inimtüüpi: juht, rahutu ja vaikne, kelle asetsemine massis on juhuslik. Juhi tüüpi inimesed on üldiselt haruldased ja nende arv rahvamassis on piiratud, rahutut tüüpi inimesed satuvad paanikasse, on raskelt kontrollitavad, reageerivad kiiresti ebaratsionaalsel viisil ja põhjustavad rahvamassis konflikte, vaikset tüüpi inimesed

moodustavad enamuse, nad võivad sattuda paanikasse, reageerida halvasti, aga on konfliktides kergemini kontrollitavad ja neid juhivad üldiselt juhid. (Saifi, *el al.*, 2016, p. 438)

Saifi *el al.* mudel võimaldab simuleerida mitut erinevat stsenaariumi ning jälgida tekkinud rahvahulka, toimuvate sündmuste mõju, närviliste ja rahulike inimeste käitumist, juhtide efektiivsust rahvamassis ning seda, kas nende arv on piisav. Mudel võimaldab statistikat kasutades erinevate olukordade analüüsimist ja prognoosimist. (Saifi *el al.*, 2016, p. 444) Mudeli positiivseks omaduseks on usaldatavus ehk matemaatilisel tõenäosusteoorial põhinemine ning võimalus tekkida võivaid olukordi ennustada tõenäosuslikke stsenaariume läbi mängides ning reaajas õigeid otsuseid langetada. Mudeli piiranguks on eeldus, et inimese tegutsemine põhineb isiksusel ja emotsioonil ning rahvamassis on esindatud kolm kindla käitumismustriga inimgruppi. Mudel ei arvesta sotsiaalsete normidega, mis võib tekitada küsitavust ja vajab seetõttu täiendavaid teaduslikke uuringuid.

Inimeste käitumisomaduste, näiteks emotsioonide, modelleerimine nõuab lisaks suurele hulga sisendandmetele ka süstemaatilist võrdlust eksperimentaalsete andmete ja mudeli prognooside vahel, et parandada mudelite täpsust ning pakkuda kasutajatele kasulikumat teavet. Mudel võimaldab paljudele sisendparameetritele tuginedes anda ülevaate rahvamasside käitumise ja liikumise dünaamikast. Mudeliraamistiku põhiliseks piiranguks on märkimisväärne arv parameetreid, mida tuleb toimiva mudeli saamiseks kalibreerida. (Papelis *el al.*, 2017, p. 576) Mudeli piirangu tõttu osutub see ilmselt ka praktikas raskesti kasutatavaks.

Massiliikumisele omane keerukus ja uued meediumid võivad muuta nähtuse uurimise analüütilise meetodikaga ebapraktiliseks, seetõttu on teadlased võtnud kasutusele arvutisimulatsioonid, mis aitavad kinnitada nende teooriaid ja mõista rahvamasside makrotasandi käitumist ka üksikisikute vastastikmõjude kaudu (Ibrahim & Hassan, 2017, p. 951). Arvutisimulatsioon peab eelkõige suutma modelleerida inimesi, kellel on nii enda kui ka teiste identiteedi äratundmiseks vajalikud taju- ja kognitiivsed võimed. Kaks rahvahulga käitumise simuleerimiseks enam kasutatavat lähenemisviisi on sotsiaalse jõu mudelid ja üksikelementidel baseeruvad mehaanilisel või emotsioonidel mittepõhinevat inimkäitumist imiteerivad automatiseeritud programmid (ingl *automata*). Mõlemad

mudelitüübid põhinevad seatud reeglitel ja võrranditel, kus indiviidide käitumise määravad külgetõmbajad ja tõrjujad, nagu näiteks külgetõmbejõud virtuaalses keskkonnas, aga ka teiste isikute tõrjumine omavahelise kokkupõrke vältimiseks. Agendipõhiste mudelitega (ingl *Agent-Based Model*), edaspidi ABM, on võimalik simuleerida individuaalseid võimeid, sest igal inimesel võivad olla erinevad omadused, mis mõjutavad nende käitumist. ABM võimaldab modelleerida keerukat massikäitumist ja olukordi, kus üksikisikute iseloomulikud omadused ning sotsiaalne identiteet simulatsiooni ajal muutub, aga ka simuleerida rühma identiteedi psühholoogilisi komponente ja rahvahulkade enesekategoriseerimist. (Templeton *et al.*, 2015, p. 217)

Ibrahim & Hassani revolutsiooniline rahvamasside mudel on loodud meedia mõju uurimiseks rahvamassidele, mis sobitub tänapäevaste rahutustega, aitab paremini mõista revolutsiooniliste rahvamasside tekkeni viivaid eeltingimusi ja võimaldab uurida erineva intensiivsusega massimeedia mõju. Uuring tuvastas, et revolutsiooniliste meeleolude alalhoidmiseks on vaja püsivat stiimulit, mistõttu järjekindla madala intensiivsusega meedia mõju ja liidri roll on määrava tähtsusega kaasaegsete masside revolutsiooniliste meeleolude sütitamisel ning hoidmisel. (Ibrahim & Hassan, 2017, pp. 951–952) Mudel sobib kitsamalt meedia mõju uurimiseks massikäitumisele, kuid ei võimalda lisada teisi massikäitumist mõjutavaid tegureid. Seetõttu võivad mudeli kasutusvõimalused olla suhteliselt piiratud.

Templeton *et al.*, (2015, p. 224) uurisid massikäitumise mudeleid ja võrdlesid neid kollektiivse käitumise empiirilise uuringuga, millest järeldasid, et massikäitumise simulatsioonid peavad tõepärase tulemuse saavutamiseks arvestama erinevate stsenaariumide ning võimalusega, et üksikisik võib kaotada grupikäitumises oma identiteedi ja muutuda grupi identiteeti jagavaks grupi liikmeks. Templeton *et al.*, (2015, p. 224) uuringu järelduste olulisus seisneb teadmises, et massikäitumist on vaja vaadelda ka erinevate gruppide ja grupi liikmelisuse kaudu, sest üksikisiku identiteedi muutus grupis võib osutada erinevate gruppide ja erinevate stsenaariumide korral üheks tähtsaks elemendiks, ilma milleta ei saa modelleerida aga tähenduslikku kollektiivset käitumist.

Massikäitumise uuringutes antropoloogilist ehk osalejavaatluse meetodi kasutamist pooldavad Stott & Drury (2000, p. 251) näevad selles parimat võimalust kollektiivse käitumise aluseks olevate protsesside jälgimiseks ettearvamatute sündmuste puhul, nagu

näiteks meeleavaldused ja rahutused. Dünaamika muutused massikäitumises, sealhulgas rahumeelse käitumise eskaleerumine vägivaldseks ja selle seostumine mõjutatavusega, on üks olulistest aspektidest uurimisküsimustele vastuste otsimisel. Stott & Drury (2000, p. 263) tuvastasid, et vaadeldud meeleavalduses toimusid konfliktis konteksti muutudes ka muutused osalejate sotsiaalse identiteedi määratluses, suurendades seeläbi uue tekkinud rühma konsensust. Seega saab järeldada, et sotsiaalse vastasmõju tingimustes võib osalejate enesemääratlus muutuda nii, et samastudes ja võttes omaks mõne väiksema grupi vägivaldsemad normatiivid, muutuvad need suurele osale osalejatest uueks sotsiaalse massikäitumise normiks (Stott & Drury, 2000, p. 267). Teadliku mõjutustegevuse korral võib see osutada üheks oluliseks aspektiks sündmuste eskaleerumisel. Seega näen antropoloogiliste massikäitumise uuringute tulemustest tulenevat kasu julgeolekusektorile massikäitumise mõjutatavuse kontekstis.

Protestid ja muud massiüritused esindavad La Macchia & Louisi (2016, pp. 15–16) arvates konkreetseid kollektiivse tegevuse juhtumeid, kus massikäitumise uuringute ajaline ja situatsiooni tõepärasus võimaldavad testida sündmuste põhjuslikke protsesse Thomas *et al.*, (2009) mudeli abil. Thomas *et al.*, (2009, p. 194) uurivad grupikäitumises emotsioone, mõjusust ja tegevusi kui grupinorme, et mõista ja selgitada jätkusuutlikule tegevusele pühendumise põhjuseid. Nad väidavad, et jätkusuutlikud identiteetid põhinevad sotsiaalsete identiteetide, emotsioonide, uskumuste ja tegude omavahelisel kooskõlal ja kuna grupinormid võivad käitumist tugevalt kujundada, siis sotsiaalset ja poliitilist tegevust saab rakendada ainult sel määral, kuivõrd vastavate sotsiaalsete identiteetide sotsiaalsed normid seda ette näevad (Thomas *et al.*, 2009, p. 195). Massikäitumise mõjutatavuse seisukohast on huvipakkuv mingi kindla sotsiaalse identiteedi teadlikult loomise võimalikkus (Thomas *et al.*, 2009, p. 196), mille abil on võimalik tekitada ja mõjutada näiteks protestikäitumist. Kui inimesed tajuvad uskumusi ja kollektiivset tegevust arvamuspõhise rühma grupinormina (Thomas *et al.*, 2009, p. 214), siis on võimalus tekitada ja rakendada grupinorme erinevatel eesmärkidel, mis võib osutada teadliku mõjutustegevuse üheks tööriistaks. Normatiivse ühtlustamise mudeli õilis eesmärk on mõista, kuidas toimub vaidlust tekitavate identiteetide jagamine ning kuidas neid järjepidevalt sotsiaalse ja poliitilise tegevuse toetamiseks edukalt kujundada (Thomas *et al.*, 2009, p. 214), kuid tähtis on vaadelda samade vahendite kasutamise võimalust ja efektiivsust erinevas, sealhulgas vaenulikus, mõjutustegevuses.

Thomas *et al.*, (2009, p. 214) mudeli tähtsus seisneb võimaluses vaadelda massi- ja protestikäitumise uuringutes tegevuse, emotsiooni ja tõhususe elemente grupi identiteedi sisuna, mis aitab mõista nende omavahelist suhestumist ning ajas kujunemist ja muutumist. Mudeli rakendamiseks on minu hinnangul vajalikud uskumuste, emotsioonide ja sotsiaalsete identiteetide uuringud, et selgitada välja sotsiaalsed ja grupinormid, mis võivad kujundada sotsiaalset ja poliitilist tegevust. Vajadus seisneb sotsiaalse ja poliitilise tegevuse toetamises laiemalt, aga ka julgeoleku kontekstis teadlikkuses ohtlike grupinormide sihipärasest tekitamisest, millest võib tuleneda oht riigi julgeolekule või põhiseaduslikule korrale. Praktilise kasutamise piiranguks võib osutada vajadus erinevate sotsiaal- ja julgeoleku valdkondade esindajate koostöök.

Peatükis vaadeldud massikäitumise prognoosimise mudelid on välja toodud alljärgnevas tabelis (tabel 3).

Tabel 3. Mudelid massikäitumise prognoosimiseks (autori koostatud)

Mudel	Baas	Elemendid	Autorid
Tõenäosusteooria abil käitumise ja kalduvuse tegutsemisele modelleerimine	Emotsioonid, käitumisreeglid	Avatus, teadvus, ekstravertsus, vastuvõetavus, neurootilisus, emotsioonid, isiksuseomadused, juht, rahutu ja vaikne inimtüüp	Saifi, <i>et al.</i> , (2016)
Emotsionaalselt juhitud reaktsioonide rahvamassidele avaldatava võimaliku mõju hindamine	Emotsioonid, liikumine-dünaamika	Emotsionaalne seisund, emotsionaalsed tasemed	Papelis, <i>et al.</i> , (2017)
Autoritaarsete väärtuste ja ebaseaduslike protestide vaheliste seoste hindamine protestikäitumises	Protestikäitumise olulised muutujad, autoritaarsed väärtused	Autoritaarsus, legaalne ja ebaseaduslik protestimine, uudised, sotsiaalmeedia, ideoloogia, kollektiivne ratsionaalsus	Inguanzo, <i>et al.</i> , (2022)
Arvutisimulatsioon, revolutsiooniline rahvamasside mudel meedia mõju uurimiseks rahvamassidele	Massimeedia mõju	Juhi olulisus, erineva intensiivsusega meedia mõju, riskikäitumine, emotsioonid, eelnev kokkupuude	Ibrahim & Hassan (2017)
Arvutisimulatsioon, massikäitumise mudelite ja kollektiivse käitumise empiiriliste uuringute võrdlus	Üksikisiku identiteedi muutus grupikäitumises	Kollektiivne käitumine, enesekategoriseerimine	Templeton <i>et al.</i> , (2015)
Antropoloogilisel meetodil kollektiivse käitumise aluseks olevate protsesside jälgimine	Protestikäitumise jälgimine	Osalejate sotsiaalne identiteet, massikäitumise sotsiaalsed normid, grupisisene dünaamika	Stott & Drury (2000)
Normatiivse ühtlustamise mudel	Grupikäitumise emotsioonid, mõjusused ja tegevus,	Uskumused, grupinormid, hoiakud, veendumused,	Thomas <i>et al.</i> , (2009)

	pühendumise põhjused	sotsiaalne identiteet, emotsioonid	
--	----------------------	------------------------------------	--

Kokkuvõttes on massikäitumise prognoosimiseks loodud erinevaid mudeleid – matemaatilisi, arvutisimulatsioonil ja empiirilistel uuringutel põhinevaid, millel kõigil on omad eelised ja puudused. Matemaatiliste ja arvutisimulatsioonil põhinevate mudelite eeliseks on võimalus erinevaid massikäitumise olukordi simuleerida ja nendega seotud sisendeid muuta või lisada. Arvutisimulatsioon võimaldab jälgida tekkinud rahvahulka, analüüsida ja prognoosida tunnetel ning emotsioonidel baseeruva tegutsemise kalduvust ning saada vajalikku statistikat (Saifi *et al.*, 2016). Lisaks võimaldavad arvutisimulatsioonid modelleerida keerukaid massikäitumise olukordi grupikäitumise vaatlemiseks, jälgides isikliku ja sotsiaalse identiteedi muutumist ning simuleerides rühma identiteedi psühholoogilisi komponente (Templeton *et al.*, 2015). Samuti saab uurida meedia mõju, et mõista paremini revolutsiooniliste rahvamasside tekke eeldusi, erineva intensiivsusega meedia mõju laiemalt ning juhi rolli olulisust revolutsioonilise meeoleolu sütitamisel ja alalhoidmisel (Ibrahim & Hassan, 2017). Matemaatilise simulatsiooni abil saab hinnata emotsionaalselt juhitud reaktsioonide võimalikku mõju rahvamassidele ja rahvamasside liikumisdünaamikale (Papelis, *et al.*, 2017). Matemaatiliste mudelite piiranguks on nende praktiline kasutamise võimalus julgeolekusektoris, sest eeldab matemaatilist kvalifikatsiooni või regulaarset koostööd pädeva spetsialistiga.

Empiiriliste uuringute tugevaks küljeks on massikäitumise vaatlustel põhinevad tulemused, mida arvutisimulatsioonid ei võimalda. Kollektiivse käitumise jälgimine massikogunemistel võimaldab uurida osalejate sotsiaalse identiteedi määratluse muutusi ning tuvastada, kuidas see võib suurendada rühma konsensust, aga tekitada ka väiksemate vägivaldsete gruppide normatiivide omaks võtmist (Stott & Drury, 2000), või vaadelda massikäitumise uuringutes grupikäitumist, grupi identiteedi kujunemist ja muutumist (Thomas *et al.*, 2009). Paneeluuring võimaldab uurida ka ebaseadusliku protestikäitumisega liitumise motiive ja seost autoritaarsete väärtustega ning ennustada sellel põhinevalt ebaseaduslikel protestidel osalemise võimalikkust (Inguanzo *et al.*, 2022). Praktilise kasutamise piiranguks võib osutada empiiriliste uuringute töömahukus, samuti vajab julgeolekusektor uuringu tulemuste kasutajana koostööd uuringute läbiviijaga, mis eeldab projektipõhist või regulaarset koostööd koordineerimist.

Kolm vaadeldud mudelit baseeruvad emotsioonidel (Saifi *et al.*, 2016; Papelis *et al.*, 2017; Thomas *et al.*, 2009), kus on esindatud matemaatilisel, arvutisimulatsioonil ja empiirilisel uuringul põhinevad mudelid, mis näitab erinevatel meetoditel uuringute võimalust, aga ka vajadust. Grupi- või kollektiivse käitumisega seotud element esines neljas mudelis (Inguanzo *et al.*, 2022; Templeton *et al.*, 2015; Stott & Drury, 2000; Thomas *et al.*, 2009) ning meedia ja sotsiaalmeedia kahes uuringus (Inguanzo *et al.*, 2022; Ibrahim & Hassan, 2017). Võtmetähtsust omavad mudelitesse kaasatud elemendid, mis viitavad massikäitumist mõjutavatele olulistele teguritele ning on seetõttu uuringu kontekstis olulised, mis on välja toodud mudelite võrdlust ja tähtsamaid elemente kajastavas tabelis (tabel 3).

1.4. Riigi julgeoleku ja põhiseadusliku korra mõiste ning julgeolekuohud massikäitumise juhtumites

Masside mõjutamise ja mõjutustegevusega võib kaasneda oht riigi julgeolekule. Julgeoleku mõiste avamiseks ei ole ühtselt määratletud ja aktsepteeritud definitsiooni, mida kinnitab Marnoti uuring (2022, lk 13) terminite kasutamisest. Eri allikad kirjeldavad julgeolekut erinevalt – kui ohutust või julgestatust (Eesti Keele Instituut, 2018); kaitstust ohtude eest (Eesti Keele Instituut, 2009); seisundit, mille puhul määratud teave, varustus, isikud, tegevus ja rajatised on kaitstud spionaaži, sabotaaži, õõnestustegevuse, terrorismi ja kahjustamise, samuti kaotsimineku või loata avalikustamise eest (Eesti Keele Instituut, 2022). Jäätma (2020, lk 71) defineerib riigi julgeolekut kui olemasoleva kaitstuse või turvalisuse seisundit. Riigi julgeolekut võib põhiseaduse normidele ja preambulile tuginedes pidada väärtuseks, aga ka kollektiivse hüve suure kaaluga õigusväärtuseks (Välismaalaste seaduse § 12 lg 4 p 10 ja § 12 lg 5 osaline kehtetuks tunnistamise otsus, 2001). Riigi julgeolekut määratletakse seisundina, kus riigi suveräänsust ja tema põhiseaduslike institutsioonide demokraatlikku toimimist ei rikuta põhiseadusega vastuolus oleval viisil (Eesti Vabariigi põhiseadus, kommenteeritud väljaanne, 2020, § 129 kommentaar 3).

Riigi julgeolek on Jäätma (2020, lk 74–75) hinnangul seotud riigi põhiseadusliku ja avaliku korraga, kus põhiseaduslik kord on riigi julgeolekuga kaitstav hüve ning hõlmab põhiseadusliku ja avaliku korra kaitset. Põhiseadusliku ja avaliku korra mõisted on erinevad. Põhiseadusliku korra mõiste hõlmab riigi institutsioonide toimimist ning

olulisemate põhiõiguste ja inimväärikuse tunnustamist, mis moodustab avaliku korra tuuma. Põhiseadusliku korra hulka kuuluvad avalikku korda tagavad normid võimaldavad aga riigil eksisteerida ja ühiskonnasuhteid reguleerida. (Eesti Vabariigi põhiseadus, kommenteeritud väljaanne, 2020, § 54 kommentaar 2)

Põhiseadusliku korrana mõistetakse riigi suveräänsust, põhiseaduslikke aluspõhimõtteid ja põhiseaduslike institutsioonide toimimise olulisi tingimusi, mis on osa avalikust korrast, mille tagamiseks ja kaitseks on kehtestatud mitmesuguseid meetmeid (Eesti Vabariigi põhiseadus, kommenteeritud väljaanne, 2020, § 129 kommentaar 4). Põhiseaduslik kord on Jäätma (2020, lk 74–75) järgi määratlemata õigusmõiste ja sellest tulenevalt vajab olenevalt kontekstist erinevat sisustamist kas põhiseadusi puudutavalt riigiõiguslikult tasandilt või sellele järgnevatelt julgeolekuasustustega seotud tasanditelt. Käsitlen töös konteksti sobivat julgeolekuasutusi puudutavat tasandit, kus Jäätma (2020, lk 75) hinnangul on julgeolekuasutuste ülesandeks põhiseadusliku korra tagamisel riigi põhiolemuse kaitse – esmajoonel suveräänsuse ja demokraatliku õigusriikluse säilimise kaitse. Julgeolekuasutuste üks tähtsamaid eesmärke on julgeolekuasutuste seaduse § 2 lg 1 kohaselt riigi julgeoleku tagamine ja põhiseadusliku korra püsimine mittesõjalisi ennetavaid vahendeid kasutades (Julgeolekuasutuste seadus, 2000, § 2 lg 1).

Oluline on mõista mõistete „riigi julgeolek“ ja „põhiseaduslik kord“ sisulist erinevust. Eesti Vabariigi põhiseaduse kommenteeritud väljaandes (2020, § 129 kommentaar 3) tuuakse välja, et riigi julgeolek on tegelik olukord, mida iseloomustab rikkumise või selle ohu puudumine, ning seda ohustab riigi säilimise ja toimimise vastu suunatud tegevus, põhiseaduslikku korda ohustab aga eelkõige konstitutsiooniliste normide mitte-tunnustamine või nende süstemaatiline eiramine.

Julgeolekuohu määratlemisel lähtun korrakaitseaduse (edaspidi KorS) ohu käsitlusest, mille kohaselt on piisavalt tõenäoline, et lähitulevikus võib aset leida kaitstava õigushüve kahjustus (KorS § 5 lg 2), seega julgeolekuohu on olukord, kus on piisavalt tõenäoline, et lähitulevikus võib leida aset riigi säilimise ja toimimise vastu suunatud tegevus.

Üks põhiseadusliku korra tasanditest puudutab Jäätma (2020, lk 75) hinnangul riigi erakorralist seisukorda, kus mõiste sisustamisel lähtutakse julgeolekuasutustega sarnasest arusaamast. Eesti põhiseaduslikku korda ähvardava ohu allikad sätestatakse erakorralise

seisukorra seaduses (edaspidi ErSS), kus oht seostub vägivalda, vägivaldse või terroristliku tegevusega (ErSS § 3). Eesti põhiseaduslikku korda ähvardav oht võib tuleneda Eesti põhiseadusliku korra vägivaldse kukutamise katsest (ErSS § 3 lg 1), terroristlikust tegevusest (ErSS § 3 lg 2), vägivaldaga seotud kollektiivsest surveaktsioonist (ErSS § 3 lg 3), ulatuslikust vägivaldaga seotud isikugruppide vahelisest konfliktist (ErSS § 3 lg 4), Eesti Vabariigi mõne paikkonna vägivaldsest isoleerimisest (ErSS § 3 lg 5) või vägivaldaga seotud pikaajalistest massilistest korratustest (ErSS § 3 lg 6).

Elanikkonna mõjutatavuse ja massikäitumisega võivad seostuda kõik nimetatud sätted, sest Eesti põhiseadusliku korra vägivaldseks kukutamiseks (ErSS § 3 lg 1) on võimalik mõjutamise ja mõjutustegevusega inimesi kaasata, samuti terroristlikuks tegevuseks (ErSS § 3 lg 2) ning Eesti vabariigi mõne piirkonna vägivaldseks isoleerimiseks (ErSS § 3 lg 5). Massikäitumise ja masside mõjutamisega seostuvad aga otseselt vägivaldaga seotud kollektiivsed surveaktsioonid (ErSS § 3 lg 3), mille toimumise eelduseks on masside kaasamine ja aktiivne osalemine, samuti nagu ulatuslikes vägivaldaga seotud isikugruppide vahelistes konfliktides (ErSS § 3 lg 4), kus sündmuste ulatuslikkus eeldab suurema rahvahulga osalemist. Pikaajaliste vägivaldaga seotud massiliste korratuste puhul (ErSS § 3 lg 6) osutub vajalikuks rahvamasside kaasamine ja pikaajalisuse aspekt eeldab ka rahvamasside pikemaajalist korratustega seotud sündmustes hoidmist, mis seostub massikäitumise mõjutamisega.

Laaring (2015, lk 61) juhib tähelepanu Saksa korrakaitseõiguse teooria ja Eesti õigus-teooria erinevusele: esimeses eristatakse konkreetsest ohust eraldi kategooriana veel nn latentset ehk potentsiaalset või varjatud ohtu, aga teises seda ohukategooriat eraldi käsitletud ei ole. Latentse ohu all mõistetakse Laaringu (2015, lk 61) järgi olukorda, kus konkreetset ohtu ei eksisteeri, kuid see võib tekkida täiendava asjaolu lisandumisel, seega ei ole tegemist konkreetse ohuga, kuid sellest võib teatud tingimustel kujuneda konkreetne oht. Latentne oht on seotud konkreetse olukorra ja kausaalahelaga, olles seega konkreetsem üksnes kujutluses eksisteerivast abstraktsest ohust. Latentse ohu mõiste kirjeldab konkreetsele ohule eelnevat olukorda ja kuulub oma praktiliselt tähenduselt Laaringu (2015, lk 61) arvates ohukahtluse mõistega sarnaselt klassikalise korrakaitseõiguse dogmaatikasse. Seega võib ohu ennetamise aspekt osutada oluliseks massikäitumise kontekstis, et vältida täiendavate asjaolude lisandumisel tekkida võivaid konkreetseid ohuolukordi. Ohu ennetamisena käsitletakse olukorda, kus ohukahtlus või oht puudub, kuid

see võib tekkida tulevikus (KorS § 5 lg 7), mistõttu on tähtis ohu, sealhulgas varjatud ohu, indikaatorite tuvastamine ja ennetamine.

Riigi julgeoleku ja põhiseadusliku korra ning sellest tulenevate ohtude, aga ka massikäitumise ja mõjutatavuse kontekstiga seostuvad Ameerika Ühendriikides toimunud Kapitooriumi rünnak ja Ukraina Maidani revolutsioon. Juhtumite valimise kriteeriumideks on juhtumi toimumisaeg ehk nüüdisaegsus, võimalus kasutada tänapäevaseid infotehnoloogilisi lahendusi, toimumiskoht ehk demokraatlikus riigis toimunud massikogunemine ja massikogunemise eskaleerumine rünnakuks põhiseadusliku korra vastu või riigi poliitilise olukorra oluline mõjutamine, samuti juhtumite õiguslike käsitluste, hinnangute, uurimuste ja teadusarvamuste olemasolu.

1.4.1. Kapitooriumi rünnak

Kapitooriumi rünnak toimus Ameerika Ühendriikides Washingtonis 6. jaanuaril 2021, kui määratsevad massid tungisid Kapitooriumisse, kus Kongressi ühisistungil valmistati ette Joseph Bideni 2020. aasta valimisvõidu kinnitamist. Tolleaegse presidendi Donald Trumpi vandenõuteooriatest õhutatuna oli määratsejate eesmärgiks nende arvates „valimiste varastamise“ peatamine (Szpunar, 2021, p. 1272; Antonio, 2022, p. 943). Szpunari (2021, p. 1281) uuring tuvastas, et kriisiaegadel on võimalik edukalt kasutada kollektiivsel mälul põhinevaid seoseid ja tulevikku suunatud lihtsaid lubadusi, nagu seda tehti Kapitooriumi mässi puhul kasutatud riigi erakordsuse müüdiga. Riikidel on erinev ajalooline taust, kollektiivsel mälul baseeruva massikäitumise mõjutamiseks on aga erinevaid võimalusi, mistõttu võib see osutada üheks oluliseks teguriks massikäitumise mõjutatavusega seotud uuringus.

Poliitilised aktsioonid, nagu Kapitooriumi rünnak, vajavad sellelaadseks massikäitumiseks teatud eeldusi. Richi (2021, p. 1) hinnangul on viimase kümnendi poliitiline polariseerumine ja radikaliseerumise suundumus tekitanud märkimisväärset osas demokraatlikust elanikkonnast kasvava valmisoleku poliitilise äärmusluse massiaktides osalemiseks, mistõttu kasvab mitmesuguste äärmusrühmituste arv, aga ka silmapaistvus ja atraktiivsus. Radikaliseerumine suundumus võib Kyddi (2021, p. 3) hinnangul osutada üheks vägivalda põhjustajaks. Äärmusrühmituste järjepidev keskendumine poliitilisele

äärmuslikule tegevusele ja võitluseks mobiliseerumisele sai võimendust Trumpi presidentuuri ajal (Rich, 2021, p. 4). Rünaku toimumist soodustasid Kyddi (2021, p. 3) arvates veel Ameerika konservatiivide suhteline madalseis ja nende samaaegne radikaliseerumine, mistõttu on tähtis mõista konservatiivse radikaliseerumise ajendeid, mis otseselt või kaudselt mõjutasid Kapitooriumi ründamist.

Kydd (2021, p. 3) toob välja erakondliku ja meedia polariseerumise, sotsiaalmeedia ja sellega seotud vandenõuteooriate esilekerkimise ning relvastatud parempoolsete rühmituste tekke. Sotsiaalmeedia ja sellega seonduvad vandenõuteooriad vajavad mõjutatavuse kontekstis kõrgendatud tähelepanu. Samuti Kyddi (2021, p. 5) uuringust ilmnev võimaliku allakäigu ohu tunnetamine Ameerika Ühendriikide ja Euroopa konservatiivide poolt ning sellega seotud radikaliseerumine. See on põhjendanud Vabariikliku partei äärmuslike kandidaatide eelistamise ja radikaalsete meetmete kasutamise, ka vägivalda õigustades, mida president Trump süvendas veelgi, kasutades soodsaid tingimusi oma järgijate suunamiseks tema ametist kõrvaldamist takistama (Kydd, 2021, p. 4).

Anderson (2022, p. 901) seostab ja näeb trumpismis kaasaegset nähtust, millele on sarnasusi ja sidemeid globaalsete neofašistlike ja parempopulistlike liikumistega. Vaatamata peaaegu kultuslikule suhtumisele Trumpi, põhineb tema järgijate usk Kyddi (2021, p. 13) väitel veendumusel, et ta jagab nendega ühist maailmavaadet, mille järgijad on aga tegelikult ise endale loonud ning maailmavaate muutus tooks kaasa järgijate kaotuse. Seega võib järeldada, et liidri mõju ja masside mõjutatavus on omavahelises seoses indiviidi enda uskumuste ning tõekspidamistega, millest sõltub nende otsus järgimise valikute üle.

Massikäitumise aspektist on huvipakkuv Kapitooriumi rünnanud rahvamassi olemus, mida Anderson (2022, p. 902) kirjeldab kui vihast, aga samas kartmatut, enesekindlat, kus domineerib karistamatuse õhkkond ning valitseb arusaam oma õigusest ja õiglusest, mida iseloomustab ilmekalt ühinemisüleskutte Kapitooriumi politseile. Kapitooriumi ründajate puhul leiab kinnitust Reicher *et al.*, (1995, p. 192) väide, et suurde rahvamassi kuulumisest tuleneb mitte ainult kalduvus, vaid ka suutlikkus väljendada massikäitumises kartmatult ja tsensuurivabalt oma maailmavaadet. Uhkus oma tegevuse üle väljendub sotsiaalmeedias

nende rünnakus osalemise eksponeerimises (Anderson, 2022, p. 902), mis toob ilmekalt esile seadusekuuleka käitumise dilemma ja uskumuste omavahelise seose.

Kapitooliumi rünnakule eelnenud tegevuste tuvastamine on vajalik masside mõjutamise eelduste väljaselgitamiseks. Antonio (2022, p. 943) uuringust selgub, et Kapitooliumi rünnakule eelnes sotsiaalmeedias vandenõuteoreetikute, paremäärmuslike rühmituste ja teiste Trumpi toetajate aktiivne protestitegevus põhinarratiivi, „varastatud valimiste“ üle, samuti kajastasid parempoolsed meediakanalid pidevalt väidetavat valimispettust, hägustades sageli sealjuures piire reportaaži ja toimetatud informatsiooni vahel.

Terviklikuma ülevaate saamiseks on vaja vaadelda Kapitooliumi rünnakut ka populismi kontekstis. Wojczewski (2020, pp. 5–6) ja Löfflmanni (2022, p. 555) arvates kujutavad populistid, nagu Donald Trump, *de facto* poliitilist institutsiooni kui julgeolekuohtu rahvale, vaidlustades sellega ametliku julgeolekudiskursuse ning propageerides hirmu, kiireloomulisuse ja erandlikkuse poliitikat, et mobiliseerida „rahvast“ „ohtliku“ eliidi vastu ning normaliseerida sellist sotsiaalset lõhet. Populism on üks võimalustest grupi ühtsuse loomiseks, kuid selleks, et hinnata populismiga kaasnevat ühtsust, näeb Laclau (2005, pp. 72–73) vajadust vaadelda ka gruppi moodustavaid väiksemaid üksusi ja arvestada sotsiaalsete mõjuritega. Populismi diskursus tekitab küll ebakindlust, kuid mobiliseeritud „rahvas“ ei esinda tegelikult kunagi ühiskonda tervikuna, pigem on tegemist mingit poliitilist jõudu esindava teatud ühiskonna segmendiga (Wojczewski (2020, p. 14). Populistliku kontseptsiooni põhijoonteks on Wojczewski (2020, p. 14) hinnangul dramatiseerimine ja hirmu õhutamise – eksistentsiaalse ohu tekitamine ja säilitamine.

1.4.2. Maidani rahutused

Ukraina kodanike põhiseaduslike õiguste ja vabaduste ulatuslik rikkumine ning presidendi volituste kuritarvitamine viis 2013. aastal revolutsioonilise liikumiseni, mis käivitas kodanikuvastupanu, Maidani revolutsiooni, mille peamiseks nõudmiseks kujunes rahvale nende õiguste ja vabaduste – põhiseaduslike õiguste tagastamine (Tyushka, 2014, pp. 21, 24; Shveda & Park, 2016, p. 85). Shveda & Park (2016, p. 86) peavad seda sotsiaalseks revolutsiooniks, mille peamiseks põhjustajaks oli elanikkonna diskrimineerimine. Seda on nimetatud ka väärikuse revolutsiooniks (ingl *Revolution of Dignity*) ja Euromaidaniks,

mida iseloomustab euroatlantiline suundumus, demokraatliku valitsemistava ja turumajanduslike põhimõtete järgimine, aga ka kodanikuliikumise areng (Reznik, 2016, p. 762). Massilised protestid viisid president Janukovitši režiimi langemiseni, mis lõpetas riigi autoritaarse valitsemise, ja pärast 25. mail 2014 demokraatlikel alustel toimunud presidendivalimisi alustati poliitilise süsteemi täielikku ümberkujundamist (Shveda & Park, 2016, p. 90). Enamik protestides osalejatest olid Lääne-Ukrainast pärit ukraina keelt kõnelevad kreeka-roomakatoliikliku usulise kuuluvusega inimesed – ettevõtjad protestisid kehtiva maksupoliitika ja üliõpilased hariduspoliitika vastu, samuti toimusid meeleavaldused politsei meelevaldse tegevuse vastu (Shveda & Park, 2016, p. 90), mis toob välja protestides osalenud erinevate gruppide olulisuse aspekti massikäitumises.

Maidani meeleavaldustel tekkis Stepnisky (2020, p. 80) hinnangul eriline atmosfäär, tekitades osalejates ainulaadse tunde, mis võib tuleneda protestidel osalemisest tekkivast positiivsest sotsiaalpsühholoogilisest muundumisest, tekitades kollektiivse mõjuvõimu ja ühtsusetunde (Drury & Reicher, 2009, p.708), suurendades seeläbi grupiga samastumise ja koostegemises osalemise soovi (van Stekelenburg & Klandermans, 2013, p. 897). Stepnisky (2020, p. 93) uuringutest järeldub, et selline õhkkond ei teki iseeneslikult, vaid sõltub ühelt poolt selle teadlikest loojatest ning teisalt laialdasest osavõtust tingituna, kus osalejad vahetavad omavahel ideid, väärtusi ja õhkkonna arendamise tehnikaid. Võimestava õhkkonna loomist uurinud Thomas *et al.*, (2009, p. 213) järeldavad, et selle teket soodustab grupipõhises suhtluses muutuste vajadusel põhinev tugev identiteet, mida tugevdavad ühine emotsionaalne arusaam ja usk muutuste tõenäosusest.

Maidani meeleavalduste kontekstis kerkib esile sotsiaalmeedia kui põhilise infokanali rolli olulisus kahel põhjusel: pika ajalise kestuse, novembrist 2013 kuni veebruarini 2014, ja üleriigilise leviku tõttu (Ishchenko, 2020, p. 201), kus mitteriiklikud sidekanalid osutasid koordineerimiseks ja omavaheliseks suhtluseks hädavajalikeks. Bohdanova (2014, p. 133) on uurinud sotsiaalmeedia rolli Maidani meeleavalduste organiseerimisel ja selle strateegilise kasutamise viise, mis pakuvad võimalusi, kuid millega kaasnevad ka tehnoloogilised piirangud ja probleemid. Bohdanova uuring (2014, pp. 134–135) toob välja sotsiaalmeedia kui massikäitumise võimaliku suunaja ja mõjutaja, mis võimaldab suhtlust erinevate gruppide vahel, sealhulgas eelneva aktiivse poliitilise taustata isikute ja gruppide vahel, ning lihtsustab vajaduse korral reaajas kiiret tegutsemist ja mobilisatsiooni.

Sotsiaalmeedia võimendab ja lihtsustab inimeste meeleavaldustele kaasamist, kuid otsustavat tähtsust omavad siiski sotsiaalsed sidemed. (Bohdanova, 2014, p. 139).

Rahumeelselt alanud Maidani meeleavalduse vägivaldseks muutumise põhjustas Ishchenko (2020, p. 201) ja Bohdanova (2014, p. 134) järgi tõhusate vägivallatute meetodite ja taktikate ning autoriteetsete kodanikuühiskondlike organisatsioonide puudumine. Vägivaldseks muutumist soodustas protestidel aktiivselt osalenud radikaalsete rahvuslaste käsutuses olnud vajalike ressursside olemasolu, mis võimaldas koordineeritud strateegilise vägivalla algatamist ja levitamist, omandades siis võimude intensiivistuvate repressioonide tõttu legitiimsuse. Paremäärmuslaste, poolsõjaväeliste organisatsioonide, radikaalsete rahvuslaste ja paremäärmuslike jalgpallifanaatikute valmisolek vägivaldse vastupanu juhtimiseks oli kõrge juba enne 19. jaanuari 2014, kuid radikaalsete rahvuslaste vägivaldsed aktsioonid ei leidnud siis veel massilist toetust, pigem neid kritiseeriti ja käsitleti provokatsioonidena. (Ishchenko, 2020, pp. 206–207) Radikaliseerumise ohtu tekitavad Bohdanova (2014, p. 139) hinnangul poliitiliste juhtide suutmatus pakkuda sisulisi tegevussuundi valitsuse eskaleeruvate repressioonide vastu ja protestidega seotud liikumiste suutmatus strateegiliselt mõelda.

Massikäitumise mõjutatavusega seotud latentse ohu indikaatoreid saab uuringus vaadelda eristavalt, riigi julgeoleku ehk säilimise ja toimimise vastu suunatud tegevusest tulenevast ja põhiseadusliku korra ehk konstitutsiooniliste normide mittetunnustamise või selle eiramise aspektist. Kahe valitud juhtumi puhul ilmnes erinevaid massikäitumist mõjutavaid ning mõjutatavusega seotud tegureid, kuid mõlemas juhtumis tõusid esile sündmuste eskaleerumisel suuremat mõju avaldanud paremäärmuslaste ja sotsiaalmeedia roll. Juhtumite erinevus aitab tuvastada mitmesuguseid mõjutatavusega seotud sündmustele eelnevaid ja eskaleerumist soodustavaid tegureid.

2. MASSIKÄITUMISE MÕJUTATAVUSE UURING

Selles peatükis annan ülevaate uuringu metoodikast ja kirjeldan selle läbiviimist.

2.1. Metoodika ja valim

Uurimistöö eesmärk on välja selgitada elanikkonna mõjutamise tulemusena ilmnevad peamised latentse ohu indikaatorid, mis võivad viia julgeolekut ja põhiseaduslikku korda ohustava massikäitumiseni.

Töö on kvalitatiivne empiiriline uuring. Kvalitatiivne seletuslik uuring võimaldab mõista, millel põhinevad subjektide otsused, hoiakud ja käitumine ning kuidas on need seotud inimeste mõtlemisega (Ritchie, 2013, p. 32). Uurimisstrateegiaks on mitme juhtumi uuring (Yin, 2003, p. 46). Mitme juhtumi uuringus saab vaadelda juhtumeid kui replikatsiooniloogikal põhinevaid korduskatseid, mis eeldab hoolikat juhtumite valikut – põhinedes kas nende prognoositaval sarnasusel või erinevusel (Yin, 2003, pp. 47–48). Massikäitumise teooriad käsitlevad masside käitumist kui nähtust, mistõttu sobib replikatsiooniloogikal põhinev prognoositava sarnasuse põhimõtte massikäitumise uuringu valitud kahe juhtumi uurimiseks. Juhtumiuuringuga soovin välja selgitada, millised on inimeste mõjutatavusega seotud massikäitumise tegurid, mis võivad osutada latentse ohu allikaks, ja kuidas võib sündmustele eelnev tegevus mõjutada hilisemat massikäitumist (Yin, 2003, pp. 21–22). Juhtumiuuringu koostamise struktuuriks valisin lineaar-analüütilise struktuuri (ingl *linear-analytic structure*), kuna see sobib avastuslikule juhtumiuuringule, struktureerides töö järjestuse, alustades uuritavast probleemist koos teoreetilise käsitlusega ning jätkates seejärel metoodika, analüüside ja järeldustega (Yin, 2003, pp. 152–153).

Kvalitatiivse andmekogumismeetodina kasutan dokumendianalüüsi, mis on juhtumiuuringu eelistatud uurimisstrateegia (Yin, 2003, p. 6; Flick, 2009, p. 156) ning sobilik sündmuste puhul, kus ajaline kujunemine või kogemused on olulisel kohal (Ritchie, 2013, p. 37). Sündmuse toimumise eelduste ja põhjuste väljaselgitamiseks on vajalik juhtumiga seotud dokumentaalne informatsioon (Yin, 2003, p. 6). Dokumendianalüüs keskendub sündmustele eelnenud ning nende käigus toimunud tegevust kajastavatele aruannetele,

analüüsidele ja olulisemale teemat käsitlevale publitsistikale. Dokumendianalüüsiks kogusin informatsiooni litsentsandmebaasidest ja avalikest allikatest leitavatest dokumentidest (Baxter & Jack, 2008, p. 554).

Uuringusse valisin kaks juhtumit – rünnaku Ameerika Ühendriikide parlamendihoonele 6. jaanuaril 2021 ja Ukraina Maidani revolutsiooni, mis toimus ajavahemikul november 2013 – märts 2014. Juhtumite valiku esmaseks kriteeriumiks on juhtumi toimumisaeg, ajaline sobivus ehk nüüdisaegsus, et uuring kaasaks mitmesuguste tehnoloogiliste vahendite kasutamisega seotud aspekte. Teisteks olulisteks valikukriteeriumiteks on toimumiskoht, demokraatlikus riigis toimunud massikogunemine ning kolmandaks massikogunemise eskaleerumine rünnakuks põhiseadusliku korra vastu või massikogunemine, mis on mõjutanud riigis poliitilist olukorda või põhjustanud sellega olulisi muutusi. Valitud juhtumid eristuvad teistest massikogunemiste juhtumitest, sest vastavad kõigile kolmele kriteeriumile: on tänapäeval demokraatlikes riikides toimunud massikogunemised, kusjuures Kapitooriumi rünnak eskaleerus rünnakuks riigi põhiseadusliku korra vastu ja Maidani rahutused põhjustasid riigis olulisi poliitilisi muutusi. Juhtumid võimaldavad uurimisküsimustele vastuste saamiseks uurida sündmuste erinevaid arenguetappe ning mõjutatavusest tulenevaid tegureid.

Dokumendianalüüsi 1 (Kapitooriumi rünnaku) dokumentide valiku esimeseks kriteeriumiks on sündmusega ja magistritöö teemaga enim seotud riiklikud aruanded ja teiseks kriteeriumiks aruannetega seotud erinevate ajakirjandusväljaannete artiklid. Valiku oluliseks aspektiks on laiapindne käsitlus, kus meediaväljaannetes kajastatav täiendab ja laiendab aruannetes sisalduvat informatsiooni. Pärast algset kaardistamist ja infootsingut osutus litsentsandmebaas EBSCOHost sobivaimaks uuringuks vajalike dokumentide otsingu keskkonnaks, sest sisaldas huvipakkuvaid teemaga seotud aruandeid ja artikleid. Asjakohaste dokumentide leidmiseks kasutasin märksõnaotsingut ning valisin märksõna aktuaalsuse printsiibil kuvatavate dokumentide loetelust aruanded ja artiklid vastavalt kuvatud järjekorrale ning eesmärgile, et uuringusse oleks kaasatud võimalikult lai spekter meediaväljaannetest.

Lõpliku valimi moodustavad 17 dokumenti – 3 aruannet ja 14 meediakajastust. Aruannetest on valimis Ameerika Ühendriikide Esindajatekoja Kapitooriumi 6. jaanuari rünnaku mahukas lõpparuanne (814 lk), Ameerika Ühendriikide Aruandlusameti Föderaalametite

aruanne avatud lähtekoodiga andmete ja sellega seotud ohutoodete kasutamisest enne 6. jaanuari 2021 (52 lk) ning Ameerika Ühendriikide Senati aruanne turva-, planeerimis- ja reageerimistõrgete ülevaade 6. jaanuaril (95 lk). Meediakajastuste valimisse kuuluvad Politico, The New York Times, The New Yorker, USA Today, The Washington Post, First Monday, Britannica ja The US News. Iga dokumendianalüüsi allikas sai arvulise koodi (K1...K17), alustades aruannetest ja seejärel väljaanded tähestikulises järjekorras. Kapitooliumi rünnaku dokumendianalüüsis kasutatud allikate loetelu ja arvulised koodid (lisa 1), dokumendianalüüsi kategooriad ja koodid (lisa 2) ning kodeerimisjuhend (lisa 12) on esitatud töö lisadena.

Dokumendianalüüs 2 (Maidani rahutused). Maidani rahutusi kajastavate dokumentide valikul lähtusin sihipärase valimiga teostatud süsteemsest infootsingust. Asjakohaste dokumentide leidmiseks kasutasin märksõnaotsingut Google keskkonnas ja litsents-andmebaasides. Valimi suuruse määratlemisel lähtusin andmete saturatsiooni printsiibist, kus küllastus on saavutatud siis, kui uued andmed hakkavad juba kordama eelmistes andmetes väljendunud, mistõttu puudub vajadus edasiseks andmete kogumiseks (Saunders *et al.*, 2018). Lõpliku valimi moodustasid 29 aastatel 2013–2021 koostatud dokumenti, mille hulgas on meediaväljaannete artiklid ning mitmesugused aruanded ja ülevaated. Iga dokumendianalüüsi allikas sai arvulise koodi (M1...M29) juhuslikkuse alusel. Maidani rahutuste dokumendianalüüsis kasutatud allikate loetelu ja arvulised koodid (lisa 3), dokumendianalüüsi kategooriad ja koodid (lisa 4) ning kodeerimisjuhend (lisa 13) on esitatud töö lisadena.

Lisaks dokumendianalüüsile viisin läbi poolstruktureeritud ekspertintervjuud, mis võimaldavad intervjueeritavalatel ekspertidel ennast vabalt väljendada ja avaldada arvamust neile olulise teema kohta (Flick, 2009, p. 156). Ekspertintervjuud saab kasutada lisateabe kogumiseks (Flick, 2009, p. 166) ja teiste meetodite täiendamiseks (Flick, 2009, p. 168). Ekspertidelt ootasin praktilisi näiteid, praktikute arvamusi, soovitusi, ootusi ja vajadusi, mis aitavad paremini hinnata ohte, intervjuu küsimused on koostatud sellest lähtuvalt. Intervjuu küsimustega soovisin välja selgitada, kas ekspertide arvamustest tekib eristatav muster, kuidas ja millisena tunnetavad eksperdid mõjutatavusest tulenevaid latentseid ohte (Teddlie & Yu, 2007, p. 77). Intervjuu küsimused (lisa 5) disainisin viisil, et intervjueeritaval oleks võimalus avada oma kogemust ja teadmisi ilma liigse suunamiseta. Kolme küsimusega uurisin intervjueeritava erialast kogemust ja tausta, 11 küsimust aitasid

leida vastuseid uurimisküsimustele ning üks küsimus andis intervjueeritavale võimaluse kommentaarideks või lisainformatsiooniks. Uurimisküsimuste ja vastuste otsimisega seotud intervjuuküsimuste kokkuvõtlik ülevaade lisas (lisa 6).

Viisin läbi ühe pilootintervjuu, et selgitada välja küsimuste sobivus uurimisküsimustele vastuste leidmiseks ja juhtumianalüüsi andmete täiendamiseks. Pilootintervjueeritavaks valisin akadeemilise uurija, kellel on põhjalikud teadmised uuritavast teemast ja pikaajaline praktiline töökogemus. Intervjueeritavad jäid anonüümseks, mis soodustab intervjuudes avatud dialoogi ja teadmiste jagamist. Kõik intervjuud viisin läbi isiklikult ja näost näkku kohtumistel. Intervjuud toimusid ajavahemikus 30. märtsist kuni 4. aprillini 2023. Transkribeerisin seejärel intervjuud (Ezzy, 2002, pp. 84–94).

Intervjueeritavad valisin sihipärase valimina (Teddlie & Yu, 2007, p. 77; Flick, 2009, p. 448). Valimi moodustamise kriteeriumiteks olid ekspertide pikk valdkonnakogemus või erialane kokkupuude massikogunemistega. Valimi suuruse määratlemisel lähtusin andmete saturatsiooni printsiibist, kus küllastus on saavutatud siis, kui uued andmed hakkavad juba kordama eelmistes andmetes väljendunut, mistõttu puudub vajadus edasiseks andmete kogumiseks (Saunders *et al.*, 2018, p. 1893), mis ilmnes pärast neljandat ekspertintervjuud. Seetõttu kuulub valimisse viis erineva tausta ja kogemusega eksperti. Intervjueeritavate andmed (lisa 7), intervjuude tekstide sisu analüüsimiseks kasutatud kategooriad ja koodid (lisa 8) ning kodeerimisjuhend (lisa 14) on esitatud töö lisadena.

Kasutasin magistritöös analüüsitehnikana juhtumiülest analüüsi (ingl *cross-case analysis*), kuna soovisin kahe valitud juhtumi põhjal tuvastada mõjutamise tulemusena ilmnevaid peamisi latentse ohu indikaatoreid (Yin, 2003, p. 136) ning see meetod võimaldab vaadelda ja hinnata kahte analüüsitavat juhtumit eraldi. Analüüsisin esmalt dokumendianalüüsi 1 dokumente ja seejärel dokumendianalüüsi 2 dokumente.

Analüüsisin dokumente ja ekspertintervjuude tekstide sisu kvalitatiivse sisuanalüüsi meetodil (ingl *qualitative content analysis*), mille üheks oluliseks tunnuseks on kategooriate kasutamine. Meetod võimaldab tuletada kategooriaid teoreetilistest mudelitest, aga ka kategooriaid hinnata ja neid vajaduse korral muuta. (Flick, 2009, p. 323) Materjalide tõlgendamisel kasutasin tekstide kodeerimiseks suunatud kodeerimist (ingl

thematic coding), sest see sobib fokuseeritud uurimisküsimustel põhinevaks kodeerimiseks (Ezzy, 2002, pp. 84–94; Flick, 2009, pp. 318–319).

Kontrollitavuse ja korratavuse tagamiseks teostasin sisuanalüüsi analüüsitarkvaraga Nvivo 12.7 for Mac. Tulemustes kuvasin mõlemat juhtumit eraldi ja mitme juhtumi uuringut koos (Yin, 2003, p. 49). Kuna juhtumiuuringu tulemuste kuvamiseks pole kindlaid reegleid, on uurija roll tulemuste esitlemisel oluline (Yin, 2003, p. 141) ning sellest lähtuvalt esitlesin parima tulemuse saavutamiseks valitud kahe juhtumi ja ekspertintervjuu tulemused eraldi peatükkidena ning koostas in seejärel koondaruande, mis aitab tuvastada juhtumiüleselt erinevaid mõjutatavusega seotud tegureid (Yin, 2003, pp. 146–147; Baxter & Jack, 2008, p. 555). Lisaks võrdlesin uuringu tulemusi teoreetiliste lähtekohtadega.

2.2. Dokumendianalüüsi tulemused

Selles peatükis esitlen esmalt uurimisküsimustele vastamiseks Kapitooriumi rünnaku ja Maidani rahutuste dokumendianalüüsid kateegooriate kaupa tuvastatud koode ning avandega seotud tegurite sisu. Parema ülevaate saamiseks ja andmete näitlikustamiseks kasutasin töös kooditabeli graafilist esitlust. Seejärel esitlen ekspertintervjuude tulemusi.

2.2.1. Kapitooriumi rünnak

Kapitooriumi rünnaku **massikäitumist mõjutavate** tegurite leidmiseks ja uurimisküsimusele vastamiseks läbi viidud uuringus tõusis esile **uskumuste** roll (K1, K2, K5, K7, K10). Usk president Trumpi aususesse, varastatud valimiste narratiivi, konspiratsiooniteooriatesse, demokraatide ja meedia soovi riiki lõhestada, et tehakse ajalooliselt vajalikku ning kangelaslikku tegu, aga ka kristliku rahva säilimise nimel püha sõja pidamisse. Märkimisväärse uskumusena saab välja tuua Kapitooriumi rünnaku võrdsustamise rahumeelse protestiõiguse väljendamisega. Kuna Trumpi toetajad soovisid kõiki alusetuid süüdistusi uskuda, siis nii kujuneski välja **uskumus**, mitte tõendite või põhjuste küsimus (K1, p. 213). Uskumuste mõju ja ulatus ilmnis Chicago Ülikooli uuringust, mille järgi usub iga viies täisealine ameeriklane Donald Trumpi valimisvõidu varastamist ja omakorda üheksa protsenti nendest peab Kapitooriumi ründamist õigustatuks. Uuringut juhtinud Robert Pape võrdleb sellise olukorra ohtlikkust tulekahjude hooajal üksikust juhuslikust sädemest tekkida võiva põlenguga. (K10)

Uskumuste tekkimist ja kinnistumist võib seostada kindlal eesmärgil teostatava mõjutustegevusega, nagu näiteks president Trumpi järjepidev „suure vale“ kordamine ja kuudepikkune kampaania valimistulemuste pööramiseks. (K1, K10)

Uuringus ilmnis **kollektiivse identiteedi** (K8, K10), protestil osalemisest saadava **positiivse emotsiooni** (K1, K5, K8) ja **väärtuste** (K2, K5, K10) mõju massikäitumisele. Kollektiivse identiteedi olulisus ei seisne üksnes protestil osalejate liikumapanevas jõus (K10), aga ka aspektis, et grupi identiteet võib tekkida isegi totaalselt erineva maailmavaate ja huvidega kogukondade ühinemisel, kes näevad vajadust ühise eesmärgi nimel tegutseda, mille soodustajaks ja võimendajaks võib saada sotsiaalmeedia, näiteks sotsiaalmeedia platvorm Parler (K5). Masside mõjutamise ja massikäitumise seisukohalt võib selliselt tekitatud või tekkinud „koalitsioonid“ liigitada oluliseks teguriks massikäitumise mõjutatavuse uuringus.

Erinevad väärtused massikäitumise mõjutajatena töid uuringus välja polaarsuse, kus ühel pool kodanike väärtusruumiks legitiimse protestiõiguse kasutamine (K10) ning teisel pool õigustatud vägivald riigi ja ühiskonna taastamise vahendina (K5), mida iseloomustab sotsiaalmeedias ühe üksikisiku üleskutse kaaspatriootidele: „Võtke relvad ... ja pooge üles kõik reeturid“ (K2, p. 49). Väärtuste kaitsmine võib motiveerida üksikisikuid meeleavaldustel rahutusi õhutama (K2), mis võib omakorda mõjutada **grupikäitumisest** (K6) tulenevat ilma eelneva kavatsuseta grupiga kaasa mineku otsust, millele viitab ka rünnakus osalejate hilisem **kahetsus kaasa minemise pärast** (K1, K10).

Grupikäitumist iseloomustab ka **vägivaldse protestikäitumisega mitteühinemine** (K10), näiteks valdav enamik Kapitooriumi meeleavalduses osalejatest ei liitunud vägivaldse rünnakuga. Seega võib järeldada, et kõik meeleavalduses osalejad ei soovi osaleda ebaseaduslikus vägivaldses protestikäitumises või pole neid võimalik sellesse kaasata.

Kapitooriumi rünnakule eelnenud ohuhinnangu analüüsi järgi olid vägivaldsed äärmuslased kogu ideoloogilise spektri ulatuses motiveeritud kavandama poliitilisi rünnakuid valitsuse ja valimistega seotud sihtmärkide vastu (K2, p. 44). Aga lisaks sellele ilmnis uuringus **äärmuslaste masside mõjutamise soov** (K1, K2, K5, K6, K15), nad on

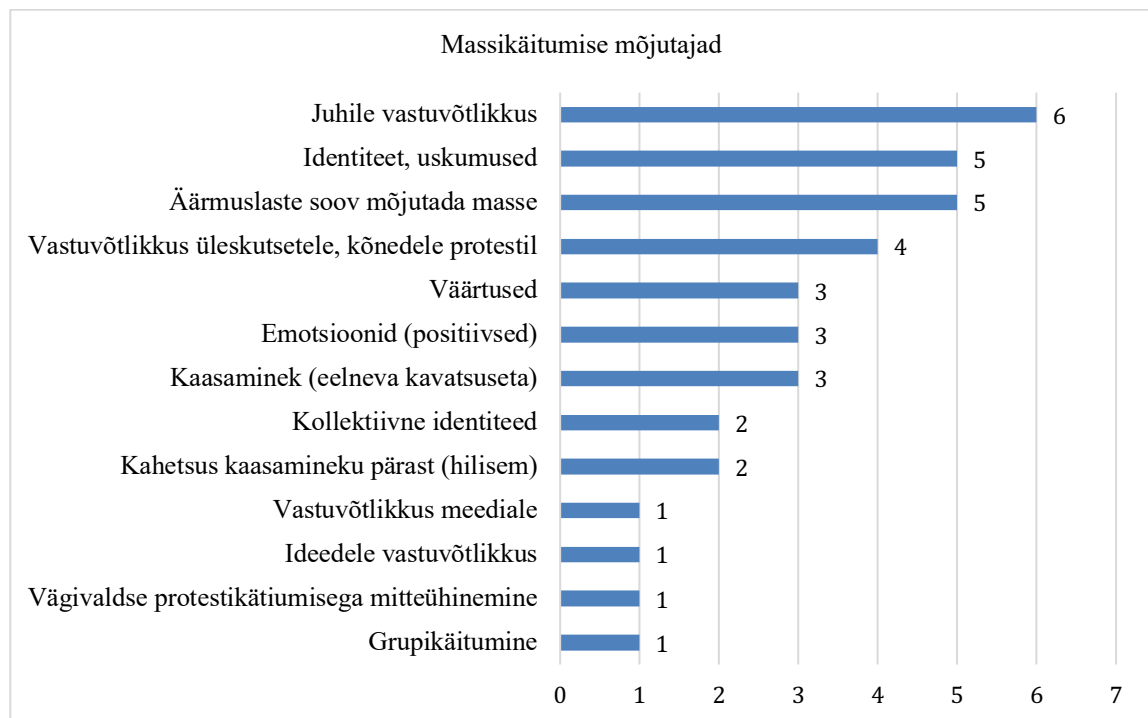
huvitatud oma mõju suurenemisest ja eri viisidel ideede laialdasest levitamisest, sealhulgas meediaplatvormidel.

Juhi mõju (K1, K2, K4, K6, K7, K14) massikäitumisele iseloomustab Trumpi valimiste varastamise valeväidetele järgnenud tavatute koalitsioonide tekkimine näiteks paremäärmuslike militaarsete rühmituste ja konspiratsiooniteoreetikute vahel ning suure rahvamassi kogunemine miitingule.

Massikäitumist mõjutavad **üleskutsed ja kõned protestidel** (K1, K4, K12, K14). Kapitooliumi juhtumist kasutati peale president Trumpi ja tema lähedaste liitlaste ka teisi laia spektri ulatuses erinevaid kõneisikuid, sealhulgas president Trumpi endist julgeolekunõunikku, poliitikuid, konspiratsiooniteoreetikuid, vaimulikke ja muid aktiviste.

Meedia mõju (K5), eriti ettevalmistava meedia, massikäitumise mõjutajana toimib sündmuse ettevalmistajana ning seal osalejate ootuste ja seisundi kujundajana.

Massikäitumist mõjutanud tegurite puhul saab täheldada lõikudena kodeeritud esinemissageduse järgi jagunemist, kus enim tõusevad esile uskumuste ja juhi roll, aga ka vastuvõtlikkus üleskutsetele ning äärmuslaste soov masse mõjutada.

Joonis 1. Graafiliselt esitatud kooditabel, Kapitooriumi rünnaku massikäitumise mõjutajad, järjestatud tekstide arvu põhjal (autori koostatud)

Sarnaseid tegureid leidis nii **masside mõjutamise eelduste kui ka käivitajate** osas, nagu juhi, äärmusluse, meedia mõju ja mõjutatavus.

Masside mõjutamise eelduseks on vastuvõtlikkus juhile ehk **juhi mõju** (K1, K2, K3, K4, K6, K7, K11, K13, K14, K17), mis ilmnes president Trumpi sotsiaalmeediaüleskutsetele reageerimises, teda toetavate mitmesuguste liitude, gruppide ja järgijate tekkimises, tema aususesse uskumises ning valmiduses tema üleskutsetega kaasa minna. Teisalt saab välja tuua äärmusrühmituste juhtide autoriteedi ja sellega kaasneva mõju rühmituste liikmetele, aga ka paremäärmuslaste uskumused ning valmiduse valesid võimendada ja levitada. Valimiste eituse fenomeni uurinud teadlaste sõnul inspireeris president Trump oma toetajaid valenarratiive looma, mida ta seejärel toetajatele ise tagasi võimendas (K1).

Juhi mõju protsesside käivitajana (K1, K2, K4, K6, K7, K8, K9, K13, K14, K15, K16, K17) seisnes president Trumpi sihipärase tegevuse ja sotsiaalmeediaüleskutsetega teda toetava paremäärmusliku võrgustiku aktiveerimises, valesid abil rahvamassi meeleavaldusele kutsumises, oma kõnega kogunenud meeleavaldajates teadlikult viha tekitamises, vihase rahvamassi Kapitooriumisse suunamises. Protsessi käivitajaks saab

pidada ka äärmusrühmituse juhti, kes andis rühma liikmetele käsu Kapitoolumit rünnata (K1). Tuvastatud on Twitteri-postituses president Trumpi üritusel osalemise teabe mõju, mis tekitas protestiaktsioonis osaleda soovijate arvu suurenemise (K2).

Uuringus tõusis masside mõjutamise ühe eeldusena esile **äärmusrühmituste tekkimine ja roll** (K1, K8, K10, K11, K12, K13, K14). Äärmusrühmituste ja vandenõuteoretikute tekkimist saab pidada üheks eelduseks massikäitumise mõjutamisel, sest vägivald on olnud äärmusrühmituste loomuomane missioon koos oma ideoloogiliste vaenlaste vihkamisega, mille väljendamiseks soovitakse osaleda protestidel ja leida võimalusi ka füüsiliseks võitluseks, samuti vandenõuteoretikute ohtlikud kultused, mis kaasavad sotsiaalmeedia ja saadete abil endale järgijaid (K1) ning on seetõttu võimalikud mõjutatavad grupid massikäitumises. Äärmusrühmituste (sealhulgas radikaalide, paremäärmuslaste, vandenõuteoretikute, natsionalistide) põhiline roll seisnes aktivistide igakülgset toetustegevuses, aga ka nende valmiduses vajaduse korral võitlusse astuda.

Peale äärmusrühmituste selgus uuringust masside mõjutamise eeldusena ka **poliitilise äärmusluse** (K1, K12, K14) olemasolu ja selle roll erinevates episoodides. Tuvastatav oli grupi poliitiliste äärmuslaste koostöö paremäärmuslike rühmitustega, grupi poliitiliste äärmuslaste panus ja osalus president Trumpi valimiste varastamise strateegiate rakendamises ning julgustus kasutada sotsiaalmeediapostitusi toetajate üles kutsumiseks Kapitoolumisse marssima. Üheks iseloomustavaks näiteks on Põhja-Carolina vabariiklaste esindaja Madison Cawthorn, kes julgustas avalikkust juba nädalaid enne Kapitoolumi rünnakut Kongressi liikmetele helistama ja „kergelt ähvardama“, kui nad ei toeta Trumpi väiteid valimispettuste kohta (K12).

Seire- ja meediamaterjalidel põhinev analüüs tuvastas, et varajaste märatsejate lainesse kuulus ebaproportsionaalselt palju erinevate äärmusrühmituste liikmeid ja vandenõuteoretikute järgijaid (K6). Uuringus ilmnes **äärmuslaste ja militaaräärmuslaste roll protestikäitumise mõjutajatena** (K1, K2, K3, K4, K6, K8, K11, K13, K15), nad olid nii rünnaku eestvedajateks kui ka teiste rünnakus osalejate kaasajateks.

Uuringust selgus, et **meedia ja sotsiaalmeedia** osutus vajalikuks platvormiks narratiivide ja mõtete jagamisel ning eelduseks masside mõjutamisel (K1, K2, K3, K4, K5, K7, K10, K14, K15), sealjuures ennetavate narratiivide loomisel, valeinfo, valesüüdistuste ja

konspiratsiooniteooriate erinevatel platvormidel jagamisel. Ettevalmistava meedia rolliks kujunes mobiliseerimine, õhutamise ja tulevase vägivalda moraalseks legitimeerimine, millega kaasnes ka võimalus kehtestada mobiliseeriva retoorika abil „meie“ ja „nemad“ piirid ning aktiveerida tõelised „patrioodid“ (K5). Sotsiaalmeedial oli oluline roll „valmiste varastamise“ kohta ekslike väidete võimendamisel, sotsiaalmeediat kasutamata poleks president Trumpil olnud võimalik sellise mõjuga süütavaid sõnumeid edastada ja toetajate viha Kongressi 6. jaanuari istungile suunata (K1). Sotsiaalmeediakanalite olemasolu võimaldas grupisisest ja -välist interaktiivset suhtlust, sotsiaalmeediaplattform Parler, mida mõistetakse laialdaselt kui „vihkamise paradiisi“, osutus seetõttu üheks soositumaks paremäärmusluse ning alternatiivsete-parempoolsetega seotud isikute ja organisatsioonide suhtluskeskkonnaks (K5).

Meedia ja sotsiaalmeedia mõju masside käivitamisel (K1, K2, K4, K5, K8, K9, K15) esines ohuhinnangu analüüsis, mille kohaselt suurenes meeleavaldusel osaleda soovijate arv Trumpi sotsiaalmeediapostituse mõjul (K2). Sotsiaalmeedias postitatud üleskutsed aktiveerisid ja mobiliseerisid nii äärmusrühmitusi kui ka teisi president Trumpi toetajaid, veelgi enam, sotsiaalmeediapostitustega suudeti võimendada paremäärmuslaste huve ja kaasata laiemat publikut (K5).

Masside mõjutamise eeldusena saab **mõjutatavuse** (K5, K6) aspektist välja tuua piisava arvu inimeste olemasolu, kes on valmis vägivaldseks ja hävitavaks tegutsemiseks (K6) ning radikaalsete parempoolsete huvi avalikkuse ulatuslikuks mobiliseerimiseks (K5), aga ka **valmisoleku äärmuslikuks massikäitumiseks** (K1, K5, K8) ning **desinformatsiooni ja konspiratsiooniteooriate mõju** (K1, K4), mis ilmneb Kapitooriumi rünnakus osalejate arvamusel, et nad ei olnud seal ebaseaduslikult, sest järgisid oma presidendi kutset (K1).

Mõjutatavus masside käivitajana ilmnis nii president Trumpi nähtavas isiklikus heakskiidu väljendamises meeleavaldajatele (K1), kui ka **konspiratsiooniteooriates ja valeväidetes** (K1, K3, K4, K5, K7, K8, K10, K11, K13, K14, K15), sealhulgas „varastatud valimistest“, mis osutus mitmel juhul kriminaalsüüdistuse saanute tegevuse peamiseks ajendiks, ning kultusliku vandenõuteoretikute rühmituse QAnon järgijate uskumises president Trumpi võitlusesse demokraatide juhitava „süvariigi“ ja saatanliku pedofiiliaga, olles veendunud, et 6. jaanuaril toimub demokraatide ja valitsusametnike vägivaldne puhastus (K1). President Trumpi „suur vale“ ei olnud enam suur vale, vaid pigem juba

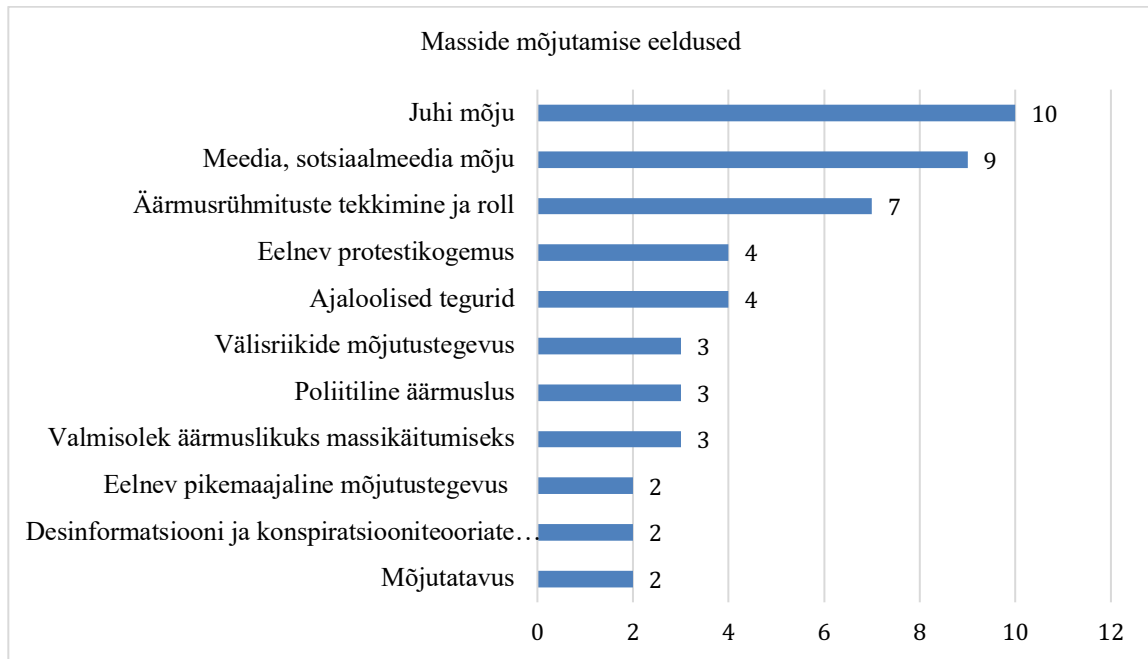
läbimõeldud väljamõeldis koos kangelaste ja kurikaelte, eksootiliste paikade ja võika süžega, kus „valimiste varastamist“ kujutati demokraatide, sotsialistide, immigrantide, kurjategijate, mustanahaliste ja spioonide vandenõuna, ning kuna see ühtis paremäärmuslaste narratiividega, siis saavutas see ka kiirelt populaarsuse ja poolehoidu (K7).

Avatus uutele ideedele (K1, K5, K10) kui mõjutatavus masside käivitajana võib avalduda vandenõuteooriatel põhinevate ohtude vastu võitlemise vajadusel põhinevana (K10), vastuvõtlikkuses kaaskodanike üleskutsetele (K1) ja digimeedia kaudu levitavale informatsioonile (K5).

Masside mõjutamise eelduste ja käivitajate osas esines sarnaseid, aga ka erinevaid tegureid. Eeldustena esinesid **välisriikide soov mõjutustegevusega** masside mõjutamiseks (K1, K2, K8), mis ilmneb USA luurekogukonna hinnangul autokraatsete riikide varjatud püüdlustes mõjutada USA avalikku arvamust, kus valimiste kontekst pakub selleks häid võimalusi – näiteks tuvastati Venemaa seotus desinformatsiooni levitamisega, Venemaa ja Iraani õõnestustegevus tekitamaks USA avalikkuse usaldamatust demokraatlike protsesside vastu ning süvendamaks sotsiaal-poliitilisi lõhesid (K1).

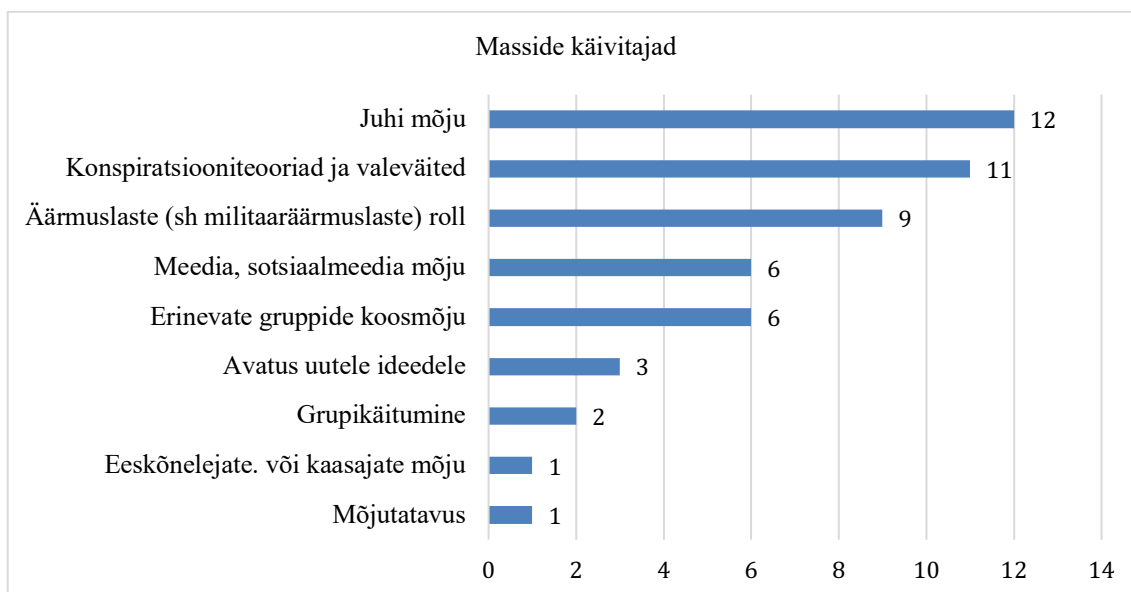
President Trumpi kuudepikkust liitlastega koos läbi viidud kampaaniat ja „suure vale“ propageerimist (K1) saab käsitleda kui **pikemaajalist eelnevat mõjutustegevust** (K1, K14) ühe massikäitumise mõjutamise eeldusena. Kuna narratiive edastati pikaajaliselt ja regulaarselt, siis hakati neid siiralt uskuma ning Asepresident Pence'i nõunik Jacob'i hinnangul võib sellest tuleneda ka vägivaldne käitumine (K1).

Masside mõjutamise eeldusteks võivad osutada ka **eelnev protestikogemus** (K1, K2, K10, K13) ja **ajaloolised tegurid** (K1, K5, K7), mida iseloomustab näiteks paremäärmuslase soov rünnata Kongressi prantslaste Prantsuse revolutsiooni aegsel Bastille' ründamise viisil (K1) või Trumpi toetavate rühmituste sarnasused 19. sajandi lõpul tegutsenud lõunaosariikide jõukudega (K5).

Joonis 2. Graafiliselt esitatud kooditabel, Kapitoolumi rünnaku masside mõjutamise eeldused, järjestatud tekstide arvu põhjal (autori koostatud)

Masside käivitajate ja protestikäitumise mõjutajatena esinesid **grupikäitumine** (K1, K6), kus osal Kapitoolumisse sisenenud ründajatel puudus selleks eelnev plaan (K1), **eestkõnelejate või kaasajate mõju** (K1) nii grupisiseseks kui ka -väliseks kaasamiseks, nagu näiteks vandenõuteoreetik Jones'i meeleavaldusel megafoniga massidele tehtud avaldus, et koos kogetakse „teist Ameerika revolutsiooni“ ning üleskutse võitluseks ja revolutsiooni alustamiseks, **erinevate gruppide koosmõju** (K1, K2, K3, K5, K13, K14), moodustades nii uusi alliansse ühiste eesmärkide nimel, näiteks varem eri meelt olnud äärmusrühmituste vahel, aga ka konfliktide võimalikkus erinevate protestigruppide vahel (K2).

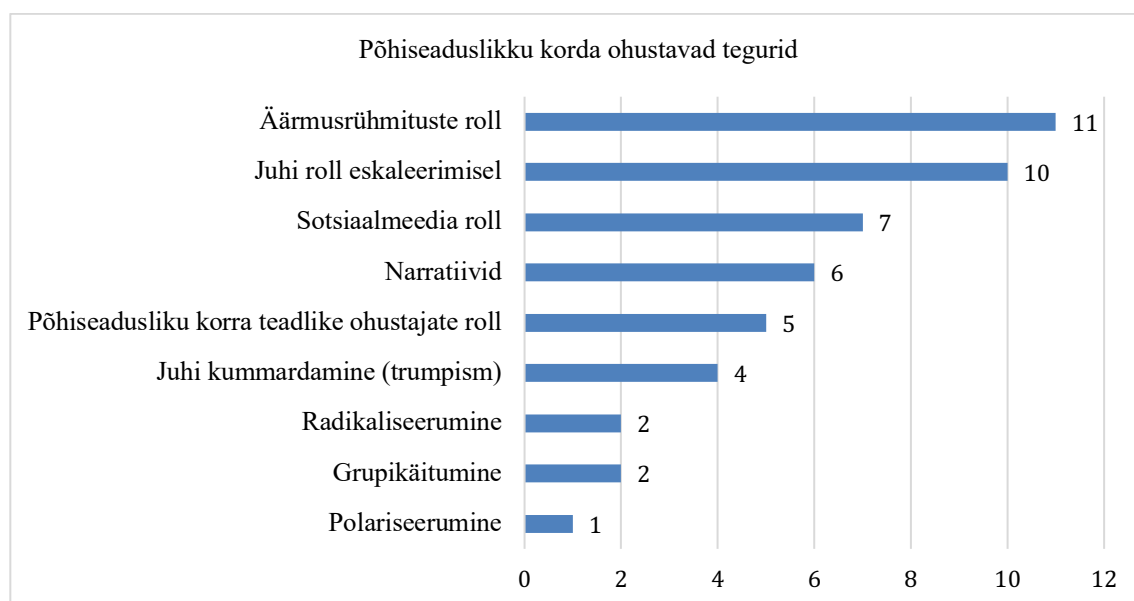
Joonis 3. Graafiliselt esitatud kooditabel, Kapitooriumi rünnaku masside käivitajad, järjestatud tekstide arvu põhjal (autori koostatud)

Põhiseaduslikku korda ohustava mõjutatavusega seonduvate tegurite uuringus ilmsid juhi kummardamine (trumpism) (K1, K3, K6, K17), juhi roll eskaleerimisel (K1, K3, K4, K5, K8, K9, K11, K13, K14, K16), äärmusrühmituste roll (sealhulgas militaarsete) (K1, K2, K3, K6, K4, K7, K8, K11, K13, K15, K16), sotsiaalmeedia roll (K1, K4, K5, K6, K8, K11, K15), põhiseadusliku korra teadlike ohustajate roll (K1, K4, K5, K11, K13, K16), narratiivide roll (K1, K5, K7, K8, K11, K14), grupikäitumine (K1, K6) ja radikaliseerumine (K4, K15).

Põhiseadusliku korra teadlike ohustajate hulka kuulusid teiste seas kohtunik Carteri tuvastatud tõendite alusel president Trump, kes pidi olema teadlik oma häälteloenduse plaani ebaseaduslikkusest (K1), paremäärmuslik rühmitus Oath Keepers, kelle plaan Bideni administratsiooni vastu võitlemiseks relvade kasutamise ja vajaduse korral kodusõjaga leidis kohtus kinnitust (K11), ning paljud teised, kelle sotsiaalmeediapostitused sisaldasid üleskutseid vägivaldsele tegevusele (K5).

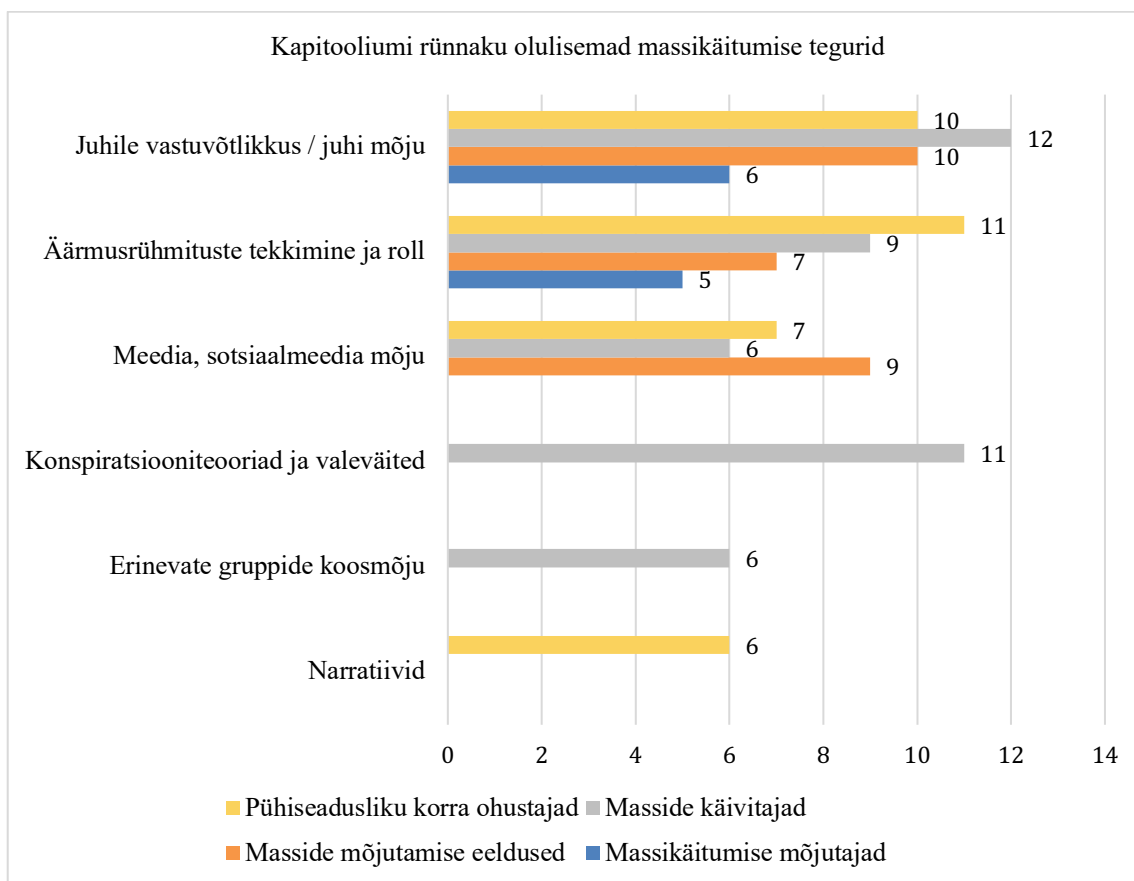
Erinevate narratiivide koosmõju ja nende loojate rolli iseloomustab president Trumpi liitlaste poolt alates aastast 2016 levitatud valel põhineva narratiivi „Peatage vargus“ (*Stop the Steal*) levitamine (K14), millele rajati president Trumpi valimiskaotuse järel „Suure vale“ (*The Big Lie*) narratiiv (K8), mis omakorda võimendus koos äärmuslaste ja

vandenõuteoreetikute loodud narratiividega ning päädis arusaamaga, et patrioodid ei saa lasta „Ameerikal langeda“, kusjuures vajaduse korral on õigustatud ka vägivald, millel on siis jumalik õnnistus, sest seda viivad läbi „valguse lapsed“, kes peavad õiglast sõda „kogu inimkonna vaenlase vastu“ (K5).

Joonis 4. Graafiliselt esitatud kooditabel, Kapitooliumi rünnaku põhiseaduslikku korda ohustavad tegurid, järjestatud tekstide arvu põhjal (autori koostatud)

Kokkuvõtteks, allolev joonis (joonis 5) koondab enim esinenud tegurid ning annab ülevaate kategooriate lõikes enim tuvastatud tegurite esinemise erinevustest ja sarnasustest. Parema ülevaate saamiseks on juhi roll koondatud ühele reale, mis sisaldab eri kategooriates juhi rolliga seotu – juhile vastuvõtlikkuse (K1.4.1), juhi mõju (K2.6), juhi rolli eskaleerimisel (K4.4.1). Kõigis kategooriates oli läbivalt esindatud ainult juhi roll (K1.4.1, K2.6, K3.1, K4.4.1) ja äärmusrühmituste roll (K1.2.1, K2.1, K3.4, K4.5) ning enamikus kategooriates meedia mõju (K2.7, K3.2, K4.1). Ülejäänud tegurid jagunesid koodispetsiifiliselt.

Joonis 5. Graafiliselt esitatud kooditabel, Kapitooliumi rünnaku olulisemad massikäitumise tegurid, järjestatud tekstide arvu põhjal (autori koostatud)

Kui juhi, äärmusluse ja meediaga seotud mõju avaldus läbivalt enamikus kategooriates, siis massikäitumise mõjutamise eelduste ja tugevate mõjutajatena esinesid identiteet ja uskumused, vastuvõtlikkus üleskutsetele ning eelnev protestikogemus. Sündmuste eskaleerimiseks vajalike eeldustena ja ettevalmistava tegevusena saab seega vaadelda juhi ja äärmuslaste soovi meediakanalite kaudu masside identiteeti ja uskumusi kujundada, aga ka protestidele kaasamisega protestikogemuse tekitamist. Protsesse käivitavate ja pühiseaduslikku korda ohustavate konspiratsiooniteooriate, valeväidete ja narratiivide loomine ning mõju seostub varem kujundatud uskumustega, mis omakorda soodustab vastuvõtlikkust neile. Juhi kui võtmeisiku mõju osutus sündmuse eskaleerivaks teguriks, kaasates enda kummardajad, pühiseadusliku korra teadlikud ohustajad ning erinevad grupid, kuid eskalatsiooni toimumise tingimuseks osutus äärmusrühmituste osalus ja eestvedamine.

Uuringus selgus, et avatud lähtekoodiga andmete ja sellega seotud ohutoodete kasutamise aruande ohuhinnangu analüüsil (K2) põhinevalt oli võimalik tuvastada erinevaid massikäitumise eeldusi ja käivitajaid, kuid põhiseaduslikku korda ohustavate tegurite lõikes ilmnis ainult üks – äärmusrühmituste roll. Seega võib järeldada, et ohuhinnanguks kasutatavate toodete abil on võimalik tuvastada erinevaid massikäitumise mõjutatavusega seotud tegureid mõjutatavuse, eelduste ja käivitajate osas, kuid mõjutatavusega seotud põhiseaduslikku korda ohustavate tegurite puhul võivad need osutada piiratuks.

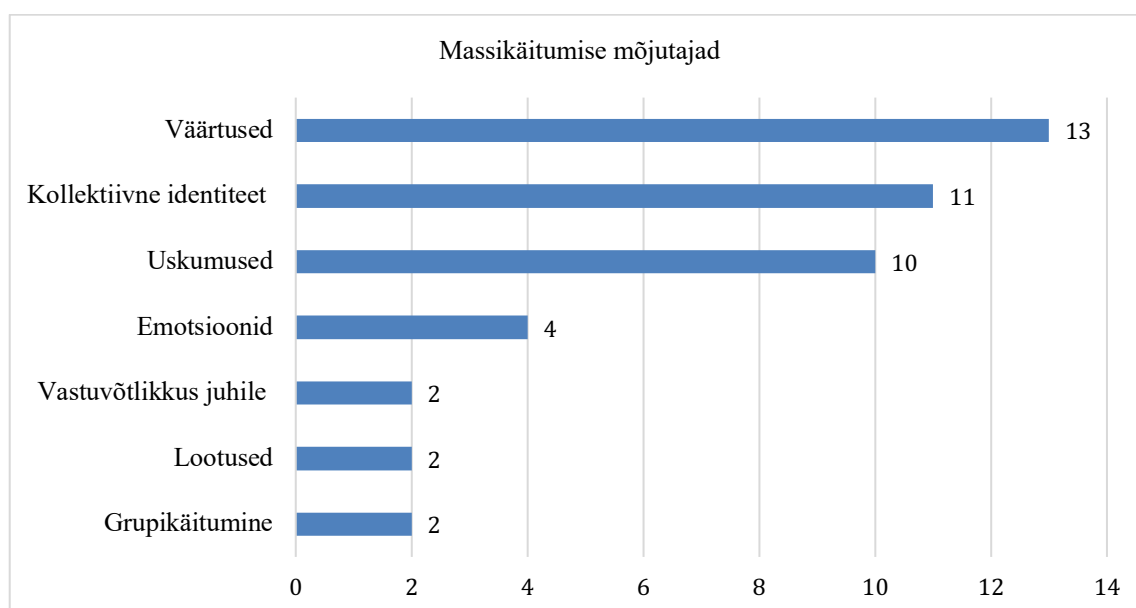
2.2.2. Maidani rahutused

Maidani rahutuste **massikäitumise mõjutajatena** tuli esile **grupi identiteet** (M2, M3, M8, M11, M12, M16, M18, M19, M25, M28, M29), mis väljendus iseneslikus organiseerumises, vabatahtlikult initsiatiivi võtmises, rahvamassi kui ühe terviku tunnetamises rahutustes osalejate poolt, solidaarsuse tunnetamises, rahvuste ja ideoloogiate üleses koostöös, kõige jagamises, ühises pühendumises, avatuses ja hoolimises. Tekkis homogeenne rahvamass, kes tegutses ühise eesmärgi nimel.

Väärtused (M1, M2, M3, M4, M5, M8, M11, M13, M14, M15, M16, M21, M29) osutusid üheks oluliseks rahutustes osalemise põhjuseks – vabaduse ja inimlike väärtuste väärtustamine, ühine missioon, lugupidamine nii kaasmeeleavaldajatest kui politseist, eneseväärikus, altruism, pühendumus, inimõigused, patriotism, ideaalidele pühendumine ning uhkus oma kaasmaalaste üle. Integratsioon Euroopaga ja sellega kaasnev euroopalik Ukraina oli ukrainlaste **lootus** (M21, M29). Ukraina ühiskond vajab vabadust, mitte ülistatud juhti, oli üks paljudest **uskumustest** (M1, M2, M3, M15, M16, M19, M20, M25, M26, M29), nagu ka see, et toimus eksistentsiaalne võitlus pimeduse ja valguse vahel, uskumus võitluses hukkunud kangelastest ja nende märterlusest, usk demokraatiasse ja euroopalikesse väärtustesse, samuti, et muutused algavad nendest endist ning tugevusest, mis tuleneb õigusest ja õiglasest võitlusest. Uskumus iseloomustab ühe kooliõpetaja natsionalismiidee pooldamine, kus natsionalism kujutab tema hinnangul seda, et tehakse midagi ja antakse sellega tagasi riigile, mis andis talle hariduse, töö ja elu (M26). Usuti, et võitlus on ajalooliselt vajalik ja isegi kangelaslik ning rahva tulevik sõltub protestil osalejatest (M1). Rahutustel osalejatel tekkisid ka olukorrapõhised uued uskumused, näiteks usk jumalasse, natsionalismi, kartmatusse ja mõtteviisi, et tähtis on, mida kodanik saab anda oma riigile, mitte vastupidi (M2, M19). **Emotsioonid** (M2, M3, M9, M29)

jagunesid kaheks: ühelt poolt positiivne rõõmus emotsioon, mis tulenes sõbralikust koosolemisest, ja teisalt viha võimuesindajate vastu.

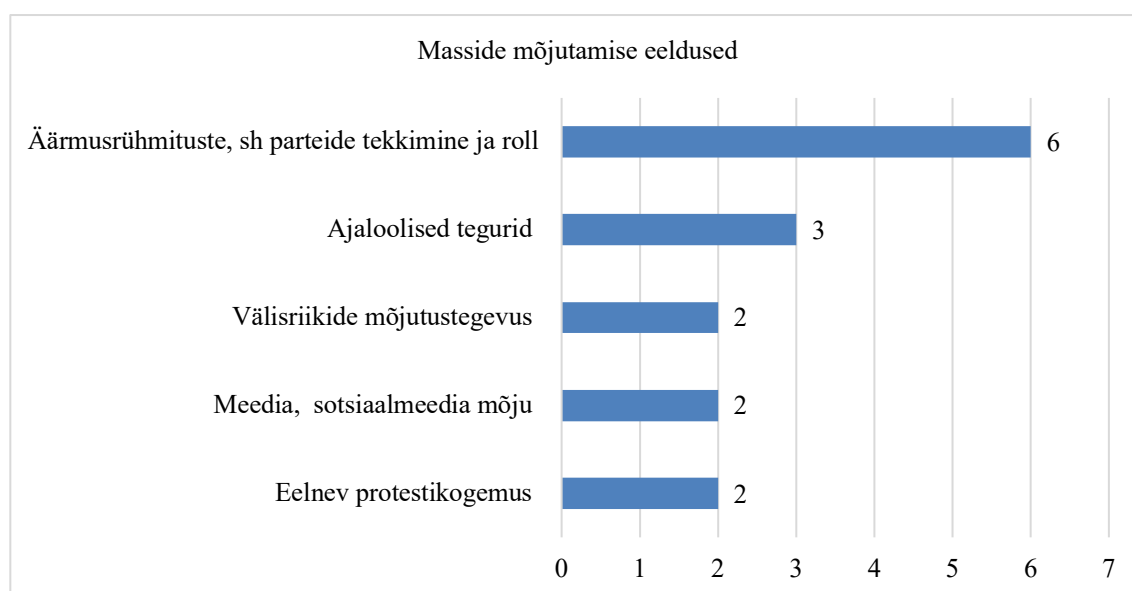
Gruppide spontaanne moodustamine, nendega liitumine ja sotsiaalvõrgustiku roll selles osutusid **grupikäitumist** (M2, M14) iseloomustavateks teguriteks. Sotsiaalvõrgustiku kaasava mõju olulisus ilmnis eriti esimest korda protestidel osalejate puhul (M14). **Vastuvõtlikkus juhile** (M1, M2) avaldus valmisolekus kuulata poliitilise opositsiooni juhte ja nende tegevusplaani ootuses.

Joonis 6. Graafiliselt esitatud kooditabel, Maidani rahutuste massikäitumise mõjutajad, järjestatud tekstide arvu põhjal (autori koostatud)

Masside mõjutamise eeldustena esinesid **äärmusrühmituste tekkimine ja roll**, sealhulgas parteid (M6, M10, M13, M21, M26, M27), kelle moodustasid põhiliselt Parem-sektori organisatsioonid, kelle nähtavus oli enne Maidani rahutusi väga madal (M26), ja erinevate vaadetega vasakpoolsed organisatsioonid (M27). Paremäärmuslikud parteid said osaks Ukraina poliitikast, nende ideoloogia ja retoorika mõjutasid poliitikas osalejaid (M6), kuid nn „äärmusparempoolsetel“ oli poliitilises ja avalikus sfääris marginaalne positsioon (M21). **Ajaloolistest teguritest** (M2, M15, M16) mõjutasid II Maailmasõja ning sellele järgnenud nõukogude aja kogemused ja pikaajaline riigi toetuse puudumine oma kodanikele ning **välisriikide mõjutustegevusest** (M16, M21) Venemaa õõnestustegevus, sealjuures „Vene maailma“ propageerimine, „Suure Isamaasõja“ ideoloogilise

konstruktsiooni ärakasutamine ja vene õigeusu võimu konsolideerimine. **Meedia ja sotsiaalmeedia** (M3, M14) mõju ilmnes asjaolus, et ligi 50% protestis osalejatest said televisioonist nähtust inspiratsiooni osalemiseks, samuti osutusid sotsiaalmeediaplatvormid informatsiooni saamise ja jagamise kohtadeks. **Eelneva protestikogemuse** (M14) puudumine ei takistanud protestil osalemist.

Joonis 7. Graafiliselt esitatud kooditabel, Maidani rahutuste massikäitumise mõjutamise eeldused, järjestatud tekstide arvu põhjal (autori koostatud)

Masside käivitajateks osutusid **poliitiline rahulolematuse** (M4, M13, M15, M18, M21, M25, M28, M29) valitseva võimuga Euroopaga integratsiooni takistamise, repressioonide ja korrupsiooni, riiklike struktuuride usaldamatuse ja nendes pettumise ning inimõiguste eiramise tõttu. Masside käivitamisel oli oluline mõju **meedia ja sotsiaalmeedia** (M3, M5, M14, M16, M21, M22, M24, M27), üle poolte osalejatest said vajalikku informatsiooni traditsioonilistest meediakanalitest (M22), kuid märkimist väärrib aspekt, et mõne organisatsiooni esindatus protestil ei leidnud peaaegu mingit meediakajastust (M27), mis võib olla oluline teave uuringutulemuste analüüsi kontekstis. Sotsiaalmeedia osutus oluliseks ja mõjusaks protestide informatsiooni saamisel, jagamisel ja uudiste levitamisel, aga ka võitluse organiseerimisel ning inimeste tänavatele toomisel.

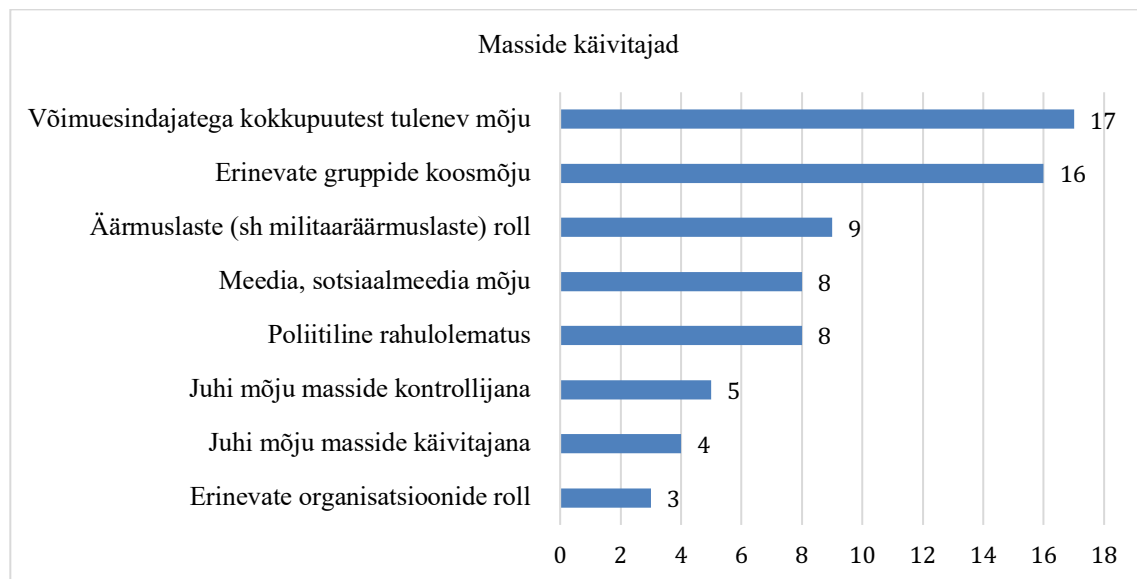
Masside käivitajana toimisid **erinevad organisatsioonid** (M4, M28, M29), paljud avalikud organisatsioonid kutsusid inimesi üles mobiliseeruma Vabaduse väljakule, teised toetasid kodanikuühiskonda mitmesuguse, sealhulgas juriidilise ja meditsiinilise abiga.

Tudengiorganisatsioonid konsolideerusid ja löid üle riigi uusi streigikomiteesid. **Erinevate gruppide osalemise koosmõju** (M1, M2, M6, M8, M10, M12, M13, M14, M15, M16, M17, M18, M20, M21, M25, M26, M27, M29) võib avalduda erinevalt, osalejate erinevad vaated võivad tekitada soodsaid võimalusi provokatsioonide läbiviimiseks (M2) ja omavahelisteks erimeelsusteks (M8), aga ka koostööks (M12, M13, M14). Paremsektori nähtavus oli eriti vägivaldsetel sündmustel võrreldes teiste organisatsioonidega suurem (M6). Toimus koostöö endiste sõjaväelaste ja naisrühmituste vahel (M15), samuti tekkis lai ideoloogiline konsensus erinevate sotsiaalsete ja poliitiliste vaadetega rühmituste ning eri rahvuste vahel (M16, M17, M18, M20, M25, M29). Esines ka Venemaa toetatavaid vastuprotestijaid (M2, M18, M21, M27) ja soovimatust paremsektoriga suhelda (M26). **Paremäärmuslaste rolli** (M2, M6, M10, M13, M18, M20, M22, M26, M27) tähtsus ilmnis paremäärmuslike poliitiliste rühmituste aktiivses kollektiivses tegutsemises Maidani rahutuste kõigis etappides (M6) esines ka iseseisvalt tegutsevate rühmituste tegevust (M10). Paremäärmuslike parteide toetajad osalesid aktiivselt Maidani rahutustes, kuid taunisid vägivalda kasutamist (M13), samuti keskendused paremäärmuslased pigem liberaalsetele ideedele ja üksikisikute õigustele (M18). Paremsektorit peetakse vastutavaks juhtrolli võtmise eest politseiga kokkupõrgetes (M22), ent ultranatsionalistide ja paremäärmuslaste rolli peeti ühe arvamuse kohaselt siiski marginaalseks (M20), kuid teise järgi tugevalt esindatuks, täites olulist rolli ressursside hankimisel ning takistades Maidani rahutuse kujunemist valitsusevastaseks mässuks (M27). Ühel juhul esines äärmuslike vaadete tekkimine võimuesindajate tegevuse tagajärjel (M2).

Juhi mõju (M1, M7, M24, M25) avaldus Maidani rahutustes rahva poole pöördunud opositsiooniparteide juhtide sõnavõttudes, aga ka aktivistide seast esile tõusnud uutes populaarsete juhtide tekkimises ja nende mõjus. **Juhi roll** avaldus ka **massikäitumise kontrolli** kontekstis (M1, M7, M15, M20, M24), kus proteste juhtivad isikud soovisid rahustada rahvast, kaitsta korda ja vältida vägivaldpuhanguid.

Oluliseks masside käivitajaks osutus **võimuesindajatega kokkupuude** (M2, M4, M7, M8, M11, M12, M14, M15, M16, M17, M18, M20, M21, M25, M27, M28, M29), kus kõige olulisemaks põhjuseks Maidani rahutusel osalemiseks sai 2013. aasta 30. novembri öösel toimunud brutaalne demonstrantide pekmine ja repressioonid (M11), mille järel muutusid poliitilised nõudmised inim- ja kodanikuõiguste nõudmiseks (M14) ning algas protesti

teine etapp rohkem kui miljoni demonstrandide kogunemisega (M16). Teguritena esinesid ka märulipolitsei laialdane vägivald, süütute inimeste vangistamine ja repressioonid.

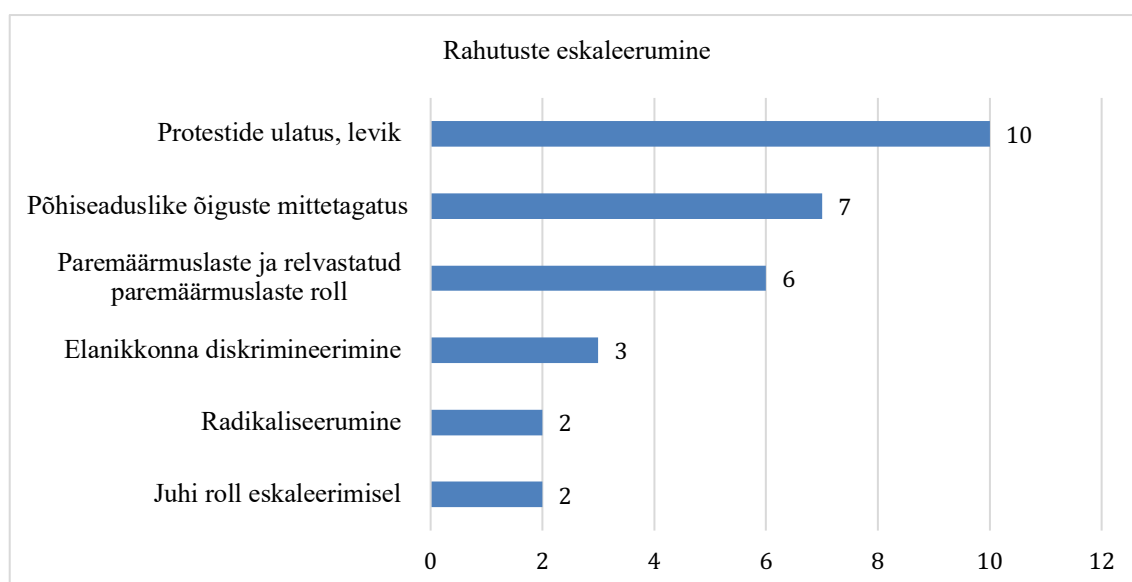

Joonis 8. Graafiliselt esitatud kooditabel, Maidani rahutuste masside käivitajad, järjestatud tekstide arvu põhjal (autori koostatud)

Maidani rahutusi ei saa vaadelda kui põhiseaduslikku korda ohustavat olukorda, pigem kui **rahutuste eskaleerumist** ja sellega kaasnevaid tegureid. **Protestide levik ja ulatus** (M2, M4, M8, M16, M17, M18, M19, M21, M25, M27) osutus laialdaseks üle kogu Ukraina.

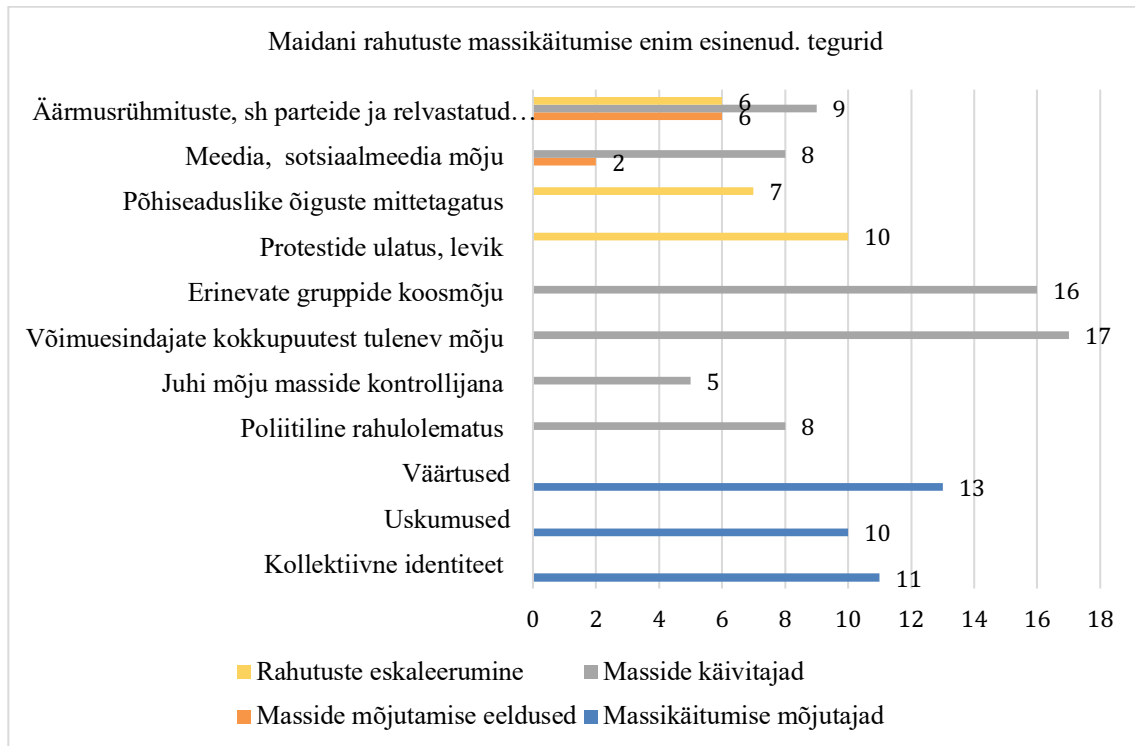
Juhi roll sündmuste eskaleerimisel (M1, M18) ilmnis poliitilise opositsiooni juhtide üleskutses rahvale demonstratsioonidel osaleda (M1) ja Maidani omakaitsejõudude juhi ootamatus avalikus ultimaatumis, et kui president vabatahtlikult ei taandu, alustatakse kodusõda (M18). **Elanikkonna diskrimineerimine** (M2, M4, M21) toimus erinevatel viisidel, näiteks Maidani aktivistide vastu individuaalse terrori taktika kasutamisega, autoritaarse võimukasutamise ning kodanikuühiskonna ja opositsiooni kriminaliseerimisega. Kodanikuõiguste ja -vabaduste eitamine, valitseva režiimi sõda oma rahva vastu, vägivald rahumeelsete meeleavaldajate vastu, põhiseaduslike õiguste mitteastamine ning sõnavabaduse ja demokraatlike õiguste piiramine iseloomustasid **põhiseaduslike õiguste mittetagatust** (M2, M3, M8, M12, M16, M27, M29). Relvastatud paremäärmuslaste (M7, M23), aga ka paremäärmuslaste, paremäärmuslike jalgpallihuligaanide ja teiste paremäärmuslike organisatsioonide rahutustel osalemine ning rahumeelsete vasakpoolsete aktivistide ründamine (M24) iseloomustab **parem-**

äärmuslaste ja relvastatud paremäärmuslaste rolli (M7, M17, M23, M24, M26, M27). Nad ei olnud küll rahutuste juhtiv jõud, kuid sageli eesliinil märulipolitseiga võitlustes (M26). Meeleavaldajate **radikaliseerumist** (M2, M27) seostatakse nn „diktatuuriseaduste“ vastuvõtmisega (M2), aga ka politseivägivallale ja valitsuse repressioonidele vastureaktsiooniga (M27).

Joonis 9. Graafiliselt esitatud kooditabel, Maidani rahutuste eskaleerumise tegurid, järjestatud tekstide arvu põhjal (autori koostatud)

Kokkuvõtteks, allolev joonis (joonis 10) annab ülevaate enim esinenud teguritest kategooriate kaupa. Maidani rahutused põhinesid osalejate kollektiivsel identiteedil (M1.3.2), väärtustel (M1.3.1) ja uskumustel (M1.5), millega kaasnes pigem iseeneslik organiseerumine ning juhi rolli vähene tähtsus. Masside mõjutamise eeldustena esinesid enim äärmusrühmituste tekkimine ja roll (M2.3) ning ajaloolised tegurid (M2.5), masside käivitamist mõjutasid aga enim poliitiline rahulolematuse (M3.1), erinevate gruppide osalemise koosmõju (M3.7), võimuesindajatega kokkupuude (M3.6), äärmuslased (M3.8) ning meedia ja sotsiaalmeedia (M3.5). Rahutuste eskaleerumist soodustasid protestide laiaulatuslik levik (M4.1), põhiseaduslike õiguste mittetagatus (M4.4) ning paremäärmuslased ja relvastatud paremäärmuslased (M4.5).

Joonis 10. Graafiliselt esitatud kooditabel, Maidani rahutuste enim esinenud massikäitumise tegurid, järjestatud tekstide arvu põhjal (autori koostatud)

Uuringust selgus, et Maidani rahutused põhinesid osalejate väärtustel, kollektiivsel identiteedil ja uskumustel, kus juhi roll ja mõju osutusid marginaalseks. Juhi mõju ilmnis pigem masside kontrollija kui käivitajana. Masside põhiliseks käivitajaks osutus võimuesindajatega kokkupuutest tulenev mõju, mis sai võimendust erinevate gruppide rahutusel osalemise koosmõjust. Olulistena esinesid ka poliitilisest rahulolematusest tulenev, äärmusrühmituste ja meedia mõju. Sündmuse eskaleerumine seostus põhiseaduslike õiguste mittetagatuse ning protestide laialdase ulatuse ja levikuga. Protestide laiaulatuslik levik võib olla seotud massikäitumise teadliku mõjutamisega, kus protestijate teadliku tegevusega algatati protestiaktioone üle riigi, sooviga siduda riigi eri piirkondade korrakaitsejõude oma piirkonnaga, et takistada nende võimalikku koondamist Kiievisse Maidani väljakule.

2.3. Ekspertintervjuude tulemused

Ekspertintervjuudest tõusis esile **masside mõjutajatest grupi identiteet ja grupikäitumine** (E1, E2, E3, E4, E5), kus toodi esile teiste grupiliikmete tegevuse jälgimist ja järgimist, nn karjainstinkti, massiga koos tegutsemist ning ühtekuuluvustunnet. Ekspert kirjeldab:

„/.../ kindlasti on, jah, see efekt, et järgitakse, isegi kui ei ole seal kellegi ühe isiku nii-öelda konkreetselt suunatud mõjutustegevust, siis järgides /.../ karjainstinkti, /.../ võidakse kaasa minna ka konkreetse suunatud mõjutustegevuseta.“ (E4)

Mõju võib ekspertide arvates avaldada ühises infoväljas olemine, aga ka gruppi kuulumise soov, ühine eesmärk ja viha vaenlase vastu. Oluliseks osutus samuti **juhi ja eestvedamise** roll (E1, E2, E3, E4, E5), eriti eestkõneleja või juhi karismaatilisus, aga ka tunnus, mis aitab luua soodsat fooni masside mõjutamiseks ning olla eestvedajaks jõuks. **Mõjutatavuse** (E1, E2, E3, E4) võimalikkuse tõenäosust hindasid eksperdid suhteliselt suureks, eriti teatud tingimustel. Põhjuseks võivad olla inimeste vastuvõtlikkus ebatõdedele, uskumused, alkohol, mitmesugused probleemid ja probleemide tunnetus. **Kaasamisega** (E1, E4, E5) on võimalik rahvast kokku koguda ja konflikte käivitada, kuid see võib ka ebaõnnestuda võitluse aktuaalsuse kadumisel. **Manipuleerimisele** (E2, E3, E5) on lihtsam allutada rahulolematuid inimesi, keda on võimalik mõjutada informatsioonilise tegevuse, ajupesu või probleemide süüdlase tekitamisega, mida iseloomustab eksperdi arvamus:

„Kõik see, et sellistel pettunud inimgruppidel tekib nagu tunne, et keegi pakub neile ka kringlit ja kohvi. Et nad on kuhugi oodatud.“ (E2)

Mõjutustegevusega (E4, E5) tegelevad erinevad organisatsioonid oma vaadete ja tegevuse propageerimisel, kuid massikäitumisest tuleneva ohu kontekstis tõuseb esile siiski pigem Venemaa Föderatsioonist lähtuv mõjutustegevus, mis kujutab julgeolekuohtu ja kuhu kuulub ka varjatud informatsiooniline mõjutustegevus, mille abil soovitakse kujundada sihtgrupi veendumusi ja tõekspidamisi. Vastuvõtlikkus mõjutusele seostub **isikliku identiteediga** (E2, E3, E4) ja **väärtustega** (E3, E4), kuivõrd inimese käitumist mõjutavad ekspertide hinnangul sisemised väärtused ja sisemine valmisolek langetada otsus, kas osaleda massikogunemistel eskaleerivas agressiivses tegevuses või mitte. Veelgi enam,

tugev isiklik identiteet muutub massikogunemistel pigem tugevamaks. Isikliku identiteedi kujunemist mõjutavad omakorda **keskkond ja inforuum** (E4, E2, E5), näiteks sotsiaalne keskkond, kus toimub suhtlus, inforuum, mida sisustavad meedia ja sotsiaalmeedia, ning mingil määral ka haridustase laiemalt. Need tegurid võivad luua eelsoodumuse mõjutustele vastuvõtlikkuseks ja soodustada ka esialgu rahumeelse kogunemise vägivaldseks eskaleerumist mingil juhuslikul masse sütitaval põhjusel.

Inimestele meeldivad atraktiivsed ja neid kõnetavad lood, millel põhinevalt võivad kujuneda **uskumused** (E4). Usutakse autoriteetsete eestkõnelejate lugusid, aga ka vandenõuteooriad ja ebaseadusi, mille nimel ollakse valmis tänavatele minema. Ent sündmused võivad osutuda ka uskumusi muutvaks teguriks, nagu näiteks Venemaa agressioon Ukrainas, mis võib olla mõjutanud inimeste varasemat usku ja toetust Venemaa režiimile. Ühe uskumusena saab välja tuua massikäitumises osalejate tunnetuse, et **anonüümsus** (E1, E3, E4) võimaldab karistamatult ebaseaduslikke tegusid teha, kuna neid pole võimalik hiljem tuvastada. **Meelsus ja maailmavaade** (E1, E4) seostub samuti uskumusega, milline on maailm ja kord, kus eelistatakse elada, nagu ka **vastandumine** (E1, E4). **Emotsioonidest** tõid eksperdid masside mõjutajana välja (E1, E5) võidutunde, saavutused, ajas tekkiva pinge, aga ka negatiivsete emotsioonide ja võimaliku massipsühhoosi mõju. Ära märgiti veel **alkoholi** ja teiste mõnuainete (E3, E5) mõju massikäitumises ning **meedia ja sotsiaalmeedia** (E4, E5), kus toimub ohtlik teadlik mõjutustegevus, vandenõuteooriate jagamine ja aktiivne grupisuhtlus.

Oht julgeolekule või põhiseaduslikule korrale saab tekkida pikemaajalise protsessi mõjul, peavad eksisteerima mingid eeltingimused ja rahvamassil peab olema mingi ühine tunnus või kvaliteet (E4). **Masside mõjutamise eeldusena** kerkis kõikide ekspertide arvamustes esile **välisriikidest tulenev ohtlik mõju ja mõjutustegevus** (E1, E2, E3, E4, E5), millega luuakse veendumusi, tõekspidamisi, retoorikat, manipuleeritakse, suunatakse ja soovitakse luua valmisolek julgeolekut või põhiseaduslikku korda ohustavaks käitumiseks, mida iseloomustab ilmekalt eksperdi arvamus:

„/.../ kindlasti on see nagu inimeste /.../, nende veendumuste, tõekspidamiste kujundamine. Millest lähtuvalt /.../ see ongi seal latentne tegur, /.../ mis siis võib kuskil hiljem avalduda mingites konkreetsetes situatsioonides, kui on loodud see

eelnev valmisolek /.../ käituda kas julgeolekut ohustavalt või põhiseaduslikku korda ohustavalt /.../“ (E4)

Sellega seostub ka mõjuagentide tegevus, desinformatsioon, institutsioonide või grupeeringute toetus ja finantseerimine. Teisalt, kui rahvusvaheline pinge on kõrge, võib tekkida oht sündmuste eskaleerumiseks, kus teine riik võib näiteks olukorda ära kasutada ja tulla mingit inimgruppi kaitsma.

Ekspertid töid välja ka rahvamasside **kaasamise ja motiveerimise** (E1, E2, E4, E5) ning **meedia, sotsiaalmeedia ja muu teavitustegevuse** (E2, E3, E4, E5) mõju, kus sotsiaalmeediagruppides toimub mõjutustegevus ja algatatakse erinevaid liikumisi ning käivitavaks teguriks võivad osutada sõnumite teel saadetud informatsioon ja üleskutsed. Olulise masside mõjutamise eeldusena nimetati **propagandat** (E2, E3, E4, E5), kus kasutatakse loodud sümboleid, kangelasi, märtreid ning otsitakse ühiseid vaenlasi ja süüdlasi, mis aitab masse liita ja käivitada. Propaganda kasutamise näitena toob ekspert esile:

„/.../ Eesti riik on nüüd teisaldanud neid punamonumente siin eelmisel aastal. Miks neid teisaldati? Et kõiki kasutati rahvamasside mõjutamiseks. Need olid puhtalt propaganda, /.../ meile vaenuliku propaganda teenistuses/.../“ (E4)

Eelnevalt loodud **usaldamatus ja üldine rahulolematus** (E1, E2, E4, E5) võib vähendada ühiskonna sidusust ning põhjustada masside proteste. Masside mõjutamise eeldusena nimetati **lõhestamist ja lõhestumist** (E2, E4), kus tekitatakse peamiselt mõjutustegevuse tulemusena teemad, mis lõhestaks ja mõjutaks masside käitumist ning lihtsustaks sellega masside allutamist ja võitlusele kutsumist, samuti **narratiive ja vandenõuteooriaid** (E2, E4). Ühe tegurina ilmnes massikogunemisel osalevate **erinevate gruppide koosmõju** (E3, E4), kus on koos erineva maailmavaate ja ideoloogiaga ning erinevatest sotsiaalsetest gruppidest inimesed, keda motiveerib osalema mingi kindel lugu, kuid kes näevad selles ka võimalust kasu saada. Ilma tugevate liidriteta võib massikäitumine kujuneda suhteliselt kaootiliseks, millest tuleneb **juhi rolli** (E4) olulisus.

Ekspertide hinnangul on **masside käivitajana** väga oluline roll **juhil ja eestkõnelejal** (E1, E2, E3, E4, E5), sest rahvamassil tekib ühelt poolt võimalus kindla isiku taha koonduda ja

teisalt suudab juht autoriteedina endale uusi järgijaid tekitada ning võimaldab emotsionaalsete üleskutsetega, mõnel juhul ka räiget retoorikat kasutades rahvast edukalt kaasata tõmmata, nagu selgub eksperdi hinnangust:

„/.../ mida tulisem ja emotsionaalsem eeskõneleja, mida räigem retoorika, seda rohkem rahvast kaasa tõmbab /.../“ (E4)

Üleskutsed ja sõnavõttud (E2, E3, E4) võivad toimuda meedia vahendusel või massikogunemistel, kuid mõjutavad massikäitumist, mida iseloomustab eksperdi arvamus:

„/.../ selleks, et seal hakkab midagi toimuma, on /.../ vaja neid sõnu, seda üleskutset, käivitamist, kihutamist, selle tahte tekitamist /.../ hakata võitlema.“ (E2)

Massikogunemistel saavad **provokaatorid** (E1, E3, E4, E5) osutada eeskõnelejate kõrval teisteks olulisteks masside mõjutajateks ja sündmuste eskaleerijateks, kelle rolliks võib olla nii masside sisene kihutustöö kui ka provokatsioonide ja kokkupõrgete korraldamine, mis avaldab edasist mõju massikäitumisele. **Vastandumine** (E1, E2, E3, E4) soodustab konfliktide teket ja aitab masse käivitada, mis väljendub eksperdi arvamus:

„/.../ kindlasti mingisuguse konflikti otsimine ehk sellise vastandumise /.../ teravaks ajamine on kindlasti see, /.../ millega saab /.../ mõjutada.“ (E1)

Mõjutava tegurina toodi esile ka **võimuesindajate käitumist** (E1, E3, E4, E5), mis võib avalduda reaktsioonina riiklike institutsioonide käitumisele ja käivitada massikäitumise protsesse. Selleks võib osutada võimuesindajate tavapärase korrarikkujate kinnipidamine massikogunemistel, mida meeleavaldajad loevad võimuesindajate provokatiivseks käitumiseks, aga ka võimuesindajate ebaproportsionaalne käitumine, mis võib tekkida näiteks provokatsioonide tagajärjel. Masside mõjutajaks ja käivitajaks võib olla ka tajutav **anonüümsus** (E1, E3, E4) ning sellega kaasnev võimu ja karistamatuse tunne. **Meedia, sotsiaalmeedia ja erinevate infokanalite roll** esineb (E2, E3, E4) massikäitumise mõjutaja ja käivitajana. See avaldub sotsiaalmeediagruppides toimivas, näiteks otseselt eskaleerimist tekitavate üleskutsetena või instruktaažina, aga ka **masside kaasamisena** (E1, E2, E4) ühise eesmärgi, sisemise valmisoleku või meelsuse abil. Masside käivitajatena esinesid ka **emotsioonid** (E1, E4), mis võivad olla positiivsed ja negatiivsed ning tulenevad

emotsionaalsetest sõnavõttudest, aga ka paanikast, hirmust või lootusetuse tundest. Lisaks **muud tegurid** (E1, E4, E5), näiteks mingi käivitav sündmus, materiaalsed hüved või vägivald.

Põhiseadusliku korra **ohu indikaatoritena** (E2, E3, E4, E5) võivad esineda eelnevad sagedased meeleavaldused, ründed ja küberründed sümbolitele ja riigiasutustele, varjatud kaupade ja isikute üle piiri liikumine, poliitilist mõjuvõimu omavate jõudude retoorika ning vägivalda kasutamise õigustamine, välisriigi vaenulikust mõjutustegevust tingitud suurenev ühiskonna lõhestatus ja rahulolematuse, ühiskonnast isoleerunud ja oma informatsioonitugude suurenevate gruppide suurenemine, tõusev organiseerituse tase, relvade ja relvastatud rühmituste suurenemine, tihedad usaldusväärsetel platvormidel toimuvad häälekad seisukohtade avaldused vägivalda kasutamise ning riigikorra muutmise vajadusest ja legitiimsete toetajate olemasolu. Mõjutamisega seotud põhiseaduslikku korda ohustavatest teguritest tõid eksperdid esile **meedia ja sotsiaalmeedia mõju** (E1, E2, E3, E4, E5), teravad arutelud, kiire informatsiooni jagamise ja gruppide tekkimise võimaluse ning üleskutsed relvade haaramiseks. Sotsiaalmeedia olulisust ilmestab eksperdi tsitaat:

„/.../ see ongi andnud uue dimensiooni üldse asjadele, et see võibki väga kiiresti muutuda väga kardinaalselt. /.../et kui sul on seal 10 000 jälgijaga mingi grupp ja sa ütled, et nüüd on mingi jama, /.../ kedagi vigastati. /.../ et siis sellised tegurid /.../ annavad küll märku, et nüüd võib asi kontrolli alt välja minna või tõsisemaks muutuda.“ (E4)

Samuti on tähtis roll **juhil ja arvamusiidritel** (E1, E2, E3, E5), kes võivad osutada rahvamasside mõjutajateks. Nendeks võivad osutada poliitikud või paljud teised ühiskonnas aktsepteeritud arvamusiidrid. Nimetati ka formaalsete ja mitteformaalsete mõjuvõimsate liidrite tekkimist, kes võivad esindada radikaalseid seisukohti ning luua sellest normi. Lisaks toodi välja üleskutsete tõsisust ning mitmesuguste liikumiste tekkimist, mida juhivad nähtavad ja mitted nähtavad vaimsed ideoloogid. Oht põhiseaduslikule korrale saab ekspertide hinnangul tekkida kriitilise massi inimeste olemasolul ehk oluline tegur on **rahvamassi suurus** (E1, E3, E4, E5), kes tunnetab oma suutlikkust seda teostada, eelduseks on piisav rahulolematute hulk ja toetusüsteem. Lisaks veel **koosolekute ja meeleavalduste paljusus** (E1, E3, E4) ning kogunemiste jada, mis aitab

luua ettevalmistavat õhkkonda ja kandepinda, ning sellega seoses ka otsesed ja kaudsed üleskutsed võitluseks (E2, E3, E5). Eksperti hinnangul:

„/.../ üks on kindlasti see, et nii-öelda selliste avalike koosolekute või kogunemiste jada /.../, et kui mitte ei ole üks, vaid juba /.../ pikemalt, tahetakse seda /.../õhkkonda luua, suuremat kandepinda saada, kui on seal erinevates kohtades korduvalt päevi, nädalaid kestvaid üleskutseid ja need lähevad järjest suuremaks /.../“ (E1)

Ühe tegurina toodi välja organiseeritud **relvade, laskemoona ja relvastatud rühmituste tekkimine** (E2, E4, E5) ning relvade kättesaadavus ja soetamise suurenemine. Massikäitumist mõjutavaks ja eskaleerivaks elemendiks võib osutada **võimuesindajate käitumine** (E1, E3, E5), liiga leebe või liiga jõuline sekkumine või sekkumata jätmine, korruptsioon ning võimuesindajate ebaselged ja vastandlikud seisukohad, aga ka mingi **varem toimunud sündmusest** põhjustatud (E2, E5) reaktsioon või eskalatsioon. Ekspertid tõid veel välja **gruppidega seoses** (E1, E5) gruppide tekkimise ja grupiga koos tegutsemise, kus võib olla tekkinud alternatiivne reaalsus või eneseõigustus ning usk, et tehtav on ainuõige, aga ka **narratiivid ja sümbolid** (E2, E5), **riiklike institutsioonide vastu usalduse kadumise** (E1, E2), mis võib tuleneda mingist sündmuste ahelast, diskrediteerimisest, dehumaniseerumisest või valitsuse kui probleemide süüdlase ning ühise vaenlasena määratlemisest. Mõjutatavusega seostuvad veel **üleskutsed võitluseks** (E2, E3, E5), eriti kui selline suhtumine on legitimeeritud ning seda väljendatakse häälekalt ja regulaarselt, mida iseloomustab eksperti arvamus:

„/.../ ja võib-olla ka teatud inimeste üleskutsed lõpuks hakata seda riiki pöörama /.../ need kõik sellised märgid“ (E3)

Aga ka **vägivaldsus** (E1, E5), mis võib tuleneda kas sotsiaalsest või muust taustast, näiteks vägivaldne, radikaalne või äärmuslik taust, ning **muud tegurid** (E1, E4, E5) nagu vihaga seotud emotsioonid, märterlus kui usk ainuõigesse tegevusse ja rahulolematusest või ühisest eesmärgist tulenev tegevus.

Kokkuvõtteks, ekspertintervjuudest ilmnes, et eksperdid hindavad olulisemateks masside mõjutatavusega seotud ning riigi julgeolekut ohustada võivateks teguriteks grupi identiteeti

ja sellest tulenevat grupikäitumist ning juhi kui eestvedaja rolli. Olulise tegurina hindasid eksperdid välisriikidest tulenevat mõju ja mõjutustegevust, mis Euroopas toimuva agressiivse sõjalise tegevuse tingimustes tõuseb esile veelgi tähtsama aspektina. Juhi, eestkõnelejate ning meedia rolli olulisus ilmes masside käivitajate ja põhiseaduslikku korda ohustavate teguritena. Massikäitumise eskaleerumist mõjutavad seega enim juhid, eestkõnelejad ja arvamusiidrid, märkimisväärne roll on ka meedial, vastandumisel, meeleavalduste paljususel ning relvadel ja relvastatud rühmitustel. Massikogunemisel võivad määravaks osutada kogunenud rahvamassi suurus, provokaatorite tegevus ja võimuesindajate käitumisest tulenev mõju.

2.4. Uuringutulemuste analüüs

Elanikkonna mõjutatavusega seonduvate ning julgeolekut ja põhiseaduslikku korda ohustava massikäitumiseni viivate peamiste latentse ohu indikaatorite uuringus ilmnese erinevaid tegureid. Peamiste latentse ohu indikaatorite väljaselgitamisel lähtun olulisuse põhimõttest, kus analüüsi on kaasatud kahest dokumendianalüüsist (neli või enam allikaviidet) ja ekspertintervjuudest (kolm ja enam allikaviidet) selgunud kõige olulisemad ning enim mõjutatavusega seostuvad tegurid. Eristan uuringus võimalikud riigi julgeolekut ohustavad ja põhiseadusliku korra ohustamisega seonduvad indikaatorid.

Esmalt selgitan uuringust selgunud demokraatliku meeleavalduse või protesti põhiseaduslikku korda ohustavaks tegevuseks ülemineku piiri. Kui lähtuda sellest, et põhiseaduslikku korda ohustab konstitutsiooniliste normide mittetunnustamine või nende süsteemne eiramine (see töö, lk 31) ja oht põhiseaduslikule korrale on seotud vägivaldse või terroristliku tegevusega (see töö, lk 22, 31-32) ning ErSS sätestab ohuks põhiseaduslikule korrale nii vägivallaga seotud surveaktsioonid – nagu Kapitooriumi rünnaku juhtumise –, kui ka vägivallaga seotud pikaajalised massilised korratudused – nagu Maidani rahutuste juhtumise (see töö, lk 31) –, siis saab mõlema puhul tuvastada meeleavalduste põhiseaduslikku korda ohustavaks muutumise. Oht realiseerub rünnakuks ainult Kapitooriumi juhtumise. Maidani juhtumise puhul tekib dilemma: kui protest toimus elanike põhiseaduslike õiguste taastamise nimel ja vägivaldsus tulenes võimuorganite vägivaldsusele vastamisest, siis asjaolusid arvestades võib olla küsitav, kas see juhtumise kvalifitseerub põhiseaduslikku korda ohustavaks.

Võimalik massikäitumisest tulenev oht riigi julgeolekule seondub mõjutatavuse aspektist juhtumite dokumendianalüüsil põhinevalt inimeste identiteedi, uskumuste ja juhile vastuvõtlikkusega, mis leidsid kinnitust ka ekspertide arvamustes. Ilmnes, et kuna sotsiaalset ja poliitilist tegevust saab rakendada juhul, kui see vastab aktsepteeritavatele sotsiaalsetele normidele, kus osutub oluliseks sotsiaalne identiteet, mida on aga võimalik kujundada (see töö, lk 27-28), siis on täheldatav sellel eesmärgil juhtide poolt teadlik uskumuste tekitamine ja grupinormide kujundamine. Juhile vastuvõtlikkus seostub teoorias ilmnenu juhi rolli olulisusega rahvamasside juhtimisel (see töö, lk 17), nendega manipuleerimisel ja poliitilistel eesmärkidel mobiliseerimisel (see töö, lk 16) ning emotsionaalse vastuvõtlikkusega apelleerimisel (see töö, lk 17), samuti grupikäitumises isikliku identiteedi võimaliku nihkumisega jagatud väärtustele (see töö, lk 17), kus juhust võib saada uskumuste kujundaja ja rahvahulkade mõjutaja.

Emotsioonid ja väärtused osutusid Maidani juhtumisel olulisteks, kuid Kapitooriumi juhtumisel ja ekspertide hinnangul väheolulisteks. Maidani rahutustega seostub teooria massikäitumisest kui kollektiivse tegevuse vormist, kus inimesed kogunevad rühmadesse ühiste väärtuste ja eesmärkide nimel tegutsemiseks (see töö, lk 11) ning kus emotsioon osutub oluliseks vaimseks aspektiks inimese käitumises (see töö, lk 24). Maidani rahutuste juhtumisel eristus Kapitooriumi rünnaku juhtumist ja ekspertintervjuudest ning seda saab nimetada emotsioonidel ja väärtustel põhinevaks sündmuseks, kus toimus organiseerumine ilma kindla juhi ja juhtimiseta, mis seostub teooriaga juhi rolli ebaolulisusest rahvamasside juhtimisel (see töö, lk 17). Juhtide ja arvamusiidrite rolli väheolulisus Maidani juhtumisel on selgitatav seal toimunud võitlusega ühiskonnas üldisemalt aktsepteeritud väärtuste nimel ja nendest kinnipidamise eest – sealhulgas põhiseaduslike õiguste tagamine, diskrimineerimise vaba ühiskond, vaba kodanikuühiskond, Euroopaga integreerumine (see töö, lk 35–36). Oluline on välja tuua emotsioonide ja väärtuste esile kerkimine kõigil kolmel juhul, kus erinevus ilmnes just tegurite olulisuses, millest võib järeldada, et mida suurem on emotsioonide ja väärtuste mõju, seda väiksemaks osutub juhile vastuvõtlikkuse mõju.

Mõjutatavuse võimalikkus ning keskkonnast ja inforuumist tulenev mõju esinesid oluliste teguritena ekspertide hinnangul, sealhulgas suhtluse sotsiaalne ja meediakeskkonna mõju, kus ka haridustase võib osutada mõjutavaks teguriks, mis ei ilmnenu aga dokumendianalüüsides. Ühe võimaliku mõjutatavuse elemendina töid eksperdid välja

alkoholi, mis on üks võimalusi massikäitumise mõjutamiseks. Alkohol võimaliku mõjutajana ei ilmnenu Maidani juhtumil ilmselt põhjusel, et alkoholist tuleneva mõju ja mõjutusvahendina kasutamise vältimiseks kehtis rahutuste alal kõigile rahutustel osalejatele täielik alkoholi keeld. Alkohol kui mõjutaja ei ilmnenu ka Kapitoliumi rünnaku uuringus, mis võib tuleneda riikide erinevustest, sealhulgas alkoholi tarbimise traditsioonidest massikogunemistel või mõnest muust tegurist, mille tuvastamine jääb välja selle töö fookusest.

Välisriikidest tulenev mõjutustegevus masside mõjutamise eeldusena tuli esile olulise tegurina ekspertide hinnangutes, esines aga vähemolulisena dokumendianalüüsides. Kapitoliumi rünnaku juhtumil puhul ilmnenu väheolulisus võib tuleneda asjaolust, et välisriikide mõjutustegevus on Ameerika Ühendriikide luurekogukonna poolt tuvastatud ja välja toodud valitsusasutuste koostatud aruannetes (K1, K2), kuid see avaldus ja kajastus vaid ühel juhul (K8) teistes dokumendianalüüsi dokumentides, mistõttu liigitub ka olulisuse kriteeriumidel põhinevalt vähemoluliseks. Uuringu fookusest jääb välja põhjuste väljaselgitamine, tõstatades siiski küsimuse, miks leidis välisriikide mõjutustegevus teistes dokumentides suhteliselt vähest kajastust. Maidani juhtumil dokumendianalüüsist ilmnenu Venemaa ebaõnnestunud püüde ideoloogiliste kampaaniate abil massikäitumist mõjutada, rahutusi ära hoida või nende mõju vähendada. Rahutuste toimumine, eskaleerumine ja ulatus demokraatia ning Euroopalike väärtuste kaitseks viitab mõjutustegevuse ebaõnnestumisele ja sellest tuleneva mõju väheolulisusele. Siinkohal tõuseb esile dokumendianalüüsi ja ekspertintervjuude kombineerimise vajalikkus ning uuringus rakendatud põhimõtte, kus indikaatorite välja töötamisel määratleb teguri olulisuse aspekt, et ta esineb olulisena vähemalt ühes dokumendianalüüsis või ekspertintervjuudes.

Juhtumite dokumendianalüüsist selgunud äärmusrühmituste ja eelneva protestikogemuse mõju olulisus seostub äärmusrühmituste kasvu trendiga, nende järjepideva mobiliseerumisega poliitiliselt äärmuslikuks võitluseks, aga ka demokraatliku elanikkonna kasvava valmisolekuga poliitiliselt äärmuslikuks massitegevuseks (see töö, lk 21) ja eelneva protestikogemuse soodustava mõjuga ebaseaduslikes protestides osalemiseks (see töö, lk 22), mis ei leidnud kinnitust ekspertide arvamustes. Seda ilmselt põhjusel, et eksperthinnangud põhinevad Eesti kogemusel, kus äärmusrühmituste tegevus ja olulisus on olnud pigem vähene ning üldine protestitegevuse aktiivsus suhteliselt madal.

Kapitooliumi rünnaku juhtumis osutusid masside mõjutamise eeldustena olulisteks juhi ning meedia ja sotsiaalmeedia mõju, mis esines ka ekspertide hinnangutes, kus juhi mõju seostub tema olulisusega grupidünaamika loomisel ja muutmisel (see töö, lk 17), rahvamasside juhtimisel oma identiteedi kehtestamise vajadusega (see töö, lk 18), aga ka juhi võimega veenda inimesi enda loodud visiooni elujõulisuses ja visiooni reaalsuseks muutmise vajaduses (see töö, lk 18). Sotsiaalmeedia mõju seostub seal tarbitavate uudiste ja ebaseadusliku protestikäitumise vahel ilmnunud seosega (see töö, lk 22). Kumbki teguritest ei esinenud olulisena aga Maidani rahutuste dokumendianalüüsis, mis seostub sotsiaalmeedia kui võimendava ja lihtsustava meelevaldustele kaasajana, kuid kus otsustavat tähtsust omasid siiski sotsiaalsed sidemed (see töö, lk 36), mis võib olla tingitud asjaolust, et aastatel 2013–2014 ei olnud sotsiaalmeedia mõjutamise eeldusena veel nii oluline. Ekspertidelt lisandusid kaasamise ja motiveerimise ning propaganda tegur, mis seostub rahvamassidega manipuleerimise soovi ja propaganda emotsioonidel põhinemise eeldusega (see töö, lk 16).

Masside käivitamise oluliste mõjutajatena esinesid mõlema juhtumi dokumendianalüüsis juhi ning meedia ja sotsiaalmeedia mõju, mida toetasid ka ekspertide arvamused. Juhi mõju seostub juhi karismaga, mille abil saab temast sümbolite looja ja rahva arvates tõhus juht, keda järgida (see töö, lk 13), juhi võimega ahvatluste ja retooriliste tehnikate ning lihtsate lausungite kordamise abil rahva meelsust kujundada (see töö, lk 16). Sotsiaalmeedia mõju seostub järjekindla madala intensiivsusega meedia mõju ja liidri rolli olulisusega masside meelevõlde sütitamisel ning hoidmisel (see töö, lk 26).

Aärmuslaste rolli olulisus dokumendianalüüsidest võib tuleneda Kapitooliumi rünnaku juhtumis erinevate äärmusrühmituste kasvutrendist, aga ka Trumpi presidentuuri ajal võimendust saanud äärmusrühmituste järjepidevast keskendumisest poliitiliselt äärmuslikule tegevusele ja võitluseks mobiliseerumisele (see töö, lk 33). Maidani rahutuste juhtumis saab seda selgitada paremäärmuslaste valmisolekuga vägivaldse vastupanu juhtimiseks (see töö, lk 37). Huvipakkuv on erinevate gruppide omavahelisest dünaamikast (see töö, lk 26-27) tuleneva mõju olulisus, mida ilmestab Maidani rahutustes osalenud paremäärmuslaste valmisolek vägivaldseks vastupanuks (see töö, lk 37), mis jäi esialgu realiseerimata masside kriitika ja toetuse puudumise tõttu. Seega tõuseb esile massikäitumises osalevate gruppide mõjutatavuse aspekt, mis võib osutada määravaks sündmuse eskaleerumisel ning selgitab Kapitooliumi rünnakule eelnenud erinevate

gruppide, näiteks paremäärmuslaste, vandenõuteoreetikute ja president Trumpi toetajate, aktiivset protestitegevust sotsiaalmeedias (see töö, lk 34) ning selle oodatavat eskaleerumist soodustavat mõju. Sellest tuleneb avatud lähtekoodiga andmete ja sellega seotud ohutoodete kasutamise (see töö, lk 40) vajalikkus ning nendel põhineva ohuhinnangu analüüsi olulisus ka mõjutatavusega seotud riigi julgeolekut ja põhiseaduslikku korda ohustava massikäitumise latentse ohu indikaatorite monitoorimisel.

Erinevate gruppide koosmõjust tulenev mõju ilmnes dokumendianalüüsides masse käivitava olulise tegurina, seostudes grupikäitumises isikliku identiteedi kaotusega, mis soodustab teadliku isiksuse kaotamist ning uutele ideedele avatuks ja vastuvõtlikuks muutumist (see töö, lk 12, 26), aga ka gruppide omavahelise dünaamikaga, kus osalejate sotsiaalse identiteedi muutumise tõttu võivad väiksemate vägivaldsete gruppide normatiivid saada suuremale osalejate grupile uueks käitumise normiks (see töö, lk 27). Riigi julgeolekut ohustava massikäitumise latentse ohu indikaatorina osutus erinevate gruppide koosmõjust tulenev mõju oluliseks, kuid ei leidnud kinnitust ekspertide arvamustes ilmselt põhjusel, et eksperdid ei pea tõenäoliseks Eestis selliste gruppide olemasolu või tekkimist, kes võiksid kujutada massikäitumise kontekstis ohtu riigi julgeolekule. Ekspertide arvamustes ei leidnud kinnitust ka konspiratsiooniteooriate ja valeyäidete ning poliitilise rahulolematuse mõju nii, et see ohustaks riigi julgeolekut selliselt, et ohu märgid juba eelnevalt ei avalduks.

Ekspertide hinnangul on oluline roll võimuesindajate käitumisel, mis seostub võimuesindajate kokkupuutest tekkida võiva eskalatsiooniga, kus meelevaldajatest võib moodustuda ühtne opositsiooniline grupp, muutes sellega nii grupipiire kui ka tegutsemist (see töö, lk 20-21), ning mille olulisus selgus Maidani rahutuste dokumendiuurings ilmnenuid võimuesindajatega kokkupuutest tulenevast olulisest mõjust. Ekspersedid lisasid veel provokaatorite, vastandumise, anonüümsuse ning üleskutsete ja sõnavõtude olulisuse ja mõju masside käivitamisel, mis seostub massikäitumisest tuleneva anonüümsusega, isikliku vastutuse vähenemisega ning sellest tuleneva ideedele vastuvõtlikkuse ja avatusega (see töö, lk 12).

Võimalik massikäitumisest tulenev oht riigi põhiseaduslikule korrale mõjutatavuse aspektist võib uuringu põhjal suure tõenäosusega olla seotud juhi või arvamuslimidrite mõjuga, mis leidis kinnitust ka ekspertide arvamustes. Äärmuslaste mõju ei ilmnenu

ekspertide hinnangutes, erinedes sellega juhtumite dokumendianalüüsides – seda ilmselt juba eelpool äärmuslusega seoses välja toodud põhjusel, samuti ilmneb erinevus põhiseadusliku korra teadlike ohustajate ja juhi kummardamisest (trumpism) tulenevast mõjust. Ekspertide arvamus kinnitas dokumendianalüüsis ilmnenu narratiivide mõju, mis seostub narratiivide mõju ja nende levitajate autoriteetsusega, kus määravaks saab narratiivide levitaja piisav autoriteetsus ja usaldusväarsus grupis (see töö, lk 18) ning protestide ulatusest ja levikust tulenevat mõju.

Kapitooliumi rünnaku juhtumit iseloomustab läbivalt juhi rolli olulisus, kelle mõju ja sellega kaasnev inimeste mõjutatavus ilmneb nii enne sündmust kui ka sündmuse käivitamisel ning eskaleerimisel. Juht osutus Kapitooliumi rünnaku juhtumise võtmeisikuks – tema roll oli tuvastatav karismat (see töö, lk 13), retoorikat ja ahvatlusi (see töö, lk 16) ära kasutades uue reaalsuse kujundajana (see töö, lk 18-19), uskumuste ja narratiivide loojana ning nende abil grupinormide kujundajana (see töö, lk 27) ning enda kultuse ja oma järgijatele uskumuse tekitajana, et jagab nendega sama maailmavaadet (see töö, lk 34), aga ka vandenõuteoreetikute ja äärmuslaste ühinemises, et nende abil oma eesmärgi saavutada, ning erinevate gruppide vägivaldseks rünnakuks organiseerumises. Teadlik sotsiaalse identiteedi loomine (see töö, lk 27), rahulolematuse tekitamine ning grupiliikmete selle versiooni ümber mobiliseerimine (see töö, lk 19) seostub grupi kuuluvate mõjukate inimeste võimalikeks konfliktide loojateks osutumisega (see töö, lk 18).

Juhi rolliga sarnaselt ilmneb olulisena ka äärmuslastega seotud mõju ja inimeste mõjutavus, kus toimus aktiivse mõjutustegevusega uute järgijate kaasamine enne sündmust ning masside rünnakule kaasamine. Kolmanda olulise mõjutamise ja mõjutatavusega seotud tegurina saab välja tuua meedia ja sotsiaalmeedia ning sellega kaasneva mõju.

Kapitooliumi rünnaku dokumendianalüüsis ei leidnud kinnitust populismi kui masse mobiliseeriva ja sotsiaalset lõhet normaliseeriva nähtuse roll (see töö, lk 35). Akadeemilised allikad käsitlevad populismi mõistet laiapindse julgeolekuohuna, mis kaasab mõjutatavusega seonduva uuringu kontekstis paljusid tegureid, nagu näiteks juhi mõju, kuid massikäitumist ei mõjuta populism kui nähtus, vaid inimesed – populistid, kes soovivad populistlike meetoditega massikäitumist mõjutada. Seega ei saa populism kui nähtus osutada uuringus otseselt massikäitumist mõjutavaks teguriks, kuid uuringus leidis

kinnitust Donald Trumpi kui populist (see töö, lk 35) tegevus protsesside mõjutaja, käivitaja ja eskaleerijana ning roll rahvamasside mobiliseerija ja mõjutajana.

Maidani rahutuste juhtumit iseloomustab erinevalt Kapitoolumi rünnaku juhtumist pigem väärtustel, emotsioonidel, uskumustel ja grupi identiteedil põhinev massikäitumine, kus juhi roll ja mõju suurenes ainult masside käivitamisel, täites samal ajal ka masside kontrollija rolli ning jäädes eskaleerumise etapis pigem tagasihoidlikuks. Äärmusrühmituste tekkimine ja roll esines ainsa olulise läbiva tegurina enne sündmust ning sündmuse käivitamisel ja eskaleerimisel. Maidani rahutuste juhtumist saab välja tuua sotsiaalmeedia rolli olulisuse sündmuse korralduslikust aspektist (see töö, lk 36), kuid rahutustele kaasamisel osutusid otsustavaks pigem usaldusisikute kutsed ja soovitusel. Seega kerkib väärtustel põhineva massikäitumise kontekstis vajadus pöörata tähelepanu grupisisesele mõjutatavusele, sest määravaks võib saada see, kelle argumente grupi sees usaldatakse ja millest lähtutakse (see töö, lk 18).

Ekspertide hinnangul esineb juhi, eestkõnelejate ja arvamussuundide mõju ning sellega kaasnev inimeste mõjutatavus läbivalt enne sündmusi ning sündmuste käivitamisel ja eskaleerimisel, sarnaselt Kapitoolumi rünnaku uuringu tulemusega. Teise olulise tegurina esineb meedia ja sotsiaalmeedia mõju, mis ühtib samuti Kapitoolumi rünnaku uuringu tulemusega. Välisriikidest tuleneva mõjutustegevuse mõju on ekspertide arvates üks võtmetegureid, eksperdi (E1) hinnangule tuginedes on oluline hinnata ka riikidevahelisest ning sõjast tingitud pingetest tulenevaid ohte, mõju ja mõjutustegevust. Ekspertihinnangute ja Kapitoolumi juhtumite uuringu tulemuste mõningane sarnasus võib tuleneda asjaolust, et eeldatav oht julgeolekule ja põhiseaduslikule korrale tuleneb mõlemal juhul pigem organiseeritud tegevusest, mis vajab juhtimist, kui iseeneslikust masside organiseerumisest, sotsiaalmeedial on aga oluline roll juhitava tegevuse toetamisel ja suunamisel. Parema ülevaate saamiseks lisan kokkuvõtte enim esinenud mõjutatavusega seostuvatest teguritest juhtumiuuringutes ja ekspertintervjuudes lisana (lisa 9).

Teoreetilistest põhiteesidest leidsid uuringus tõestust inimese teadliku isiksuse võimalik kadumine ning seeläbi uutele ideedele ja ettepanekutele tekkiv vastuvõtlikkus (see töö, lk 12) ja individuaalsuse peatumine kehalise kokkusurutuse mõjul (see töö, lk 13-14), mis ilmnis mõne Kapitoolumi rünnakus osaleja hilisemas kahetsuses ja häbitundes rünnakus osalemise üle. Samuti leidis kinnitust tees rahvahulkade ratsionaalsusest (see töö, lk 12),

sest dokumendianalüüsides ilmnes mõlema juhtumi puhul teadlik ja eesmärgistatud massikäitumine, kus Maidani rahutuste juhtumid leidis ka tõestust massikogunemistel tekkivast kehalis-anatoomilisest positiivsest mõjust protestidel osalemisel toimuv positiivne sotsiaalpsühholoogiline muundumine (see töö, lk 13). Mõlemas juhtumid leidis kinnitust ka poliitiline polariseerumine, radikaliseerumine ning sellega seostuv äärmusrühmituste arvu kasv ja äärmuslikuks poliitiliseks võitluseks mobiliseerumine (see töö, lk 33), eriti võimendus see Kapitooriumi rünnaku juhtumid. Kokkuvõtte teoreetiliste põhiteeside esinemisest uuringu tulemustes on esitatud lisana (lisa 10).

Uuringus leidsid tõestust juhi rolli määratlemises kaks vastandlikku lähenemist. Ühelt poolt leidis Maidani rahutuste uuringus kinnitust Borch-Jacobseni väide, et juht ei ole määrav element rahvahulkade juhtimisel (see töö, lk 17) ja teisalt Kapitooriumi rünnaku uuringus Reicheri vastupidine väide, et juht osutub mobiliseerijaks ning enda grupi identiteedi versiooni ja uue sotsiaalse reaalsuse loojaks (see töö, lk 18-19). Borch'i juhtide ajalooline rahva valitsemise soov ahvatluse ja retooriliste tehnikate abil leidis kinnitust, samuti rahvamassidega manipuleerimine ja poliitilistel eesmärkidel ära kasutamine (see töö, lk 16) ning Reicheri grupidünaamika võtmeküsimus selles osas, kelle häält inimesed kuulavad (see töö, lk 18). Le Boni lihtsate lausungite kordamisega rahva meelsuse vormimine (see töö, lk 16) ja Reicheri väide, et isiklik identiteet ja kontroll käitumise üle ei kao, vaid võib nihkuda sotsiaalsele identiteedile (see töö, lk 18), leidsid samuti kinnitust. Kokkuvõtlik tabel on esitatud lisana (lisa 11).

Massikäitumise prognoosimise mudelite kasutamine võib osutada problemaatiliseks, sest ükski neist ei osutu piisavalt laiapindseks ega kaasa kõiki uuringus tuvastatud tegureid. Maidani rahutustega sarnanevate sündmuste kitsamaks prognoosimiseks võib sobida uskumustel, grupinormidel, hoiakutel, veendumustel, sotsiaalsel identiteedil ja emotsioonidel põhinev normatiivse ühtlustamise mudel (Thomas *et al.*, 2009), sest Maidani rahutused baseerusid enim grupi identiteedil, uskumustel, emotsioonidel ja väärtustel (see töö, lk 57). Teistel juhtudel, nii Kapitooriumi rünnaku puhul kui ka ekspertintervjuudel põhinevalt, ei saa tuvastada mudelite elementide piisavat kattuvust uuringus ilmnunud teguritega.

Eelnevast lähtuvalt koostasid mõjutatavuse tulemusena ilmnevad julgeolekut ohustava massikäitumise peamised latentse ohu indikaatorid (lisa 15) ja põhiseaduslikku korda

ohustava massikäitumise peamised latentse ohu indikaatorid (lisa 16). Indikaatorid seostuvad mõjutatavusega, kuivõrd nad võivad osutada mõjutamise vahendiks, aga ka autonoomseks mõjutajaks, mille korral tulemus oleneb inimese vastuvõtlikkusest.

2.5. Järeldused ja ettepanekud

Annan järgnevalt ülevaate olulisematest massikäitumisega seotud teoreetilistest lähte-kohtadest ja massikäitumise mõjutatavuse uuringu tulemustest, seejärel esitan üldised ja sisulised tähelepanekud.

Teoreetilises osas selgus, et rahvamasside käitumist uurivatel koolkondadel ja teadlastel on erinevad, sageli ka vastandlikud vaated massikäitumise mõjutajatele. Vastandlikest lähenemisest tulenevalt nõustun pigem seisukohaga massikäitumise ratsionaalsusest, kus rahvahulki ei käsitleta loomult vägivaldsetena ja nende kogunemisi vaadeldakse eesmärgipärastena. Samuti, et kehalisest kontaktist tulenev mõju rahvamasside kogunemistel võib põhjustada individuaalsuse kahanemist ja suurendada vastuvõtlikkust mõjutustele. Nõustun seisukohtadega, mille järgi on juht massikäitumise kontekstis oluline ja määrav. Massikäitumist mõjutavad grupikäitumine ja -dünaamika, mis omakorda seostub inimeste väärtuste, uskumuste ja normidega. Küsitav on isiklike standardite – isikliku identiteedi ja väärtuste tugevuse või nõrkuse – aspekt, mis osutub määravaks, kas inimene hakkab samastama ennast grupi liikmetega sellisel määral, et loobub isiklikust identiteedist ja väärtustest, mis võib minu arvates osutada üheks massikäitumise eskaleerumise mõjutajaks. Isiklike väärtuste tugevuse ning mõjutatavusele vastuvõtlikkuse vahel esinevate seoste ja põhjuste välja selgitamine jääb välja töö fookusest, kuid võiks osutada üheks võimalikuks elemendiks massikäitumise prognoosimisel. Ilmnesid erinevad masside manipulatsiooni ja mõjutamisega seonduvad aspektid ning riigi julgeoleku kontekstis ohtlik suundumus demokraatliku elanikkonna kasvavast valmisolekust poliitiliselt äärmuslikuks massikäitumiseks.

Huvipakkuvaks abivahendiks prognoosimisel on juhtimise valdkonnas kasutatav 20-60-20-reegel, mille järgi 20% inimestest on alati vastavalt kas poolt või vastu ja 60% otsustes mõjutatavad ning selle rakendamise võimalikkus julgeolekusektoris rahvamasside juhtimisest tuleneva mõju prognoosimiseks massikäitumises. Selgus veel, et massikäitumise prognoosimiseks on loodud erinevaid mudeleid, millest minu hinnangul

ükski ei osutu uurimistöö kontekstis piisavalt laiapindseks – täielikult ja eraldiseisvalt kasutamiseks sobivaks, sest ei võimalda komplekselt kaasata uuringus tuvastatud indikaatoreid. Probleemiks võivad kujuneda ka mitmesugused piirangud mudelite praktiliseks kasutamiseks julgeolekusektoris. Selles uurimistöös vaadeldud mudelitest ei osutunud ükski piisavalt sobivaks, kuid see ei välista sobivate mudelite olemasolu, mistõttu võib kaaluda vajadust mudelite kaardistamiseks ja sihitud uuringu teostamiseks. Uuringus kinnitust leidnud teoreetiliste põhiteeside ülevaatlik kokkuvõte on esitatud lisadena (lisad 10 ja 11).

Teoreetilises osas selgusid riigi julgeoleku ja põhiseadusliku korraga seonduvad probleemsed aspektid: julgeoleku mõiste avamiseks puudub Eestis ühtselt määratletud ja aktsepteeritud definitsioon, põhiseaduslik kord on määratlemata õigusmõiste ja vajab sellest tulenevalt vastavalt kontekstile erinevat sisustamist ning Eesti õigusteoorias ei eristata konkreetsest ohust eraldi kategooriana nn latentset ehk potentsiaalset või varjatud ohtu. Selle töö kontekstis ei mõjuta eespool nimetatu uuringu tulemust, kuid võib vajada julgeolekusektori töö korralduslikust seisukohast edasist tähelepanu.

Juhtumite dokumendianalüüsis selgusid erinevad massikäitumist mõjutavad ja mõjutatavusega seotud tegurid, mis olid juhtumites osaliselt sarnased, kuid osaliselt vastandlikud ja erinevad. Juhi roll ja tema ümber koondumine osutus Kapitooriumi rünnaku juhtumise üheks olulisimaks teguriks. Ekspertide arvamustest ilmnis juhi tähtsuse erinev mõju sündmuse arengu eri etappides – mitte ainult massikäitumist eskaleeriva, vaid ka kontrollivana. Juhi võime sotsiaalset identiteeti kujundada ning teadlikult loodud uskumuste ja narratiivide abil massikäitumist mõjutada võib osutada üheks mõjutatavusest tulenevaks latentseks ohuks riigi julgeolekule ja põhiseaduslikule korrale. Uskumustel põhinevad väärtushinnangud ja muutunud arusaamad seadusekuulekusest võivad soodustada ebaseaduslikku käitumist, sealhulgas vägivaldseid rünnakuid, nagu näiteks Kapitooriumi rünnak, kus ründajatel oli uskumus oma õigustatud käitumisest ja teo seaduslikkusest. Väärtustel ja gruppidentiteedil põhinenud Maidani rahutustes ei omanud juhi roll olulist tähtsust ega mõju. Teoreetiliselt vastandlikud seisukohad juhi tähtsusest massikäitumises leidsid erinevates juhtumites tõestust, seega võib juhi roll olla erineva tähtsusega, kuid vajab massikäitumise mõjutatavuse kontekstis erilist tähelepanu, sest vastuvõtlikkus juhile, tema ideedele ja üleskutsetele võib avaldada massikäitumisele olulist mõju.

Meedia ja sotsiaalmeedia mõju ning seal toimuv mõjutustegevus on teine oluline tegur, mis oli esindatud mõlemas juhtumis ja ekspertintervjuudes. Meedia ja sotsiaalmeedia monitooring, monitooringu tulemused ja nende põhjal tehtavad prognoosid on vajalikud, et olla teadlik ohtude võimalikkusest ja ulatusest. Monitooringu ja prognooside vajalikkus ilmnas Kapitooriumi rünnakule eelnenud Ameerika Ühendriikide Aruandlusameti Föderaalametite aruandest, kus avatud lähtekoodiga andmetel põhinenud prognoosid ennustasid sündmuse võimalikku eskaleerumist vägivaldseks rünnakuks Kapitooriumile. Ilmselt alahinnati rahvamasside mõjutatavusest tulenevat võimalikku latentset ohtu ning arvati prognoositud eskalatsiooni võimalikkust vähetõenäoliseks, mis selgitaks ebapiisavat valmisolekut eskalatsiooniks ja võimetust rünnaku peatamiseks.

Välisriikide mõjutustegevus osutus kolmandaks oluliseks teguriks, mis esines läbivalt, kuid selle olulisus tõuseb eriti esile Eesti kontekstis ja ekspertintervjuudest tulenevalt. Juhtumite dokumendianalüüsi ja ekspertintervjuude mõjutatavusega seotud tegurite uuringus selgusid teatud erinevused Eesti kontekstis, mida Kapitooriumi rünnakus ja Maidani rahutuste juhtumites ei olnud võimalik tuvastada, mistõttu omavad ekspertintervjuude tulemused uuringu üldistes tulemustes olulist tähtsust. Selle töö fookusest jääb välja põhjuste väljaselgitamine, miks Ameerika Ühendriikide ametlikes aruannetes tõusis esile välisriikide mõjutustegevuse mõju, kuid see ei ilmnenu enamikus teistes dokumentides meediakajastustena, mis võiks olla üheks järgnevate uuringute teemaks. Eesti ekspertide hinnangul osutus välisriikide mõjutustegevus oluliseks teguriks, millega võib kaasneda mõjutatavusest tuleneva mõju suurenemine ka massikäitumise kontekstis, eriti, kui osa Eesti elanikest ei taju seda julgeolekuohuna.

Uuringus tuvastatud mõjutatavuse tulemusena ilmnevad riigi julgeolekut ja põhiseaduslikku korda ohustava massikäitumise peamised latentse ohu indikaatorid on osaliselt sarnased – näiteks juhi roll ning äärmusluse ja meedia osa, aga esineb ka erinevusi. Julgeolekut ohustavaid indikaatoreid (lisa 15) on tunduvalt rohkem (26), kui põhiseaduslikku korda ohustavaid (11), sest julgeolekut ohustavate massikäitumist mõjutavate tegurite hulka kuuluvad erinevalt põhiseaduslikku korda ohustavatest indikaatoritest (lisa 16) näiteks identiteedi, uskumuste, emotsioonide ja väärtustega seotud indikaatorid. Edasist uurimist vajab erinevate indikaatorite koosmõju.

Järeldustest tulenevalt teen järgmised ettepanekud.

- Teostada uuringud ja monitoorida riigi julgeolekuga seonduvaid elanikkonna väärtushinnanguid, sotsiaalset identiteeti, juhtidele ja narratiividele vastuvõtlikkust ning emotsionaalset seisundit, et mõista ja kaardistada muu hulgas näiteks inimeste seadusekuulekuse ja teiste mõistete sisustamist, mis toetavad praktikute võimekust erinevate uuringute interpreteerimisel ning mõjutatavusega seotud ohtude tuvastamisel.
- Selgitada välja elanikkonna teadlikkus välisriikide mõjutustegevusest, selle tuvastamisvõimalustest ja kaasnevatest ohtudest, et vähendada mõjutustegevusest tulenevat mõju ning planeerida tegevust teadlikkuse tõstmiseks. Täpsustada välisriigi mõiste sisustamist, milliseid riike tajutakse ohuna.
- Teostada uuring, et selgitada välja juhtimises edukat rakendamist leidnud 20-60-20-reegli (tabel 2) kasutusvõimalused julgeolekusektoris massikäitumisest tulenevate ohtude prognoosimiseks.
- Selgitada välja mudelite laiaulatuslikuma kaardistamise ja sellega kaasnevate edasiste uuringute vajadus ning võimalused.
- Kaasata praktikute töövahendina julgeoleku ohuennetuslikku analüütikasse magistritöös tuvastatud latentse ohu indikaatorid ja selle baasil välja töötatud praktiline töövahend praktikutele edasiseks arendamiseks, esitatud lisana (lisa 17).
- Töötada välja indikaatoritel põhinev mudel praktiliseks kasutamiseks ja rakendamiseks ohuennetuslikus analüütikas.

KOKKUVÕTE

Uurisin magistritöös, kuidas tuvastada massikäitumise kontekstis elanikkonna mõjustatavusest tulenevat latentset ehk potentsiaalset ohtu riigi julgeolekule ja põhiseaduslikule korrale.

Magistritöö **eesmärk** oli välja selgitada elanikkonna mõjutamise tulemusena ilmnevad peamised latentse ohu indikaatorid, mis võivad viia julgeolekut ja põhiseaduslikku korda ohustava massikäitumiseni. Eesmärgi saavutamiseks analüüsisin teoreetilisi allikaid masside mõjutatavusest ja ohtliku massikäitumise reaktiivsetest käivitajatest. Seejärel analüüsisin eraldi kahte juhtumit, Kapitoolumi rünnakut ja Maidani rahutusi ning viisin läbi Eesti ekspertidega ekspertintervjuud. Kvalitatiivse sisuanalüüsiga tuvastasin ebaseaduslikuks kulmineeruvale olukorrale eelnenud massikäitumise mõjutatavusega seonduvad tegurid ning töötasin välja teoreetilise baasi, kahe juhtumi ja ekspertintervjuude analüüsi sünteesil põhinevalt elanike mõjutatavuse tulemusena ilmnevad julgeolekut ja põhiseaduslikku korda ohustava massikäitumise peamised latentse ohu indikaatorid.

Eelkirjeldatud tegevuse tulemusel põhinevalt saab välja tuua järgmist.

- Juhil on oluline roll rahvamasside mõjutana, nii masside sotsiaalse identiteedi ja meelsuse kujundajana, uskumuste loojana kui ka massikäitumise käivitaja ning sündmuste eskaleerijana.
- Juhi kujundatud uskumustel põhinevad väärtushinnangud võivad osutada ohuks riigi julgeolekule ja põhiseaduslikule korrale, kui uskumus sisustab seadusekuulekuse mõiste näiteks vägivaldsete rünnakute õigusega demokraatlike institutsioonide vastu.
- Väärtustel ja grüpiidentiteedil põhinevate massikogunemiste korral on juhi mõju marginaalne ning protsesse käivitavad muud tegurid.
- Meedial ja sotsiaalmeedial on seoses mõjutatavusega oluline roll – narratiivide, uskumuste, ebatõdede, konspiratsiooniteooriate levitamisel, aga ka protestide ettevalmistamisel ja eskaleerimisel.
- Välisriikide mõjutustegevusest tulenev mõju tõuseb esile kõige enam Eesti kontekstis – ekspertide hinnangul on see peamine oht riigi põhiseaduslikule korrale.
- Ameerika Ühendriikide ametlikes aruannetes kajastunud välisriikide mõjutustegevuse mõju ilmneb teistes dokumentides vähe.

- Monitooringu ja sündmustega seotud prognooside tähtsus, ilmselt ka rahvamasside mõjutatavusest tuleneva võimaliku latentse ohtu alahindamine – ebapiisav ettevalmistus vaatamata prognoosile sündmuste võimalikust eskalatsioonist ja Kapitooriumi rünnakust.
- Massikäitumise prognoosimise mudelite kasutusvõimalused on piiratud.

Esitasin ettepanekud riigi julgeolekuga seonduvate elanikkonna väärtushinnangute, sotsiaalse identiteedi, vastuvõtlikkuse ning emotsionaalse seisundi uuringuteks ja seireks; elanikkonna välisriikidest tuleneva mõjutusteguvuse teadlikkuse välja selgitamiseks; 20-60-20-reegli julgeolekusektoris ohtude prognoosimiseks kasutamise võimaluste uurimiseks ning latentse ohu indikaatorite ja selle baasil välja töötatud praktilise töövahendi edasiseks arendamiseks ja kasutamiseks, aga ka indikaatoritel põhineva mudeli loomiseks.

Töös jäid uurimata seosed ja põhjused isiklike väärtuste tugevuse ja mõjutatavusele vastuvõtlikkuse vahel massikäitumises, kus teadmine aitaks paremini prognoosida ilma eelneva kavatsuseta massiga ühinevate inimeste osakaalu. Samuti jäi uurimata töös tuvastatud indikaatorite koosmõju, mis aitaks selgitada, kas mingite indikaatorite koosmõju võib teatud kombinatsioonis esinedes avaldada erinevat mõju ja põhjustada erinevaid tulemusi või mitte. Edasist uurimist vajab ka erinevate indikaatorite osakaal ja mõju, et luua praktiliseks kasutamiseks vajalik mõõdetavuse funktsioon. Välja selgitamata jäi, kas prognoosides kajastunud Kapitooriumi rünnaku vägivaldseks eskaleerumise võimaluse alahindamise üheks põhjuseks võis olla rahvamasside mõjutatavusest tuleneva võimaliku latentse ohu alahindamine või mitte, aga ka põhjused, miks leidis välisriikide mõjutustegevus kajastamist peamiselt ainult Kapitooriumi rünnaku ametlikes aruannetes ja mitte muudes dokumentides.

Välja töötatud indikaatorid ja neil baseeruv töövahend omavad praktilist väärtust ja on praktikutele kasulikud nende igapäevatöös. Samuti annavad need võimaluse loodud töövahendit vajadusele vastavalt edasi arendada. Edasist uurimist vajaksid eespool nimetud töös uurimata jäänud teemad. Järgmise etapina näen indikaatoritel põhineva mudeli väljatöötamist ja selle praktilist rakendamist ohuennetuslikus analüütikas.

SUMMARY

The Master's thesis *Influenceability of the population as a latent threat to national security and constitutional order in the context of mass behaviour* addresses the research problem of how to identify a latent or potential threat to national security and constitutional order through the influenceability of the population. The aim of the research is to identify the main indicators of latent threat that can lead to mass behaviour that threatens national security and constitutional order.

The theoretical framework of the thesis is based on the theoretical foundations of social psychology concerning influencing of the masses and the security threats associated with influenceability. The unpredictable nature of mass behaviour necessitates the call for research into and prediction of the security threats posed by mass behaviour, both in terms of influenceability and influencing activities.

The thesis is a qualitative empirical study using a multiple case study approach. I used desk research and semi-structured expert interviews as a data collection method. The analysis is based on 46 documents (including a range of voluminous reports) and expert interviews with experts with many years of professional experience. I used qualitative content analysis to analyse the content and targeted coding to interpret the materials.

Based on the analysis, I developed the main latent threat indicators that emerge as a result of influencing the population, which can lead to mass behaviour that threatens national security and constitutional order, and a practical tool that practitioners can use to assess the threat that mass behaviour can pose to national security and constitutional order.

Based on the results of the study, I provide six recommendations, which include conducting surveys and monitoring related to national security, proposals for identifying and predicting latent security threats arising from mass behaviour, and further use and development of the latent threat indicators and practical tool developed.

VIIDATUD ALLIKATE LOETELU

Allport, F.H., 1924. The Group Fallacy in Relation to Social Science. *American Journal of Sociology*, 29(6), pp. 688–706.

Anderson, K. B., 2022. The January 6 Insurrection: Historical and Global Contexts. *Critical Sociology*, 48(6), pp. 901–907.

Anderson, C. A. & Bushman, B. J., 2018. Media Violence and the General Aggression Model. *Journal of Social Issues*, 74(2), pp. 386–413.

Antonio, R. J., 2022. Democracy and Capitalism in the Interregnum: Trump's Failed Self-Coup and After. *Critical Sociology*, 48(6), 937–965.

Arold, U., 2021. *Põhjala ja Balti riikide psühholoogilise kaitse süsteemide kontseptuaalsed ja praktilised alused*. Magistritöö. Tallinn: Sisekaitseakadeemia.

Bart, J., 2022. List of possible crimes includes conspiracy, inciting insurrection. *USA Today*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&AuthType=ip,cookie,url,uid&db=a9h&AN=J0E239356151522&site=ehost-live> [Kasutatud 13.02.2023].

Baxter, P. & Jack, S., 2008. Qualitative Case Study Methodology: Study Design and Implementation for Novice Researchers. *Qualitative Report*, 13(4), pp. 544–559.

Belorusets, 2014. Documenting Maidan. *PROSTORY*, 8, pp. 1–59.

Bociurkiw, M., 2014. Maidan: Protest heart, crime scene and political stage. *CNN*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://edition.cnn.com/2014/03/28/opinion/ukraine-maidan-michael-bociurkiw/index.html> [Kasutatud 13.03.2023].

Bohdanova, T., 2014. Unexpected Revolution: The Role of Social Media in Ukraine's Euromaidan Uprising. *European View*, 13(1), pp. 133–142.

Borch, C., 2009. Body to Body: On the Political Anatomy of Crowds. *Sociological Theory*, 27(3), pp. 271–290.

Borch, C., 2013. Crowd theory and the management of crowds: A controversial relationship. *Current Sociology*, 61(5–6), pp. 584–601.

Borch-Jacobsen, M., 1988. *The Freudian Subject*. Stanford, CA: Stanford University Press.

Brewer, J. & Wollmann, H., 2011. Sociologists' offer to unravel the riots. *The Guardian*, 11. August. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.theguardian.com/uk/2011/aug/11/sociologists-offer-unravel-riots> [Kasutatud 21. 10. 2021].

Broadwater, L. & Haberman, M., 2022. Jan. 6 Panel Issues Final Report, Placing Blame for Capitol Riot on ‘One Man’. *The New York Times*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.nytimes.com/2022/12/22/us/politics/jan-6-committee-report.html?searchResultPosition=7> [Kasutatud 15.02.2023].

Broadwater, L. & Schmidt, M. S., 2022. Trump Urged Armed Supporters to Capitol, White House Aide Testifies. *The New York Times*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.nytimes.com/2022/06/28/us/politics/trump-meadows-jan-6-surprise-hearing.html> [Kasutatud 15.02.2023].

Bushman, B. J., 2016. Violent media and hostile appraisals: A meta-analytic review. *Aggressive Behavior*, 42(6), pp. 605–613.

Centre for Society Research, 2014. *The real face of Maidan: statistics from protests that changed the country*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.cslr.org.ua/en/28-lipnya-2014-the-real-face-of-maidan-statistics-from-protests-that-changed-the-country/> [Kasutatud 14.03.23].

Chupryna, O., 2021. Ukraine’s Euromaidan Revolution: A Final Breakaway from Russia. *Geopolitical Monitor*. [Võrgumaterjal] Leitav:

<https://www.geopoliticalmonitor.com/ukraines-euromaidan-revolution-a-final-breakaway-from-russia/> [Kasutatud 15.03.23].

Dias, E. & Healy, J., 2022. For Many Who Marched, Jan. 6 Was Only the Beginning. *The New York Times*. [Võrgumaterjal] Leitav: https://www.nytimes.com/2022/01/23/us/jan-6-attendees.html?action=click&pgtype=Article&state=default&module=styleIn-capitolmob&variant=show®ion=MAIN_CONTENT_1&block=storyline_top_links_re_circ [Kasutatud 15.02.2023].

Drury, J. & Reicher, S., 2000. Collective Action and Psychological Change: The emergence of newsocial identities. *British Journal of Social Psychology*, 39(4), pp. 579–604.

Drury, J. & Reicher, S., 2009. Collective psychological empowerment as a model of social change: Researching crowds and power. *Journal of Social Issues*, 65(4), pp. 707–725.

Duignan, B., 2023. January 6 U.S. Capitol attack. *Encyclopedia Britannica*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.britannica.com/event/January-6-U-S-Capitol-attack> [Kasutatud 21.02.2023]

Eesti julgeolekupoliitika alused (2023) RT III, 28.02.2023, 3.

Eesti Keele Instituut, 2009. Julgeolek. Rmt: Eesti keele seletav sõnaraamat, [Võrgumaterjal]. Leitav: <https://www.eki.ee/dict/ekss/index.cgi?Q=julgeolek&F=M> [Kasutatud 10.01.2023].

Eesti Keele Instituut, 2018. Julgeolek. Rmt: Eesti õigekeelsussõnaraamat, [Võrgumaterjal]. Leitav: <https://eki.ee/dict/qs/index.cgi?Q=julgeolek&F=M> [Kasutatud 10.01.2023].

Eesti Keele Instituut, 2022. Julgeolek. Rmt: Militerm, [Võrgumaterjal]. Leitav: <https://sonaveeb.ee/search/unif/dlall/mil/julgeolek/1> [Kasutatud 10.01.2023].

Eesti Keele Instituut, 2009. Mõjutatavus. Rmt: Eesti keele seletav sõnaraamat, [Võrgumaterjal]. Leitav: <http://eki.ee/dict/ekss/index.cgi?Q=mõjutatavus> [Kasutatud 21.10.2021].

Eesti Keele Instituut, 2009. Rahvahulk. Rmt: Eesti keele seletav sõnaraamat, [Võrgumaterjal]. Leitav: <https://eki.ee/dict/ekss/index.cgi?Q=rahvahulk&F=M> [Kasutatud 10.01.2023].

Eesti Keele Instituut, 2009. Rahvamass. Rmt: Eesti keele seletav sõnaraamat, [Võrgumaterjal]. Leitav: <https://eki.ee/dict/ekss/index.cgi?Q=rahvamass> [Kasutatud 10.01.2023].

Eesti Vabariigi Põhiseadus, kommenteeritud väljaanne (2020) RT I, 15.05.2015, 2.

Elledge, K., 2015. Research Report: Ukraine: Dissident Capabilities in the Cyber Age. *Center for Strategic Intelligence Research National Intelligence University*. [Võrgumaterjal] Leitav: https://niu.edu/research/Research_Report_Oct2015_Elledge.pdf [Kasutatud 14.03.2023].

Erakorralise seisukorra seadus (1996) RT I, 14.03.2023, 24.

Ezzy, D., 2002. *Qualitative Analysis*. 1 ed. London: Routledge.

Feuer, A., 2022. Proud Boys Trial Is Set to Open, Focusing on Role in Jan. 6 Violence. *New York Times*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.nytimes.com/2022/12/18/us/politics/proud-boys-trial-jan-6-capitol-attack.html> [Kasutatud 13.02.2023].

Feuer, A., Broadwater, L., Haberman, M., Benner, K. & Schmidt, M. S., 2022. Jan. 6: The Story So Far. *The New York Times*. [Võrgumaterjal] Leitav: https://www.nytimes.com/interactive/2022/us/politics/jan-6-timeline.html?action=click&pgtype=Article&state=default&module=stylen-capitol-mob&variant=show®ion=MAIN_CONTENT_1&block=storyline_top_links_recirc [Kasutatud 13.02.2023].

Feuer, A., Broadwater, L. & Haberman, M., 2022. Justice Dept. Investigation of Jan. 6 Confronts Sprawling Cast of Characters. *The New York Times*. [Võrgumaterjal] Leitav:

<https://www.nytimes.com/2022/04/05/us/politics/trump-allies-january-6.html> [Kasutatud 13.02.2023].

Feuer, A., & Montague, Z., 2023. Prosecutors Open Arguments Against Proud Boys in Sedition Trial. *New York Times*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.nytimes.com/2023/01/12/us/politics/proud-boys-trial-opening.html> [Kasutatud 13.02.2023].

Flick, U., 2009. *An Introduction to Qualitative Research Fourth Edition*. London: SAGE Publications.

Gumuchian, M.-L., 2013. Ukraine protests grow as president responds. *CNN*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://edition.cnn.com/2013/12/02/world/europe/ukraine-protests/index.html> [Kasutatud 13.03.2023].

Hanley, S. L., 2013. Ukraine: Provoking the Euromaidan. *University College London*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://blogs.ucl.ac.uk/ssees/2013/12/03/ukraine-provoking-the-euromaidan/> [Kasutatud 13.03.2023].

Ibrahim, Y. & Hassan, R., 2017. A revolutionary crowd model: Implemented to contrast oscillating to consistent media influence on crowd behavior. *Simulation*, 93(11), pp. 951–971.

Inguanzo, I., Mateos, A., & Gil de Zúñiga, H., 2022. Why Do People Engage in Unlawful Political Protest? Examining the Role of Authoritarianism in Illegal Protest Behavior. *American Politics Research*, 50(3), pp. 428–440.

Ishchenko, V., 2014. Maidan, the Right-Wing and Violence in Protest Events Analysis. *Lefteast*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://lefteast.org/maidan-the-right-wing-and-violence-in-protest-events-analysis/> [Kasutatud 14.03.2023].

Ishchenko, V., 2016. The Ukrainian Left during and after the Maidan Protests. *Center for Social and Labor Research*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.cslr.org.ua/en/the-ukrainian-left-during-and-after-the-maidan-protests-2/> [Kasutatud 13.03.2023].

Ishchenko, V., 2020. Insufficiently diverse: The problem of nonviolent leverage and radicalization of Ukraine's Maidan uprising, 2013–2014. *Journal of Eurasian Studies*, 11(2), pp. 201–215.

Jacobsen, K., 2014. Ukraine's far-right: Popular or propaganda?. *Aljazeera*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.aljazeera.com/features/2014/5/20/ukraines-far-right-popular-or-propaganda> [Kasutatud 14.03.2023].

Jaworski, P. & Pitera, M., 2015. The 20-60-20 rule. *Discrete and Continuous Dynamical Systems - Series B*, 21(4), pp. 1-16.

J. M., L. K., E. Š. ja H. T. süüdistuses KrK § 76¹ järgi (2000) 3-1-1-62-00.

Julgeolekuasutuste seadus (2000), RT I, 14.03.2023, 25.

Jäätma, J., 2015. *Ohutõrjeõigus politsei- ja korraldusõiguses: kooskõla põhiseadusega*. Doktoritöö, Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Jäätma, J., 2020. Julgeoleku mõiste. *Juridica*, 2, lk 71–78.

Kaljula, D., 2015. *Sümbolite kasutamine massiliste korralduste õhutamisel Eestis 2007.aasta aprillirahutuste näitel*. Magistritöö, Tallinn: Sisekaitseakadeemia.

Khromeychuk, 2016. Negotiating Protest Spaces on the Maidan: a Gender Perspective. *Journal of Soviet and Post-Soviet Politics and Society*, 2(1), pp. 9–47.

Korralduseseadus (2014) RT I, 14.03.2023, 28.

Krushelnycky, A., 2013. The Fight for the Maidan. *Foreign Policy*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://foreignpolicy.com/2013/12/13/the-fight-for-the-maidan/> [Kasutatud 20.02.2023].

Kuksenok, K., 2014. Hope, Lies and the Internet: Social Media in Ukraine's Maidan movement. *CMDS Working Paper 2014(2)*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://cmds.ceu.edu/sites/cmcs.ceu.hu/files/attachment/article/689/hopeliesandtheinternet.pdf> 14.03.23 [Kasutatud 14.03.2023].

Kvit, S., 2014. The Ideology of the Euromaidan. *Contemporary Ukraine: A case of Euromaidan. SHCS Journal Contemporary Ukraine: A case of Euromaidan*, 1(1), pp. 27–39.

Kvit, S., 2014. What the Ukrainian protests mean. *University World News*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.universityworldnews.com/post.php?story=20140108164131129> [Kasutatud 15.03.2023].

Kyiv International Institute of Sociology, 2013. *Maidan-2013*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.kiis.com.ua/?lang=eng&cat=reports&id=216&page=11> [Kasutatud 14.03.23].

Kydd, A. H., 2021. Decline, radicalization and the attack on the US Capitol. *Violence: An International Journal*, 2(1), pp. 3–23.

Laaring, M., 2015. *Eesti korraaitseõigus ohuennetusõigusena*. Doktoritöö. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Laclau, E. 2005. *On Populist Reason*. London & New York: Verso.

La Macchia, S. T. & Louis, W. R., 2016. Crowd Behaviour and Collective Action. In: McKeown, S., Haji, R. & Ferguson, N. ed. *Peace Psychology Book Series: Understanding Peace and Conflict Through Social Identity Theory Contemporary Global Perspectives* Switzerland: Springer Cham, pp. 89–104.

Le Bon, G., 1936. *Hulkade psühholoogia*. Tartu: Noor-Eesti Kirjastus.

Le Bon, G., 2002. *The Crowd: A Study of the Popular Mind*. New York: Dover Publications.

Lepore, J., 2023. What the January 6th Report is missing. *The New Yorker*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.newyorker.com/magazine/2023/01/16/what-the-january-6th-report-is-missing> [Kasutatud 20.02.2023].

Löfflmann, G., 2022. 'Enemies of the people': Donald Trump and the security imaginary of America First. *The British Journal of Politics and International Relations*, 24(3), pp. 543–560.

Marnot, D., 2022. *Erinevad arusaamad terminitest siseturvalisus, sisejulgeolek ja sisekaitse*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://digiriul.sisekaitse.ee/bitstream/handle/123456789/2870/Erinevad%20arusaamad%20terminitest%20siseturvalisus%2C%20sisejulgeolek%20ja%20sisekaitse.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [Kasutatud 10.01.2023].

Milligan, S., 2022. Trump's Inaction Becomes Focus of Jan. 6 Committee. *U.S. News & World Report*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.usnews.com/news/the-report/articles/2022-07-22/trumps-inaction-becomes-focus-of-jan-6-committee> [Kasutatud 13.02.2023].

Mcphail, C., 1991. The Myth of the Madding Crowd. *Social Forces*, 71(1).

Munn, L., 2021. More than a mob: Parler as preparatory media for the Capitol storming. *First Monday*, 26 (3). [Võrgumaterjal] Leitav: <https://firstmonday.org/ojs/index.php/fm/article/view/11574/10077> [Kasutatud 21.02.2023].

Narits, T., 2015. *Psühholoogiline kaitse Eesti julgeolekupoliitika kujundajate käsitluses*. Magistritöö. Tallinn: Sisekaitseakadeemia.

Onuch, O., 2014. Social networks and social media in Ukrainian “Euromaidan” protests. *The Washington Post*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.washingtonpost.com/news/monkey-cage/wp/2014/01/02/social-networks-and-social-media-in-ukrainian-euromaidan-protests-2/> [Kasutatud 15.03.2023].

Open Dialogue Foundation, 2014. *Report on Euromaidan*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://en.odfoundation.eu/a/1356,report-on-euromaidan/> [Kasutatud 14.03.2023].

Open Society Foundations, 2019. *Understanding Ukraine’s Euromaidan Protests*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.opensocietyfoundations.org/explainers/understanding-ukraines-euromaidan-protests> [Kasutatud 14.03.23].

Papelis, Y., Kady, R., Bair, L. & Weisel, E. 2017. Modeling of human behavior in crowds using a cognitive feedback approach. *SIMULATION*, 93(7), pp. 567–578.

Puusalu, J. & Marnot, D., 2021. *Elanikkonnaküsitluse „Eesti elanike suhtumine isiklike andmete privaatsusesse ja turvalisusesse“*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://digiriidul.sisekaitse.ee/bitstream/handle/123456789/2846/AndmetePrivaatsus2021.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [Kasutatud 01.01.2022].

Razom, 2023. *Ukraine and the Maidan*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://static.razomforukraine.org/wp-content/uploads/2017/01/1.-Ukraine-and-the-Maidan.pdf> [Kasutatud 14.03.2023].

Reicher, S., 2017. “‘La beauté est dans la rue’”: Four reasons (or perhaps five) to study crowds’. *Group Processes & Intergroup Relations*, 20(5), pp. 593–605.

Reicher, S., Spears, R. & T. Postmes, T., 1995. A Social Identity Model of Deindividuation Phenomena. *European Review of Social Psychology*, 6(1), pp. 161-198.

Reznik, O., 2016. From the Orange Revolution to the Revolution of Dignity: Dynamics of the Protest Actions in Ukraine. *East European Politics and Societies*, 30(4), pp. 750–765.

Rich, B., 2021. Political extremism, conflict identities and the search for ontological security in contemporary established democracies. *Academia Letters*, pp. 1-6.

Riigikantselei, 2023. *Riigikaitse arengukava 2022-2031*. [Võrgumaterjal]. Leitav: <https://riigikantselei.ee/el-poliitika-julgeolek-ja-riigikaitse/julgeoleku-ja-riigikaitse-koordineerimine/riigikaitse-lai> [Kasutatud 06.05.2023].

Ritchie, J., 2013. The Applications of Qualitative Methods to Social Research. In: Maruster, L. ed. *Qualitative research methods*. London: Sage, pp. 26–48.

Rozenshtein, J., 2017. Oral History in Real Time: The Maidan Revolution. *The Foreign Service Journal*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://afsa.org/oral-history-real-time-maidan-revolution> 14.03.23 [Kasutatud 14.03.2023].

Saifi, L., Boubetra, A. & Nouioua F. 2016. An approach for emotions and behavior modeling in a crowd in the presence of rare events. *Adaptive Behavior*, 24(6), pp. 428–445.

Sazonov, V., Koort, E., Heinsoo, P. & Paas, K., 2020. *Sisejulgeoleku hübriidohtude tutvustamine*. [Võrgumaterjal] Leitav: https://digiriidul.sisekaitse.ee/bitstream/handle/123456789/2423/2020%2001%20Sisejulgeoleku%20hübriidohtude%20tutvustamine%20A4_web.pdf?sequence=1&isAllowed=y [Kasutatud 10.10.2021].

Saunders, B., Sim, J., Kingstone, T., Baker, S., Waterfield, J., Bartlam, B., Burroughs, H., & Jinks, C., 2018. Saturation in qualitative research: exploring its conceptualization and operationalization. *Quality & quantity*, 52(4), pp. 1893–1907.

Shekhovtsov, A., 2015. Patriot of Ukraine and Maidan. *The Interpreter*. [Võrgumaterjal] Leitav: https://www.interpretermag.com/a-comment-on-the-involvement-of-the-patriot-of-ukraine-in-the-ukrainian-revolution/?utm_source=rss&utm_medium=rss&utm_campaign=a-comment-on-the-involvement-of-the-patriot-of-ukraine-in-the-ukrainian-revolution [Kasutatud 14.03.2023].

Shveda, Y. & Park, J. H., 2016. Ukraine's revolution of dignity: The dynamics of Euromaidan. *Journal of Eurasian Studies*, 7(1), pp. 85–91.

Sidis, B., 1895. A Study of the Mob. *Atlantic Monthly*, 75(448). [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.sidis.net/mob.pdf> [Kasutatud 10.01.2023].

Siseministeerium, 2023. *Eesti siseturvalisuse arengukava 2020-2030*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.siseministeerium.ee/stak2030> [Kasutatud 21.02.2023].

Snyder, T. & Zhurzhenko, T., 2014. Diaries and memoirs of the Maidan. *Eurozine*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.eurozine.com/diaries-and-memoirs-of-the-maidan/> [Kasutatud 14.03.2023].

Sobolieva, A., 2023. EuroMaidan Revolution. *The Kyiv Independent*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://kyivindependent.com/explaining-ukraine/euro-maidan-revolution> 14.03.23 [Kasutatud 14.03.2023].

Szpunar, P. M., 2021. Memory politics in the future tense: Exceptionalism, race, and insurrection in America. *Memory Studies*, 14(6), pp. 1272–1284.

Stelmakh, I. & Balmforth, T., 2014. Ukraine's Maidan protests - one year on. *The Guardian*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.theguardian.com/world/2014/nov/21/-sp-ukraine-maidan-protest-kiev> [Kasutatud 10.03.2023].

Stepnisky, J., 2020. Staging Atmosphere on the Ukrainian Maidan. *Space and Culture*, 23(2), pp. 80–97.

Stern, D., 2014. Ukraine's revolution and the far right. *BBC News*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.bbc.com/news/world-europe-26468720> 14.03.23 [Kasutatud 14.03.2023].

Stott, C., & Drury, J., 2000. Crowds, context and identity: Dynamic categorization processes in the “poll tax riot.” *Human Relations*, 53(2), pp. 247–273.

Zakrzewski, C., Lima, C. & Drew Harwell, D., 2023. What the Jan. 6 probe found out about social media, but didn't report. *The Washington Post*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.washingtonpost.com/technology/2023/01/17/jan6-committee-report-social-media/> [Kasutatud 10.02.2023].

Teddlie, C. & Yu, F., 2007. Mixed methods sampling. *Journal of Mixed Methods Research*, 1(1), pp. 77–100.

Templeton, A., Drury, J. & Philippides, A., 2015. From Mindless Masses to Small Groups: Conceptualizing Collective Behavior in Crowd Modeling. *Review of General Psychology*, 19(3), pp. 215–229.

Thomas, E. F., McGarty, C. & Mavor, K. I., 2009. Aligning Identities, Emotions, and Beliefs to Create Commitment to Sustainable Social and Political Action. *Personality and Social Psychology Review*, 13(3), pp. 194–218.

Tyushka, A., 2014. A liberationist constitution? Maidan's revolutionary agenda and challenges for constitutional reform in Ukraine. *European View*, 13(1), pp. 21–28.

UNHCR, 2016. *Ukraine: Information on the Right Sector, including affiliated groups and activities; involvement in eastern Ukraine; relations with authorities (2013-July 2016)*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.refworld.org/docid/57b6d7424.html> [Kasutatud 14.03.2023].

U.S. Government Accountability Office, 2022. *Capitol Attack: Federal Agencies' Use of Open Source Data and Related Threat Products Prior to January 6, 2021*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.gao.gov/products/gao-22-105963> [Kasutatud 12.02.2023].

U.S. Government Publishing Office Washington, 2022. *Final Report From the Jan. 6 Committee, Dec. 22, 2022*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.nytimes.com/interactive/2022/12/23/us/january-6-committee-final-report.html> [Kasutatud 12.02.2023].

U.S States Senat, 2022. *Examining The U.S. Capitol Attack: A Review of the Security, Planning, and Response Failures on January 6*. [Võrgumaterjal] Leitav: https://www.hsgac.senate.gov/wp-content/uploads/imo/media/doc/HSGAC&RulesReport_ExaminingU.S.CapitolAttack_20ExecutiveSummary.pdf [Kasutatud 12.02.2023].

van Stekelenburg, J., & Klandermans, B., 2013. The social psychology of protest. *Current Sociology*, 61(5–6), pp. 886–905.

Virks, K. & Sinisalu, A., 2020. Vaenuliku mõjutustegevuse piiramine meedia- ja sideteenuste korraldamisel. *Juridica* 2020(2), pp. 90–101.

Välismaalaste seaduse § 12 lg 4 p 10 ja § 12 lg 5 osaline kehtetuks tunnistamise otsus (2001) 3-4-1-2-01.

Wojczewski, T., 2020. ‘Enemies of the people’: Populism and the politics of (in)security. *European Journal of International Security*, 5(1), pp. 5–24.

Wu, N. & Cheney, K., 2022. Extremists at the vanguard of a siege: The Jan. 6 panel's last word. *Politico*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.politico.com/news/2022/12/22/jan-6-committee-releases-full-final-report-on-capitol-attack-00075380> [Kasutatud 12.02.2023].

Wynnyckyj, M., 2014. Response to Washington Post article by Keith Darden and Lucan Way. *Euromaidan PR*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://euromaidanpr.wordpress.com/2014/02/15/response-to-washington-post-article-by-keith-darden-and-lucan-way-2/> [Kasutatud 15.03.2023].

Yin, R., 2003. *Case study Research: Design and methods*. 3rd ed. London: Sage Publications Thousand Oaks.

TABELITE JA JOONISTE LOETELU

Tabel 1. Massikäitumise teoreetilised põhiteesid (autori koostatud)	lk 15
Tabel 2. Masside juhtimise ja juhi rolliga seotud põhiteesid (autori koostatud)	lk 20
Tabel 3. Mudelid massikäitumise prognoosimiseks (autori koostatud)	lk 28
Joonis 1. Graafiliselt esitatud kooditabel, Kapitooriumi rünnaku massikäitumise mõjutajad (autori koostatud)	lk 44
Joonis 2. Graafiliselt esitatud kooditabel, Kapitooriumi rünnaku masside mõjutamise eeldused (autori koostatud)	lk 48
Joonis 3. Graafiliselt esitatud kooditabel, Kapitooriumi rünnaku masside käivitajad (autori koostatud)	lk 49
Joonis 4. Graafiliselt esitatud kooditabel, Kapitooriumi rünnaku põhiseaduslikku korda ohustavad tegurid (autori koostatud)	lk 50
Joonis 5. Graafiliselt esitatud kooditabel, Kapitooriumi rünnaku olulisemad massikäitumise tegurid (autori koostatud)	lk 51
Joonis 6. Graafiliselt esitatud kooditabel, Maidani rahutuste massikäitumise mõjutajad (autori koostatud)	lk 53
Joonis 7. Graafiliselt esitatud kooditabel, Maidani rahutuste massikäitumise mõjutamise eeldused (autori koostatud)	lk 54
Joonis 8. Graafiliselt esitatud kooditabel, Maidani rahutuste masside käivitajad (autori koostatud)	lk 56
Joonis 9. Graafiliselt esitatud kooditabel, Maidani rahutuste eskaleerumise tegurid (autori koostatud)	lk 57
Joonis 10. Graafiliselt esitatud kooditabel, Maidani rahutuste enim esinenud massikäitumise tegurid (autori koostatud)	lk 58

LISADE LOETELU

Lisa 1. Kapitoolumi rünnak, dokumendianalüüsis kasutatud allikate loetelu ja arvulised koodid (autori koostatud)	lk 96
Lisa 2. Kvalitatiivse dokumendianalüüsi Kapitoolumi rünnaku kategooriad ja koodid (autori koostatud)	lk 98
Lisa 3. Maidani rahutused, dokumendianalüüsi kasutatud allikate loetelu ja arvulised koodid (autori koostatud)	lk 100
Lisa 4. Kvalitatiivse dokumendianalüüsi Maidani rahutuste kategooriad ja koodid (autori koostatud)	lk 102
Lisa 5. Ekspertintervjuu küsimused	lk 103
Lisa 6. Uurimisküsimuste seos intervjuu küsimustega (autori koostatud)	lk 104
Lisa 7. Intervjueeritavad (autori koostatud)	lk 105
Lisa 8. Ekspertintervjuude kategooriad ja koodid (autori koostatud)	lk 106
Lisa 9. Kokkuvõtte enim esinenud mõjutatavusega seonduvatest teguritest juhtumiuuringutest ja ekspertintervjuudest (autori koostatud)	lk 108
Lisa 10. Teoreetiliste põhiteeside esinemine uuringu tulemustes (autori koostatud)	lk 110
Lisa 11. Teoreetiliste rahvamasside juhtimisega seonduvate põhiteeside esinemine uuringu tulemustes (autori koostatud)	lk 111
Lisa 12 Kvalitatiivse dokumendianalüüsi kodeerimisjuhend, Kapitoolumi rünnak (autori koostatud)	lk 112
Lisa 13. Kvalitatiivse dokumendianalüüsi kodeerimisjuhend, Maidani rahutused (autori koostatud)	lk 114
Lisa 14. Kvalitatiivse dokumendianalüüsi kodeerimisjuhend, ekspertintervjuud (autori koostatud)	lk 116
Lisa 15. Mõjutatavuse tulemusena ilmnevad julgeolekut ohustava massikäitumise peamised latentse ohu indikaatorid (autori koostatud)	lk 118
Lisa 16. Mõjutatavuse tulemusena ilmnevad põhiseaduslikku korda ohustava massikäitumise peamised latentse ohu indikaatorid (autori koostatud)	lk 118
Lisa 17. Mõjutavuse tulemusena ilmnevate riigi julgeolekut ja põhiseaduslikku korda ohustava massikäitumise latentse ohu indikaatorite baasil välja töötatud praktiline töövahend (autori koostatud)	lk 120

LISAD

Lisa 1. Kapitoolumi rünnak, dokumendianalüüsis kasutatud allikate loetelu ja arvulised koodid (autori koostatud)

Kood	Pealkiri	Väljaandja
K1	Final Report From the Jan. 6 Committee, Dec. 22, 2022.	U.S. Government Publishing Office Washington, 2022.
K2	Capitol Attack: Federal Agencies' Use of Open Source Data and Related Threat Products Prior to January 6, 2021.	U.S. Government Accountability Office, 2022.
K3	Examining The U.S. Capitol Attac: A Review of the Security, Planning, and Response Failures on January 6.	U.S States Senat, 2022.
K4	January 6 U.S. Capitol attack	Encyclopedia Britannica, 2023.
K5	More than a mob: Parler as preparatory media for the Capitol storming	First Monday, 2021.
K6	Extremists at the vanguard of a siege: The Jan. 6 panel's last word	Politico, 2022.
K7	What the January 6th Report is missing	The New Yorker, 2023.
K8	Jan. 6 Panel Issues Final Report, Placing Blame for Capitol Riot on 'One Man'	The New York Times, 2022.
K9	Trump Urged Armed Supporters to Capitol, White House Aide Testifies	The New York Times, 2022.
K10	For Many Who Marched, Jan. 6 Was Only the Beginning	The New York Times, 2022.
K11	Proud Boys Trial Is Set to Open, Focusing on Role in Jan. 6 Violence	The New York Times, 2022.
K12	Justice Dept. Investigation of Jan. 6 Confronts Sprawling Cast of Characters	The New York Times, 2022.
K13	Prosecutors Open Arguments Against Proud Boys in Sedition Trial	The New York Times, 2022.
K14	Jan. 6: The Story So Far	The New York Times, 2022.
K15	What the Jan. 6 probe found out about social media, but didn't report	The Washington Post, 2023.
K16	List of possible crimes includes conspiracy, inciting insurrection	USA Today, 2023.

K17	Trump's Inaction Becomes Focus of Jan. 6 Committee	U.S. News & World Report, 2022.
-----	--	------------------------------------

Lisa 2. Kvalitatiivse dokumendianalüüsi Kapitooriumi rünnaku kategooriad ja koodid (autori koostatud)

Kategooriad	Koodid
1. MASSIKÄITUMISE MÕJUTAJAD	<p>K1.1 Emotsioonid</p> <p>K1.2 Grupikäitumine</p> <p>K1.2.1 Äärmuslaste soov masside mõjutamiseks</p> <p>1.2.2 Kaasaminek</p> <p>K1.2.3 Kahetsus kaasamineku otsusest</p> <p>K1.2.4 Vägivaldse protestikäitumisega mitteühinemine</p> <p>K1.3 Identiteet, uskumused</p> <p>K1.3.1 Väärtused</p> <p>K1.3.2 Grupi identiteet</p> <p>K1.4 Vastuvõtlikkus:</p> <p>K1.4.1 Juhile</p> <p>K1.4.2 Meediale</p> <p>K1.4.3 Üleskutsetele ja kõnedele protestil</p>
2. MASSIDE MÕJUTAMISE EELDUSED	<p>K2.1 Äärmusrühmituste tekkimine ja roll</p> <p>K2.1.1 Poliitiline äärmuslus</p> <p>K2.2 Eelnev pikemaajaline mõjutustegevus</p> <p>K2.3 Välisriikide mõjutustegevus</p> <p>K2.4 Ajaloolised tegurid</p> <p>K2.5 Eelnev protestikogemus</p> <p>K2.6 Juhi mõju</p> <p>K2.7 Meedia, sotsiaalmeedia mõju</p> <p>K2.8 Mõjutatavus</p> <p>K2.8.1 Valmisolek äärmuslikuks massikäitumiseks</p> <p>K2.8.2 Desinformatsioon ja konspiratsiooniteooriate mõju</p>
3. MASSIDE KÄIVITAJAD	<p>K3.1 Juhi mõju masside käivitajana</p> <p>K3.2 Meedia, sotsiaalmeedia mõju</p> <p>K3.3 Mõjutatavus</p> <p>K3.3.1 Konspiratsiooniteooriad ja valeväited</p> <p>K3.3.2 Avatus uutele ideedele</p> <p>K3.4 Äärmuslaste (sh militaaräärmuslaste) roll</p> <p>K3.5 Erinevate gruppide koosmõju</p> <p>K3.6 Eestkõnelejate või kaasajate mõju</p>

	K3.7 Grupikäitumine
4. OHT PÕHISEADUSLIKULE KORRALE	K4.1 Sotsiaalmeedia roll K4.2 Põhiseadusliku korra teadlike ohustajate roll K4.3 Narratiivid K4.4 Juhi „kummardamine“ (trumpism) K4.4.1 Juhi roll eskaleerimisel K4.5 Äärmusrühmituste roll K4.6 Grupikäitumine K4.7 Radikaliseerumine

Lisa 3. Maidani rahutused, dokumendianalüüsi kasutatud allikate loetelu ja arvulised koodid (autori koostatud)

Kood	Pealkiri	Autor
M1	Ukraine protests grow as president responds. <i>CNN</i> .	Gumuchian, M.-L., 2013.
M2	Diaries and memoirs of the Maidan. <i>Eurozine</i> .	Snyder, T. & Zhurzhenko, T., 2014.
M3	Documenting Maidan. <i>PROSTORY</i> , 8.	Belorusets, 2014.
M4	EuroMaidan Revolution. <i>The Kyiv Independent</i> .	Sobolieva, A., 2023.
M5	Hope, Lies and the Internet: Social Media in Ukraine's Maidan movement. <i>CMDS Working Paper</i> 2014(2).	Kuksenok, K., 2014.
M6	Maidan, the Right-Wing and Violence in Protest Events Analysis. <i>Lefteast</i> .	Ishchenko, V., 2014.
M7	Maidan: Protest heart, crime scene and political stage. <i>CNN</i> .	Bociurkiw, M., 2014.
M8	Negotiating Protest Spaces on the Maidan: a Gender Perspective. <i>Journal of Soviet and Post-Soviet Politics and Society</i> , 2(1).	Khromeychuk, 2016.
M9	Oral History in Real Time: The Maidan Revolution. <i>The Foreign Service Journal</i> .	Rozenshtein, J., 2017.
M10	Patriot of Ukraine and Maidan. <i>The Interpreter</i> .	Shekhovtsov, A., 2015.
M11	Maidan-2013	Kyiv International Institute of Sociology, 2013.
M12	Report on Euromaidan	Open Dialogue Foundation, 2014.
M13	Response to Washington Post article by Keith Darden and Lucan Way. <i>Euromaidan PR</i> .	Wynnyckyj, M., 2014.
M14	Social networks and social media in Ukrainian "Euromaidan" protests. <i>The Washington Post</i> .	Onuch, O., 2014.
M15	The Fight for the Maidan. <i>Foreign Policy</i> .	Krushelnycky, A., 2013.
M16	The Ideology of the Euromaidan	Kvit, S., 2014.
M17	The real face of Maidan: statistics from protests that changed the country.	Centre for Society Research, 2014.

M18	Ukraine and the Maidan	Razom, 2023.
M19	Ukraine's Maidan protests - one year on. <i>The Guardian</i> .	Stelmakh, I. & Balmforth, T., 2014.
M20	Ukraine's revolution and the far right. <i>BBC News</i> .	Stern, D., 2014.
M21	Ukraine's revolution of dignity: The dynamics of Euromaidan. <i>Journal of Eurasian Studies</i> , 7(1).	Shveda, Y. & Park, J. H., 2016.
M22	Research Report: Ukraine: Dissident Capabilities in the Cyber Age. Center for Strategic Intelligence Research National Intelligence University.	Elledge, K., 2015.
M23	Ukraine: Information on the Right Sector, including affiliated groups and activities; involvement in eastern Ukraine; relations with authorities	UNHCR, 2016.
M24	Ukraine: Provoking the Euromaidan. University College London.	Hanley, S. L., 2013.
M25	Ukraine's Euromaidan Revolution: A Final Breakaway from Russia. <i>Geopolitical Monitor</i> .	Chupryna, O., 2021.
M26	Ukraine's far-right: Popular or propaganda?. <i>Aljazeera</i> .	Jacobsen, K., 2014.
M27	The Ukrainian Left during and after the Maidan Protests. <i>Center for Social and Labor Research</i>	Ishchenko, V., 2016.
M28	Understanding Ukraine's Euromaidan Protests	Open Society Foundations, 2019.
M29	What the Ukrainian protests mean. <i>University World News</i> .	Kvit, S., 2014.

**Lisa 4. Kvalitatiivse dokumendianalüüsi Maidani rahutuste kategooriad ja koodid
(autori koostatud)**

Kategooriad	Koodid
1. MASSIKÄITUMISE MÕJUTAJAD	M1.1 Emotsioonid M1.2 Grupikäitumine M1.3 Identiteet: M1.3.1 Väärtused M1.3.2 Grupi identiteet M1.4 Lootused M1.5 Uskumused M1.6 Vastuvõtlikkus juhile
2. MASSIDE MÕJUTAMISE EELDUSED	M2.1 Eelnev protestikogemus M2.2 Meedia, sotsiaalmeedia mõju M2.3 Äärmusrühmituste tekkimine ja roll, sealhulgas poliitilised parteid M2.4 Välisriikide mõjutustegevus M2.5 Ajaloolised tegurid
3. MASSIDE KÄIVITAJAD	M3.1 Poliitiline rahulolematuse M3.2 Juhi mõju masside käivitajana M3.3 Juhi mõju masside kontrollijana M3.4 Erinevate organisatsioonide roll M3.5 Meedia, sotsiaalmeedia mõju M3.6 Võimuesindajate kokkupuutest tulenev mõju M3.7 Erinevate gruppide koosmõju M3.8 Äärmuslaste (sh militaarärmuslaste) roll
4. ESKALEERUMISE SOODUSTAJAD	M4.1 Protestide ulatus, levik M4.2 Juhi roll eskaleerimisel M4.3 Elanikkonna diskrimineerimine M4.4 Põhiseaduslike õiguste mittetagatus M4.5 Paremäärmuslaste ja relvastatud paremäärmuslaste roll M4.6 Radikaliseerumine

Lisa 5. Ekspertintervjuu küsimused

Esitasin intervjuueeritavatele esmalt kolm taustainfo küsimust ametikoha või tegevusala, valdkonna kogemuse pikkuse ja akadeemilise tausta kohta, seejärel jätkasin intervjuud ekspertintervjuu küsimustega.

1. Palun kirjeldage, milline on olnud Teie kokkupuude massikogunemiste ja massikäitumisega?
2. Milline on tõenäosus, et teiste isikute mõjutustegevuse tulemusena hakkab inimene ebaseaduslikult käituma?
3. Mis mõjutab Teie hinnangul inimeste otsuseid ja käitumist massikogunemistel?
4. Kes on Teie hinnangul Eestis need sotsiaalsed grupid, kes tegelevad teadlikult oma eesmärkide saavutamiseks rahvahulkade kaasamisega (näiteks vaktsiinivastased)? Kui edukaks hindate nende tegevust?
5. Milline on Teie hinnangul varjatud mõjutustegevus, kus mõjutatav ise ei tunneta tegevust mõjutamisena?
6. Mis on Teie arvates rahvamasside mõjutamiseks vajalikud eeltingimused (eeldused)?
7. Millega on võimalik massikogunemistel rahvahulkade käitumist mõjutada?
8. Millised tegurid võivad Teie hinnangul rahvakogunemistel massikäitumise protsesse käivitada? Palun põhjendage.
9. Millised märgid viitavad Teie arvates ühiskonnas seisundile, kus võivad osutuda võimalikuks rahvahulkade rünnakud riigi põhiseadusliku korra vastu? Palun tooge näiteid.
10. Millised võivad olla varjatud märgid masside käitumises, mis viitavad võimalikule ohule riigi julgeolekule või põhiseaduslikule korrale?
11. Milliste tegurite mõjul võib Teie arvates massikäitumine eskaleeruda põhiseaduslikku korda ohustavaks?

Lisa 6. Uurimisküsimuste seos intervjuu küsimustega (autori koostatud)

Uurimisküsimus	Intervjuu küsimused
Mis mõjutab masside käitumist?	2, 3, 4
Mis on masside mõjutamise eeldused ja käivitajad?	5, 6, 7, 8
Millised tegurid võivad viidata sellele, et massikäitumist on mõjutatud ning see võib ohustada riigi julgeolekut ja põhiseaduslikku korda?	9, 10, 11

Lisa 7. Intervjueeritavad (autori koostatud)

Intervjueeritav, kood	Kategooria	Ametikoht või tegevusvaldkond	Valdkonna kogemus aastates
Anonüümne (E1)	Akadeemiline uurija, praktik	Siseministeerium	30
Anonüümne (E2)	Praktik	Prokuratuur	24
Anonüümne (E3)	Praktik	Tallinna Munitsipaalpolitsei	26
Anonüümne (E4)	Praktik	Kaitsepolitsei	20
Anonüümne (E5)	Praktik	Riigikohtu kriminaalkollegium	26

Lisa 8. Ekspertintervjuude kategooriad ja koodid (autori koostatud)

Kategooriad	Koodid
1. MASSIKÄITUMISE MÕJUTAJAD	1. Masside mõjutajad 1.1 Grupi identiteet ja grupikäitumine 1.2 Juhi ja eestvedamise roll 1.3 Mõjutatavus 1.3.1 Kaasamine 1.3.2 Manipulatsioon 1.3.3 Mõjutustegevus 1.4 Isiklik identiteet 1.4.1 Väärtused 1.5 Keskkond ja inforuum 1.6 Uskumused 1.6.1 Anonüümsus 1.6.2 Meelsus, maailmavaade 1.6.3 Vastandumine 1.7 Emotsioonid 1.8 Meedia, sotsiaalmeedia 1.9 Alkohol
2. MASSIDE MÕJUTAMISE EELDUSED	2. Masside mõjutamise eeldused 2.1 Välisriikidest tulenev mõju ja mõjutustegevus 2.2 Kaasamine ja motiveerimine 2.3 Meedia, sotsiaalmeedia ja teised teavitustegevused 2.4 Propaganda, sümbolid, kangelased, märtrid, ühine vaenlane ja süüdlane 2.5. Erinevate gruppide koosmõju 2.6 Lõhestamine ja lõhestatud 2.7 Narratiivid ja vandenõuteooriad 2.8 Usaldamatus ja üldine rahulolematus 2.9 Juhi roll
3. MASSIDE KÄIVITAJAD	3. Masside käivitajad 3.1 Juhi, eestkõneleja roll 3.2 Võimuesindajate roll 3.3 Anonüümsus 3.4 Meedia, sotsiaalmeedia, infokanalid 3.5 Provokaatorid 3.6 Emotsioonid 3.7 Vastandumine ja vastasseis 3.8 Masside kaasamine

	<p>3.9 Üleskutsed, sõnavõttud</p> <p>3.10 Muud tegurid</p>
<p>4. PÕHISEADUSLIKU KORRA OHUSTAJAD</p>	<p>4. Oht põhiseaduslikule korrale</p> <p>4.1 Ohu indikaatorid</p> <p>4.2 Meedia, sotsiaalmeedia</p> <p>4.3 Juhi, arvamusiidrite roll</p> <p>4.4 Rahvamassi suurus</p> <p>4.5 Koosolekute ja meeleavalduste paljusus</p> <p>4.6 Relvad, laskemoon ja relvastatud rühmitused</p> <p>4.7 Üleskutsed võitluseks</p> <p>4.8 Võimuesindajate mõju</p> <p>4.9 Eelnenud sündmuste mõju</p> <p>4.10 Gruppidega seonduv mõju</p> <p>4.11 Narratiivid, sümbolid</p> <p>4.12 Riiklike institutsioonide usaldatavus</p> <p>4.13 Vägivaldus</p> <p>4.14 Muud tegurid</p>

Lisa 9. Kokkuvõtte enim esinenud mõjutatavusega seonduvatest teguritest juhtumiuringutest ja ekspertintervjuudest (autori koostatud)

Kategooria	Kapitooliumi rünnak	Maidani rahutused	Eksperdiintervjuud
Mõjutajad	Juhile vastuvõtlikkus (K1.4.1)	Juhile vastuvõtlikkus väheoluline (M1.6)	2. Juhi ja eestvedamise roll (E1.2)
	Identiteet, uskumused (K1.3)	Grupi identiteet (M1.3.2) Uskumused (M1.5)	1. Grupi identiteet (E1.1) 4. Isiklik identiteet (E1.4)
	Emotsioonide mõju väheoluline (K1.1)	Emotsioonid (M1.1)	Emotsioonide mõju väheoluline (E1.7)
	Väärtuste mõju väheoluline (K1.3.1)	Väärtused (M1.3.1)	Väärtuste mõju väheoluline (E1.4.1)
	Äärmuslaste soov mõjutada masse (K1.2.1)		
	Vastuvõtlikkus üleskutsetele, kõnedele (K1.4.3)		
			Mõjutatavus (E1.3;E1.3.1;E1.3.2;E1.3.3)
			Keskkond ja inforuum (E1.5)
Eeldused	Juhi mõju (K2.6)		Juhi mõju madal (E2.9)
	Meedia, sotsiaalmeedia mõju (K2.7)		Meedia, sotsiaalmeedia mõju (E2.3)
	Äärmusrühmituste tekkimine ja roll (K2.1)	Äärmusrühmituste tekkimine ja roll (M2.3)	
	Eelnev protestikogemus (K2.5)	Eelnev protestikogemus väheoluline (M2.1)	
	Välisriikide mõjutustegevuse mõju väheoluline (K2.3)	Välisriikide mõjutustegevuse mõju väheoluline M(2.4)	1. Välisriikidest tulenev mõjutustegevus (E2.1)
			2. Kaasamine ja motiveerimine (E2.2)
			3. Propaganda (E2.4)
Käivitajad	Juhi mõju (K3.1)	Juhi mõju masside kontrollijana (M3.3) Juhi mõju masside käivitajana (M3.2)	1. Juhi, eestkõneleja roll (E3.1)
	Meedia mõju (K3.2)	Meedia mõju (M3.5)	Meedia mõju (E3.4)
	Äärmuslaste roll (K3.4)	Äärmuslaste roll (M3.8)	

	Erinevate gruppide koosmõju (K3.5)	2. Erinevate gruppide koosmõju (M3.7)	
		1. Võimuesindajatega kokkupuutest tulenev mõju (M3.6)	Võimuesindajate roll (E3.2)
		Poliitiline rahulolematuse (M3.1)	
	Konspiratsiooniteooriad ja valeväited (K3.3.1)		
			2. Provokaatorid (E3.5)
			3. Vastandumine (E3.7)
			Anonüümsus (E3.3)
			Masside kaasamine (E3.8)
			Üleskutsed, sõnavõttud (E3.9)
PS korra ohustajad	Juhi roll eskaleerimisel (K4.4.1)	Juhi roll eskaleerimisel madal (M4.2)	2. Juhi, arvamusiidrite roll (E4.3)
	Äärmuslaste roll (K4.5)	Paremäärmuslaste roll (M4.5)	
	Sotsiaalmeedia roll (K4.1)		1. Meedia roll (E4.2)
	Narratiivid (K4.3)		Narratiivide, sümbolite roll väheoluline (E4.11)
		1. Protestide ulatus, levik (M4.1)	4. Koosolekute ja meelevalduste paljusus (E4.5)
	Põhiseadusliku korra teadlikud ohustajad (K4.2)		
	Juhi kummardamine (trumpism) (K4.4)		
			3. Rahvamassi suurus (E4.4)
			5. Relvad, laskemoon ja relvastatud rühmitused (E4.6)

Lisa 10. Teoreetiliste põhiteeside esinemine uuringu tulemustes (autori koostatud)

Teoreetilised põhiteesid	Autorid	Uuring
Rahvamassid on ohtlikud, primitiivsed, agressiivsed, identiteedi kaotanud	Le Bon(1895), Borch (2009), Reicher (2017)	
Rühmas kaob teadlik isiksus ning tekib vastuvõtlikkus ideedele ja ettepanekutele, anonüümsuse faktor	Ibrahim ja Hassan (2017)	K1.4.3, E1.6.1; E3.3
Rahvahulgad on pigem ratsionaalsed, mitte vägivaldsed	McPhail (1991), Stott & Drury, (2000), Templeton, <i>et al.</i> , (2015)	M1.1; M1.2; M1.3; M1.3.1; M1.3.2
Kehalis-anatoomiline positiivne mõju massikogunemistes osalejatel	Borch (2009)	K1.1; M1.1
Individuaalsuse peatumine kehalse kokkusurutuse mõjul	Sidis (1895), Le Bon (1895)	K1.2.3
Kehalise kokkusurutuse ja võimu olemuse kombinatsiooni võimalik mõju vägivaldale kaldumiseks	Borch (2009)	
Juhi karisma on põhiline faktor, mis aitab tal saada rahva arvates tõhusaks juhiks ja sümbolite loojaks	Laclau (2005)	
Protestidel osalemine tekitab positiivse sotsiaal-psühholoogilise transformatsiooni, toimub gruppidevaheline interaktsioon, muutused grupipiirides, kokkupuuted võimuesindajatega võivad viia radikaliseerumiseni	Drury & Reicher (2009)	K2.5; M2.1
Eelnev sage protestikogemus tõstab võimalust ebaseaduslikes protestides osalemiseks; seos sotsiaalmeediauudiste tarbijate ja ebaseadusliku protestikäitumise vahel	Inguanzo <i>et al.</i> , (2022)	
Rahulolematuse võimalik muutumine revolutsiooniks, populistlike mässude teke	Reicher (2017)	M3.1; E2.8
Poliitiline polariseerumine ja radikaliseerumine, valmisolek poliitilise äärmusluse massiaktideks, äärmusrühmituste arvu kasv ja mobiliseerumine poliitiliselt äärmuslikuks võitluseks	Rich (2021)	K2.1; K2.1.1
Kokkupuude vägivaldse meediaga võib mõjutada uskumusi, hoiakuid ning suurendada agressiooni tõenäosust, kumulatiivne seos vanuse tõusu ja vaenulike hinnangute vahel, sotsiaalse keskkonna mõjudel võtmetähtsus	Bushman (2016), Anderson & Bushman (2018)	

Lisa 11. Teoreetiliste rahvamasside juhtimisega seonduvate põhiteeside esinemine uuringu tulemustes (autori koostatud)

Teoreetilised põhiteesid	Autorid	Uuring
Juhtide ajalooline rahva valitsemise soov, sobivaimad ahvatlus ja retoorilised tehnikad	Borch (2013)	M2.3; E3.1
Lihtsate lausungite kordamisega rahva meelsuse vormimine	Le Bon (1895)	E1.6.2
Rahvamassidega manipuleerimine ja poliitilistel eesmärkidel ärakasutamine, massikogunemistel vajalik füüsiline kohalolu, propaganda emotsioonidel põhinemine	Borch (2013)	E1.3.2
Juht pole määrav element rahvahulkade juhtimisel	Borch-Jacobsen (1988)	M1.6; M4.2
Isiklik identiteet ja kontroll käitumise üle ei kao, vaid võib nihkuda sotsiaalsele identiteedile	Reicher (2017)	E1.4; K1.3.2.
Grupidünaamika võtmeküsimus on kelle häält inimesed kuulavad	Reicher (2017)	K3.6; E3.1; E4.3
Massikäitumise uuringutes vaja pöörata rohkem tähelepanu juhtimisele kui grupisele protsessile	La Macchia & Louis (2016)	
Juht kui enda loodud grupiidentiteedi versiooni ümber mobiliseerija ja uute sotsiaalsete reaalsuste looja	Reicher (2017)	K4.4
20-60-20 reegel tõhusaks kontrolliks ja juhtimiseks (positiivne, neutraalne ja negatiivne grupp)	Jaworski & Pitera (2015)	

**Lisa 12 Kvalitatiivse dokumendianalüüsi kodeerimisjuhend, Kapitoolumi rünnak
(autori koostatud)**

Kategooria	Koodid	Tekstide arv	Koodidele vastavad tekstiviited
1. Massikäitumise mõjutajad	1.1 Emotsioonid	3	K1, K5, K8
	1.2 Grupikäitumine	1	K6
	1.2.1 Äärmuslaste soov masside mõjutamiseks	5	K1, K2, K5, K6, K15
	1.2.2 Kaasaminek		
	1.2.3 Kahetsus kaasamineku otsusest	2	K1, K10
	1.2.4 Vägivaldse protestikäitumisega mitteühinemine	1	K10
	1.3 Identiteet, uskumused	5	K1, K2, K5, K7, K10
	1.3.1 Väärtused	3	K2, K5, K10
	1.3.2 Kollektiivne identiteet	2	K8, K10
	1.4 Vastuvõtlikkus		
	1.4.1 Juhile	6	K1, K2, K4, K6, K7, K14
	1.4.2 Meediale	1	K5
	1.4.3 Üleskutsetele ja kõnedele protestil	4	K1, K4, K12, K14
	2. Masside mõjutamise eeldused	2.1 Äärmusrühmituste tekkimine ja roll	7
2.1.1 Poliitiline äärmuslus		3	K1, K12, K14
2.2 Eelnev pikemaajaline mõjutustegevus		2	K1, K14
2.3 Välisriikide mõjutustegevus		3	K1, K2, K8
2.4 Ajaloolised tegurid		3	K1, K5, K7
2.5 Eelnev protestikogemus		4	K1, K2, K10, K13
2.6 Juhi mõju		10	K1, K2, K3, K4, K6, K7, K11, K13, K14, K17
2.7 Meedia, sotsiaalmeedia mõju		9	K1, K2, K3, K4, K5, K7, K10, K14, K15
2.8 Mõjutatavus		2	K5, K6
2.8.1 Valmisolek äärmuslikuks massikäitumiseks		3	K1, K5, K8

	2.8.2 Desinformatsioon ja konspiratsiooniteooriate mõju	2	K1, K4
3.Masside käivitajad	3.1 Juhi mõju masside käivitajana	12	K1, K2, K4, K6, K7, K8, K9, K13, K14, K15, K16, K17
	3.2 Meedia, sotsiaalmeedia mõju	7	K1, K2, K4, K5, K8, K9, K15
	3.3 Mõjutatavus	1	K1
	3.3.1 Konspiratsiooniteooriad ja valesõnad	11	K1, K3, K4, K5, K7, K8, K10, K11, K13, K14, K15
	3.3.2 Avatus uutele ideedele	3	K1, K5, K10
	3.4 Äärmuslaste (sh militaaräärmuslaste) roll	9	K1, K2, K3, K4, K6, K8, K11, K13, K15
	3.5 Erinevate gruppide koosmõju	6	K1, K2, K3, K13, K14, K15
	3.6 Eeskõnelejate või kaasajate mõju	1	K1
	3.7 Grupikäitumine	2	K1, K6
4.Oht põhiseaduslikule korrale	4.1 Sotsiaalmeedia roll	7	K1, K4, K5, K6, K8, K11, K15
	4.2 Põhiseadusliku korra teadlike ohustajate roll	6	K1, K4, K5, K11, K13, K16
	4.3 Narratiivid	6	K1, K5, K7, K8, K11, K14
	4.4 Juhi „kummardamine“ (trumpism)	4	K1, K3, K6, K17
	4.4.1 Juhi roll eskaleerimisel	10	K1, K3, K4, K5, K8, K9, K11, K13, K14, K16
	4.5 Äärmusrühmituste roll	11	K1, K2, K3, K4, K6, K7, K8, K11, K13, K15, K16
	4.6 Grupikäitumine	2	K1, K6
	4.7 Radikaliseerumine	2	K4, K15

**Lisa 13. Kvalitatiivse dokumendianalüüsi kodeerimisjuhend, Maidani rahutused
(autori koostatud)**

Kategooria	Koodid	Tekstide arv	Koodidele vastavad tekstiviited
1. Massikäitumise mõjutajad	1.1 Emotsioonid	4	M2, M3, M9, M29
	1.2 Grupikäitumine	2	M2, M14
	1.3 Identiteet		
	1.3.1 Väärtused	13	M1, M2, M3, M4, M5, M8, M11, M13, M14, M15, M16, M21, M29
	1.3.2 Kollektiivne identiteet	11	M2, M3, M8, M11, M12, M16, M18, M19, M25, M28, M29
	1.4 Lootused	2	M21, M29
	1.5 Uskumused	10	M1, M2, M3, M15, M16, M19, M20, M25, M26, M29
	1.6 Vastuvõtlikkus juhile	2	M1, M2
2. Masside mõjutamise eeldused	2.1 Eelnev protestikogemus	1	M14
	2.2 Meedia, sotsiaalmeedia mõju	2	M3, M14
	2.3 Äärmusrühmituste tekkimine ja roll, sealhulgas poliitilised parteid	6	M6, M10, M13, M21, M26, M27
	2.4 Välisriikide mõjutustegevus	2	M16, M21
	2.5 Ajaloolised tegurid	3	M2, M15, M16
3. Masside käivitajad	3.1 Poliitiline rahulolematuse	8	M4, M13, M15, M18, M21, M25, M28, M29
	3.2 Juhi mõju masside käivitajana	4	M1, M7, M24, M25
	3.3 Juhi mõju masside kontrollijana	5	M1, M7, M15, M20, M24
	3.4 Erinevate organisatsioonide roll	3	M4, M28, M29
	3.5 Meedia, sotsiaalmeedia mõju	8	M3, M5, M14, M16, M21, M22, M24, M27
	3.6 Võimuesindajate kokkupuutest tulenev mõju	17	M2, M4, M7, M8, M11, M12, M14, M15, M16, M17, M18, M20, M21, M25, M27, M28, M29

	3.7 Erinevate gruppide koosmõju	16	M1, M6, M8, M10, M12, M13, M14, M15, M16, M17, M18, M20, M21, M25, M26, M29
	3.8 Äärmuslaste (sh militaaräärmuslaste) roll	9	M2, M6, M10, M13, M18, M20, M22, M26, M27
4.Eskaleerumise soodustajad	4.1 Protestide ulatus, levik	10	M2, M4, M8, M16, M17, M18, M19, M21, M25, M27
	4.2 Juhi roll eskaleerimisel	2	M1, M18
	4.3 Elanikkonna diskrimineerimine	3	M2, M4, M21
	4.4 Põhiseaduslike õiguste mittetagatus	7	M2, M3, M8, M12, M16, M27, M29
	4.5 Paremäärmuslaste ja relvastatud paremäärmuslaste roll	6	M7, M17, M23, M24, M26, M27
	4.6 Radikaliseerumine	2	M2, M27

**Lisa 14. Kvalitatiivse dokumendianalüüsi kodeerimisjuhend, ekspertintervjuud
(autori koostatud)**

Kategooria	Koodid	Tekstide arv	Koodidele vastavad tekstiviited	
1. Massikäitumise mõjutajad	1.1 Grupi identiteet ja grupikäitumine	5	E1, E2, E3, E4, E5	
	1.2 Juhi ja eestvedamise roll	5	E1, E2, E3, E4, E5	
	1.3 Mõjutatavus	4	E1, E2, E3, E4	
	1.3.1 Kaasamine	3	E1, E4, E5	
	1.3.2 Manipulatsioon	3	E2, E3, E5	
	1.3.3 Mõjutustegevus	2	E4, E5	
	1.4 Isiklik identiteet	3	E2, E3, E4	
	1.4.1 Väärtused	2	E3, E4	
	1.5 Keskkond ja inforuum	3	E4, E2, E5	
	1.6 Uskumused	1	E4	
	1.6.1 Anonüümsus	3	E1, E3, E4	
	1.6.2 Meelsus, maailmavaade	2	E1, E4	
	1.6.3 Vastandumine	2	E1, E4	
	1.7 Emotsioonid	2	E1, E5	
	1.8 Meedia, sotsiaalmeedia	2	E4, E5	
	1.9 Alkohol	2	E3, E5	
	2. Masside mõjutamise eeldused	2.1 Välisriikidest tulenev mõju ja mõjutustegevus	5	E1, E2, E3, E4, E5
		2.2 Kaasamine ja motiveerimine	4	E1, E2, E4, E5
		2.3 Meedia, sotsiaalmeedia ja teised teavitustegevused	4	E2, E3, E4, E5
2.4 Propaganda, sümbolid, kangelased, märtrid, ühine vaenlane ja süüdlane		4	E2, E3, E4, E5	
2.5. Erinevate gruppide koosmõju		2	E3, E4	
2.6 Lõhestamine ja lõhestatud		2	E2, E4	
2.7 Narratiivid ja vandenõuteooriad		2	E2, E4	
2.8 Usaldamatus ja üldine rahulolematus		4	E1, E2, E4, E5	
2.9 Juhi roll		1	E4	
3. Masside käivitajad	3.1 Juhi, eestkõneleja roll	5	E1, E2, E3, E4, E5	
	3.2 Võimuesindajate roll	4	E1, E3, E4, E5	
	3.3 Anonüümsus	3	E1, E3, E4	
	3.4 Meedia, sotsiaalmeedia, infokanalid	3	E2, E3, E4	

	3.5 Provokaatorid	4	E1, E3, E4, E5
	3.6 Emotsioonid	2	E1, E4
	3.7 Vastandumine ja vastasseis	4	E1, E2, E3, E4
	3.8 Masside kaasamine	3	E1, E2, E4
	3.9 Üleskutsed, sõnavõttud	3	E2, E3, E4
	3.10 Muud tegurid	3	E1, E4, E5
4. Oht põhiseaduslikule korrale	4.1 Ohu indikaatorid	4	E2, E3, E4, E5
	4.2 Meedia, sotsiaalmeedia	5	E1, E2, E3, E4, E5
	4.3 Juhi, arvamusiidrite roll	4	E1, E2, E3, E5
	4.4 Rahvamassi suurus	4	E1, E3, E4, E5
	4.5 Koosolekute ja meeleavalduste paljusus	3	E1, E3, E4
	4.6 Relvad, laskemoon ja relvastatud rühmitused	3	E2, E4, E5
	4.7 Üleskutsed võitluseks	3	E2, E3, E5
	4.8 Võimuesindajate mõju	3	E1, E3, E5
	4.9 Eelnenud sündmuste mõju	2	E2, E5
	4.10 Gruppidega seonduv mõju	2	E1, E5
	4.11 Narratiivid, sümbolid	2	E2, E5
	4.12 Riiklike institutsioonide usaldatavus	2	E1, E2
	4.13 Vägivaldus	2	E1, E5
	4.14 Muud tegurid	3	E1, E4, E5

Lisa 15. Mõjutatavuse tulemusena ilmnevad julgeolekut ohustava massikäitumise peamised latentse ohu indikaatorid (autori koostatud)

Juhile vastuvõtlikkus, juhi mõju (K1.4.1; M1.6; E1.2; K2.6; E2.9; K3.1; M3.3; E3.1)
Identiteedist, uskumustest tulenev mõju (K1.3; M1.5)
Grupi identiteedist tulenev mõju (M1.3.2; E1.1)
Isiklikust identiteedist tulenev mõju (E1.4)
Emotsioonidest tulenev mõju (K1.1; M1.1; E1.7)
Väärtustest tulenev mõju (K1.3.1; M1.3.1; E1.4.1)
Äärmuslaste teadlikust masside mõjutamisest tulenev mõju (K1.2.1)
Vastuvõtlikkus üleskutsetele, kõnedele (K1.4.3; E3.9)
Mõjutatavusest tulenev mõju (E1.3; E1.3.1; E1.3.2; E1.3.3)
Keskonna ja inforuumi mõju (E1.5)
Meedia, sotsiaalmeedia mõju (K2.7; E2.3; K3.2; M3.5; E3.4)
Äärmusrühmituste tekkimisega kaasnev mõju (K2.1; M2.3; K3.4; M3.8)
Eelnevast protestikogemusest tulenev mõju (K2.5; M2.1)
Ajaloolistest teguritest tulenev mõju (K2.4; M2.5)
Välisriikidest tuleneva mõjutustegevuse mõju (K2.3; M2.4; E2.1)
Kaasamise ja motiveerimise mõju (E2.2)
Propaganda mõju (E2.4)
Erinevate gruppide koosmõjust tulenev mõju (K3.5; M3.7)
Võimuesindajatega kokkupuutest tulenev mõju (M3.6; E3.2)
Poliitilisest rahulolematusest tulenev mõju (M3.1)
Konspiratsiooniteooriate ja valeväidete mõju (K3.3.1)
Provokaatorite mõju (E3.5)
Vastandumisest tulenev mõju (E3.7)
Anonüümsusest tulenev mõju (E3.3)
Masside kaasamisest tulenev mõju (E3.8)

Lisa 16. Mõjutatavuse tulemusena ilmnevad põhiseaduslikku korda ohustava massikäitumise peamised latentse ohu indikaatorid (autori koostatud)

Juhi ja arvamusiidrite mõju eskaleerimisel (K4.4.1; M4.2; E4.3)
Äärmuslaste mõju (K4.5; M4.5)
Meedia, sotsiaalmeedia mõju (K4.1; E4.2)
Narratiivide, sümbolite mõju (K4.3; E4.11)
Protestide ulatuse, leviku mõju (M4.1; E4.5)
Põhiseadusliku korra teadlikest ohustajatest tulenev mõju (K4.2)
Juhi kummardamisest (trumpism) tulenev mõju (K4.4)
Rahvamassi suurusel tulenev mõju (E4.4)
Relvade, laskemoona ja relvastatud rühmitustest tulenev mõju (E4.6)
Üleskutsetest võitluseks tulenev mõju (E4.7)

Lisa 17. Mõjutavuse tulemusena ilmnevate riigi julgeolekut ja põhiseaduslikku korda ohustava massikäitumise latentse ohu indikaatorite baasil välja töötatud praktiline töövahend (autori koostatud)

Riigi julgeolekut ohustava massikäitumise latentse ohu indikaator	Küsimus, millele pean vastama
Juhile vastuvõtlikkus, juhi mõju	Kas juht suudab mõjutada rahvamasse? Kui suur on juhi mõju massile (suur, keskmine, madal)?
Identiteedist ja uskumustest tulenev mõju	Kas rahvamassil on ühtne sotsiaalne identiteet – uskumused, grupinormid, veendumused, hoiakud, sotsiaalsed normid? Kas ja kuidas saab seda identiteeti kirjeldada (võimalikult täpselt)? Millesse mass usub (võimalikult täpselt)? <i>(Näiteks erinevad kindlad uskumused, sealhulgas narratiividel ja vandenõuteooriatel põhinevad, juhiga seonduvad uskumused, usk juhti ja tema ideedesse ning sellesse, mida ta oma kuulajatega jagab jne.)</i>
Grupi identiteedist tulenev mõju	Milline on selle rahvamassi grupi identiteet või massis olevate erinevate gruppide identiteet või identiteedid – kelleks nad end peavad, mis on nende väärtused ja identiteedi tunnused? Milline on võimalus erineva maailmavaate ja huvidega gruppide ühinemiseks ja ühise identiteedi tekkimiseks mingi kindla eesmärgi nimel? <i>(Näiteks tulenevalt mingisse infovälja kuulumisest, ühisest eesmärgist, maailmavaatest või vaenlasest, solidaarsuse tunnetamisest, ühisest pühendumisest jne.)</i>
Isiklikust identiteedist tulenev mõju	Kellena inimesed ennast tunnetavad? Milline on nende väärtusruum? Kas see võib osutada ohtlikuks ja soodustada vastuvõtlikkust mõjutustele, aga ka massikäitumise vägivaldseks eskaleerumist? <i>(Näiteks tulenevalt sotsiaalsest suhtluskeskkonnast, inforuumist või isiku nägemusest endast kui riigikukutajast, terroristist, kangelasest vms.)</i>
Emotsioonidest tulenev mõju	Millised emotsioonid võivad tekkida? Kas on võimalik ette näha, millised emotsioonid kindlasti tekivad, millised emotsioonid võivad tekkida või millised kindlasti ei teki? <i>(Näiteks võimalik massipsühhoosi või kuuest põhiemotsioonist tulenev mõju: õnnetundest, rõõmust, kurbusest, vihast, põlgusest või imestust.)</i>
Väärtustest tulenev mõju	Millised on isikute, grupi või rahvamassi väärtused (sh poliitilised väärtused), mida peetakse oluliseks, mille nimel tegutsetakse? Milline on nende inimeste osakaal massis, kes on oma väärtuste kaitsmise nimel valmis käituma ebaseaduslikult? <i>(Riigi</i>

	<i>Julgeolekut saab pidada väärtuseks ja kõrgendatud tähelepanu on vajalik, kui vaadeldavate isikute, grupi või rahvamassi väärtused ei lange kokku põhiseaduse normides ja preambulis kirjeldatud väärtustega.)</i>
Äärmuslaste teadlikust masside mõjutamisest tulenev mõju	Kas inimesed on teadlikud ja valmis (piisavalt oskusi ja vahendeid) manipuleerima koguneva rahvamassiga? Kui ulatuslik on olnud eelnev mõjutustegevus ja milline võib olla sellest tulenev mõju massikäitumisele? Mis võib olla mõjutamise eesmärk? <i>(Näiteks rahvamassidega manipuleerimine, poliitilised rünnakud valitsuse ja valimisega seotud sihtmärkide vastu, vägivaldseks võitluseks koondamine jne.)</i>
Vastuvõtlikkus üleskutsetele ja kõnedele	Kas rahvamassi käitumist võidakse üleskutsetega suunama hakata? Kas massikogunemisel on ette näha teadlikke üleskutsed? Kas need üleskutsed võivad käivitada massi aktiivselt tegutsema nüüd või tulevikus, kas see tegevus võib kujuneda vägivaldseks või ohtlikuks avalikule korrale? Millised eelnevad tegevused või mõjutused on vajalikud, et üleskutsed mõjuksid ja käivitaksid rahvamassi? Kas eelnevalt on esinenud üleskutsed meedias ja sotsiaalmeedias?
Mõjutatavusest tulenev mõju	Milline võib olla rahvamassi vastuvõtlikkus mõjutustele? Kas kogunenud rahvamass, grupid või isikud ootavad muutusi, millised on nende ootused ja mida oodatakse neilt kogunemiselt? Kas nad on päriselt meeleheitel? Kas otsitakse kiireid, põhimõttelisi ja otsustavaid lahendusi? Kas massid on nn revolutsioonilises meeleolus, kus <i>status quo</i> enam ei sobi? Kas ollakse valmis lahendama probleemi vägaivallaga? <i>(Soodustavateks tingimusteks vastuvõtlikkus ebatõdedele, uskumustele, probleemide tunnetus, alkohol jne.)</i>
Keskkonna ja inforuumi mõju	Milline on inimeste sotsiaalne keskkond, kus toimub igapäevane suhtlus? Milline on inforuum, kus suheldakse ja saadakse informatsiooni? Kas on tuvastatud ühiskonnast isoleerunud ja oma inforuumis tegutsevate gruppide arvu suurenemist? Milline võib olla massikogunemisel nende isikute ja gruppide mõju või tegevus? Kas avalik inforuum (peamised meediumid) toetab või taunib üritust? Milline on foon ja meedia ootus? Kas esineb üleskutsed vägivaldale? Kas toimumiskohas võidakse rüvetada mingit sümbolit, mis on oluline kellelegi teisele? <i>(Näiteks teise riigi rahvuslipp või riigi vapp vms.)</i>
Meedia ja sotsiaalmeedia mõju	Kas meedia pöörab aktiivset tähelepanu? Kas meedia ja sotsiaalmeedia on esindatud massiüritusel, kas tehakse

	otseülekanneid? Kas esineb üleskutseid, millise tonaalsuse ja mõjuga need on? Milline on olnud vastukaja meedias kajastatule, kas on näha konfliktikohti? Milline on võimalus sotsiaalmeedia kaudu kiireks informatsiooni jagamiseks ja gruppide moodustamiseks või tekkimiseks?
Äärmusrühmituste tekkimisega kaasnev mõju	Kas on teada konkreetsed äärmusrühmitused (nende liikmed või toetajad), kes massiüritusel osalevad või sinna lähevad? Milliste äärmusrühmitustega on tegemist, kas on tuvastatav vägivaldne kaldumus, kas on varem vägivaldsete liikmeskond ja toetajad võivad kasutada vahendeid inimeste ja objektide ründamiseks? Kas on tuvastatav äärmusrühmituste (radikaalid, paremäärmuslased, vandenõuteoreetikud, natsionalistid jne) toetus erinevatele aktivistidele ja valmidus võitlusesse astumiseks? Kas ja milline on poliitilise äärmusluse tegevus ja selle mõju?
Eelnevast protestikogemusest tulenev mõju	Kui palju on teada isikuid, kes on varem protestidel osalenud? Kas nende käitumine seal on olnud vägivaldne ja kas on kutsunud üles vägivaldsele? Kas on olnud mõjutatud juhi või eestkõneleja poolt?
Ajaloolistest teguritest tulenev mõju	Kas kasutatakse mingeid ajaloolisi sündmusi, sümboleid või narratiive rahvamasside mõjutamiseks või käivitamiseks? Kas tekitatakse teadlikult mingeid analooge ajaloos toimunud massikäitumisega, sealhulgas vägivaldse massikäitumisega, mis võib soodustada sündmuste eskaleerumist?
Välisriikidest tuleneva mõjutustegevuse mõju	Kas on teada isikute mõjutatus vaenulikest riikidest (näiteks teadaolevad äärmuslased välismaal või vaenuliku riigi korraldusi täitvad isikud)? Kuidas võib avalduda vaenulikest välisriikidest tuleneva mõjutustegevuse mõju inimeste veendumustele ja tõekspidamistele massikäitumises? Milline on vaenulike välisriikide poolt grupeeringute finantseerimisest ja muust toetusest tulenev mõju ning sellega kaasnev oht?
Kaasamise ja motiveerimise mõju	Mis motiveerib isikuid massiüritusel osalema? Mis motiveerib neid vägivaldselt käituma?
Propaganda mõju	Kas esineb propagandat? Kas propaganda on vaenulik? Kas propaganda tuleneb vaenulikust välisriigist? Mis on propaganda eesmärk just seda massiüritust silmas pidades? Kas on loodud sümboleid, kangelasi, märtreid, keda massikäitumise mõjutamiseks ära kasutada? Kas on leitud ühiseid vaenlasi ja süüdlasi, keda masside liitmiseks ja käivitamiseks ära kasutada?
Erinevate gruppide koosmõjust tulenev mõju	Millised grupid võivad osaleda massikogunemisel? Kas grupid võivad omavahel konflikti minna? Kas on teadlikult tegutsevad huvigruppe, kes tegelevad erinevate gruppide vahel konfliktide

	tekitamise ja eskaleerimisega? Kas erineva ideoloogilise maailmavaatega grupid võivad moodustada ebatraditsioonilisi liite mingi ühise eesmärgi nimel?
Võimuesindajatega kokkupuutest tulenev mõju	Kas otsitaksegi konflikti võimuesindajatega? Kas ollakse valmis ründama politseid? Milline võib olla motivatsioon rünnata politseid (näiteks grupisisene hierarhia tõus vms)? Kas võib oodata provokatsioone, provokatsioonidele ärgitamist ja teadlikku tegevust uute provokaatorite tekitamiseks?
Poliitilisest rahulolematusest tulenev mõju	Kui laialdane on valitseva võimuga rahulolematuse?
Konspiratsiooniteooriate ja valeväidete mõju	Milliseid konspiratsiooniteooriaid levitatakse? Millised on valeväited, mis levivad? Kas need on usutavad ja mõjutavad grupikäitumist ja rahvamasse? Milline on pikemaajaliselt levitatud konspiratsiooniteooriate ja valeväidete mõju? Kas on võimalik tuvastada mingitel kindlatel eesmärkidel konspiratsiooniteooriate või valeväidete loomist, mis võib mõjutada massikäitumist? Kas on võimalik tuvastada valeväited, mis võivad moonutada seadusekuulekuse mõtestamist ja soodustada vägivaldset massikäitumist ning milline võib olla selle mõju massikäitumisele?
Provokaatorite mõju	Kas on teada isikud, kes võivad panna toime provokatsioone?
Vastandumisest tulenev mõju	Kui palju eri vaadete ja eesmärkidega isikuid on massikogunemisel? Kas nende vahel võib tekkida vastasseis ja konflikt? Kas võib toimuda teadlik vastasseisul põhineva konflikti tekitamine?
Anonüümsusest tulenev mõju	Kas potentsiaalsed provokaatorid, kaasaminejad, mõjutatavad isikud, jätaksid oma meeleustead tegemata, kui teaksid, et nad ei ole anonüümsed, et iga seaduserikkumine saab fikseeritud ja toob kaasa vastutuse, nii seaduse kui teiste inimeste ja ühiskonna suhtes?
Masside kaasamisest tulenev mõju	Kas on mingi ühine eesmärk, mille abil on võimalik rahvamasse kaasata? Milline võib olla grupi või rahvamassi sisemine valmisolek massidega ühinemiseks, aga ka ebaseaduslikuks käitumiseks?
Üleskutsete ja sõnavõttude mõju	Milline mõju võib olla meedia vahendusel või massikogunemisel toimuvatel üleskutsedel? Kas üleskutsed kutsuvad vägivaldale? Kas üleskutsed suunavad massi tegutsema nüüd või tulevikus?

Riigi põhiseaduslikku korda ohustava massikäitumise latentse ohu indikaator	Küsimus, millele pean vastama
Juhi ja arvamusiidrite mõju eskaleerimisel	Kas juht või arvamusiidrid suudab mõjutada rahvamasse? Kui suur on juhi või arvamusiidri mõju massile (suur, keskmine, madal)? Milline võib olla formaalsete ja mitteformaalsete liidrite mõju? Kes võivad osutada nähtavateks ja mittenähtavateks vaimseteks ideoloogideks, kes võivad mõjutada sündmuste eskaleerumist? Kes võivad osutada sütitavate sõnumite ja üleskutsete edastajateks ning rahvamassi suunajateks?
Äärmuslaste mõju	Kas on teada äärmuslaste ja relvastatud äärmusrühmituste osalemisest massikogunemisel? Kui vastuvõtlikud võivad olla relvile kutsetele massikogunemisel osalejad? Milline on masside suhtumine äärmusluse ja relvastatud äärmusrühmitustesse, kui kõrge on valmidus nendega kaasa minekuks?
Meedia ja sotsiaalmeedia mõju	Kas meedia ja sotsiaalmeedia on esindatud massiüritusel, kas tehakse otseülekandeid? Kas seal ollakse valmis üleskutseid jagama? Milline võib olla poliitilise äärmusluse tegevus meedias ja sotsiaalmeedias?
Narratiivide ja sümbolite mõju	Millised narratiivid ja sümbolid võivad mõjutada massikäitumise eskaleerumist? Kuidas on võimalik narratiivide ja sümbolite mõju sündmuste eskaleerimiseks ära kasutada?
Protestide ulatuse ja leviku mõju	Milliseks võib kujuneda protestide ulatus ja levik? Kuidas see võib mõjutada sündmuste eskaleerumist? Millised huvigrupid võivad olla huvitatud ja tegeleda protestide ulatuse laiendamise ja leviku suurendamisega? Kas sellega võidakse valmistada ette ja luua õhkkonda sündmuste edasiseks eskaleerimiseks?
Põhiseadusliku korra teadlikest ohustajatest tulenev mõju	Kas massimeeleavaldusel osalejad või selle korraldajad on teadlikult vastu ja mõönavad olukorda, millega seatakse ohtu riigi iseseisvus, suveräänsus või territooriumi terviklikkus? Kes võivad osutada meeleavalduse korraldajatest põhiseadusliku korra teadlikeks ohustajateks? (<i>Näiteks grupid, rühmitused, liikumised, isikud jne.</i>)
Juhi kummardamisest (trumpism) tulenev mõju	Kas on võimalik tuvastada juhte või liidreid, kelle järgijate usk võib osutada vankumatuks ning kelle loodud narratiivid, vaeväited ja üleskutsed võivad mõjutada massikäitumist ning ohustada riigi põhiseaduslikku korda?
Rahvamassi suurusest tulenev mõju	Kas massimeeleavaldusele võib koguneda kriitiline mass rahulolematuid inimesi, kes tunnetavad oma võimekust ning võivad tekitada ohtu põhiseaduslikule korrale? Kas massi

	ohjamiseks, kui see muutub vägivaldseks, piisab korrakaitsejõududest ja nende vahenditest, et ennetada või ohjeldada vägivalda?
Relvade, laskemoona ja relvastatud rühmitustest tulenev mõju	Kas on teada massikogunemisele tulevad isikud, kellel võib olla relvi või muid ründevahendeid (kivid, kasteedid, pipragaas, terariistad, põlevained jms)? Kas on toimunud organiseeritud relvarühmituste tekkimine ja suurenemine või relvade kättesaadavuse suurenemine? Kas saab tuvastada uskumuse või narratiivi olemasolu, mis õigustab relvastatud rünnakute toimepanemist?
Üleskutsetest võitluseks tulenev mõju	Kas toimuvad erinevad sagedased üleskutsed võitluseks, nii meedias ja sotsiaalmeedias kui ka massikogunemistel? Kas sellised üleskutsed ja retoorika on legitimeeritud ning seda tehakse häälekalt ja regulaarselt? Kas tekitatakse teemasid, mis lõhestavad ja mõjutavad masside käitumist ning mis lihtsustavad masside võitlusele kutsumist?